

Списание за библиотечни и информационни науки,
книгознание и литературна история

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XXI (LX)

2'2014

ГЛАВЕН РЕДАКТОР **АСЕН ГЕОРГИЕВ**

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**

КОРЕКТОР **НАДЯ КАЛЪЧЕВА**

ПРЕДПЕЧАТ **ГЕОРГИ ИВАНОВ**

СНИМКИ **ИВАН ДОБРОМИРОВ**

КОРИЦА **ХРИСТО КЪРДЖИЛОВ**

ПЕЧАТНИ КОЛИ 9,5. ФОРМАТ 70×100/16. ТИРАЖ 270

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152

E-mail: a.georgiev@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2014

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

*На корицата: Икона на св. Климент Охридски и св. св. Кирил и Методий,
средата на XIX в. Черква „Св. Богородица Перивлета“ (по-късно „Св.
Климент“) в Охрид.*

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.ист.н. Иван Илчев
проф. д.ф.н. Боряна Христова
проф. д.ф.н. Анка Гергова
проф. д-р Кирил Топалов
проф. д.изк. Симеон Недков
проф. д.ф.н. Красимира Даскалова
проф. д-р Александър Димчев
проф. д-р Ирена Петева
проф. д-р Стоянка Кендерова
доц. д-р Александра Дипчикова

РЕДКОЛЕГИЯ

гл. редактор Асен Георгиев
редактор Петър Величков
членове:
проф. д-р Алберт Бенбасат
проф. д.ф.н. Оля Харизанова
проф. д.с.н. Цветан Давидков
проф. д.ик.н. Желю Владимиров
проф. д.ф.н. Николай Аретов
доц. д-р Людмила Андреева
доц. д-р Владя Борисова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
доц. д-р Цветанка Панчева
доц. д-р Елисавета Мусакова
д-р Калина Иванова
гл. ас. Анета Дончева
Росица Чернокожева

СЪДЪРЖАНИЕ

КУЛТУРА И ИКОНОМИКА

ЖЕЛЮ ВЛАДИМИРОВ

ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ И ИНФОРМАЦИЯТА.....7

КОНСТАНТИН ЙОРДАНОВ

КНИГОИЗДАВАНЕ И КНИГОТЪРГОВИЯ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА.....28

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

КОЛКО СТРУВА ЕДНА БИБЛИОТЕЧНА PR АКЦИЯ/КАМПАНИЯ?.....32

ХРИСТИНА ХРИСТОВА

АСПЕКТИ НА КУЛТУРНИЯ МАРКЕТИНГ В СТАРАТА СТОЛИЦА40

СТЕЛА МАРКОВА

ПРЕДЛАГАНЕ И ТЪРСЕНЕ НА ЕЛЕКТРОННИ КНИГИ –
АКТУАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ И ВЪПРОСИ ЗА РЕШАВАНЕ.....48

МАРТИНА ЯНКОВА

РОЛЯТА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ БИБЛИОТЕКИ
ПРИ РЕАЛИЗАЦИЯТА НА Е-ПРАВИТЕЛСТВОТО В БЪЛГАРИЯ.....53

ПРОФЕСИЯ

ИВАН АЛЕКСАНДРОВ

МЕСТНАТА ВЛАСТ В ПОДКРЕПА НА БИБЛИОТЕЧНИЯ МЕНИДЖЪР58

ИЗДАТЕЛИ

МАРГАРИТА КРУМОВА

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ –
НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ.....61

ДЕБЮТ

ЖОАНА ТАБЕТ

ТРИ РЪКОПИСНИ СВИТЪКА, РАЗКАЗВАЩИ
СТАРОЗАВЕТНАТА ИСТОРИЯ НА ЕСТИР 64

МИНАЛО

ГАЛИНА ДЖУРОВА

ДИМИТЪР ДОБРЕВ (1904–1985). 110 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО
НА РЕДАКТОРА, ОБЩЕСТВЕНИКА, ПИСАТЕЛЯ.....72

ОТКЛИК

ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

300 ГОДИНИ БИБЛИОТЕКА НА РУСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ78

ДАРИН ТЕНЕВ

ЧЕТЕНЕТО КАТО ПРИЗВАНИЕ81

ЙОРДАН ВАСИЛЕВ

„ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ“ – ХРИСТОМАТИЯ ЗА ЛИТЕРАТУРА ЗА 12. КЛАС.....85

ТЕОДОРА ДИМОВА

КАМЪКЪТ НА САМОТАТА90

ПОЛИ МУКАНОВА

ПИСМА – ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА.....93

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ96

АСЕН ГЕОРГИЕВ

КОЙ НОРМАЛЕН ЧОВЕК СЕ ИНТЕРЕСУВА ОТ ДОСИЕТАТА...

ДРЪН-ДРЪН. РАЗСМИВАТЕ МЕ..... 103

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ДНЕВНИЦИ 1933–1992 110

БЪЛГАРИЯ В ЧУЖДАТА ЛИТЕРАТУРА (БУЛГАРИКА) 2004–2005 Г. 152

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

ПРИВЕТСТВЕНО СЛОВО

Националната библиотека поздравява всички колеги, всички библиотечно-информационни работници, всички читатели и всички любители на книгата със своя патронен празник, деня на първите славянски просветители, духовни учители и съпокровители на Европа – светите равноапостолни братя Кирил и Методий, както и с всички български и християнски празници през май!

По страниците на славянските ръкописни минеи, пролози, сборници с жития и старопечатни книги можем да проследим майския календар на паметите на православните християнски светци, сред които се открояват българските новомъченици – св. Георги Нови Софийски, св. Николай Нови Софийски и св. Георги Софийски Най-нови, както и царете св. Михаил-Борис и св. Иван-Владимир.

Първият български епископ св. Климент Охридски, чиито творби се поместват редом до произведенията на светите отци на Църквата – св. Йоан Златоуст, св. Василий Велики и св. Григорий Богослов, ни оставя свое послание за смисъла от отбелязването на светите празници:

„Когато празнуваме светите празници, ние трябва да постъпваме така: преди всичко трябва да подражаваме на чистотата на светците, на добродетелния им живот и на това, че са Божии угодници. А да угодим на Бога и да приемем молитвите, означава да празнуваме празниците без всякакво лицемерие, да не се отдаваме на чревоугодие, празнувайки сякаш в името на трапезата, а да се вгледаме в делата на светците, чрез чистотата да просветляваме душите си и винаги да освещаваме сърцата си. И наистина Господ иска от нас такива празници. Освен това иска да приемаме странници и бездомници, да нахраним гладни хора, да облечем голи, да посещаваме с милостиня затворници, да оказваме подкрепа на онеправданите, да даряваме помощи за болните и бедните и най-вече да се почитаме взаимно със смирение, с искреност и с истинска обич. Тогава и Господ ще ни каже: „Ще ви въздам според вашата вяра!“. Тогава и молитвите ни ще бъдат приети. Защото, казано е: „Жертвата в име-

то на Господа е да смириш духа си и Господ никога няма да презре разкаяното и смирено сърце“. Господ сам е казал още и това: „Милост искам, а не жертва“.

Братя и сестри, като слушаме всичко това, нека го запишем в сърцето си, да го помним винаги и да отдаваме почит на празниците в чест на божииите угодници. Нали на тях Господ даде власт да прощават греховете на небето и на земята? Чрез тях той дава и изцеление на онези, които ги почитат достойно¹.

проф. д.ф.н. Боряна Христова

¹ Из „Слово на празниците“ от св. Климент Охридски.

ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ И ИНФОРМАЦИЯТА

ЖЕЛЮ ВЛАДИМИРОВ

В настоящата статия е направен кратък обзор на една малко развита област от икономическите изследвания в България – икономиката на библиотеки-те като част от по-общите икономически изследвания на културата, културните обекти и институции. В първата част на текста е разкрит обхватът на икономиката на библиотеките, във втората част са дадени конкретни примери за такива анализи през последните години, а третата разкрива някои от предимствата и ограниченията на икономическия подход за анализ на културни обекти и институции.¹

1. Обхват на икономиката на информацията и библиотеките

Измерването и оценката на библиотечните дейности и услуги е изследователско поле, което все още е в процес на развитие. Особено внимание заслужава управлението на електронните ресурси и услуги поради тяхното нарастващо значение през последните години. Друг проблем е цената на научните списания. Например защо при непрекъснато намаляваща цена на дигиталната комуникация и свързаните с нея процеси цените на научните списания са толкова високи, че много академични библиотеки са принудени да преустановят абонаментите си с цел да поддържат ключовите си колекции. Като възможен изход от тази ситуация се очертава нарастването на сътрудничеството между библиотеките с цел споделяне на ресурси и услуги. Независимо от прогреса на дигитализацията на редица публикации и списания, хартиените единици и предимно книгите си остават основен актив на библиотеките. Това е така, защото дигитализацията на една книга изисква дълга процедура за получаване на разрешение от издателя, а понякога това са няколко различни издатели.

Когато се обсъжда тази проблематика, трябва да се има предвид и икономиката на информацията, тъй като библиотеките в известен смисъл са доставчици на информация. Повечето дейности и управленски решения на библиотеките се основават на оценка на необходимите разходи, свързани със закупуването или абонамент за списания, книги, бази от данни и онлайн информационни системи. Поради това обхватът на икономиката на информацията е много по-широк. Тук се включват области като: асиметрична информация (Stiglitz, 1977); микроикономически изследвания на библиотеките – най-вече икономия на мащаб и управлението на библиотеките чрез използване на производствени функции (Hayes, 1979);

¹ Тази статия стана възможна благодарение на специализация в Университета в Сърби, Обединеното кралство в рамките на Marie-Curie Fellowship (FP7-People-2012_IFE, Grant Agreement No 327405, SMEs Competitiveness).

функции на разходите (Liu, 2002); анализ на библиотечните дейности в термините на „разходи–ползи“ (Kingma, 1998); икономиката на научните публикации и комуникацията (McCabe, 2000); финансовото управление на библиотеките и информационните услуги (Roberts, 1998); измерване на цялостното представяне на библиотеките и оценка на информационните услуги (McClure and Ryan, 2001); икономиката на мрежите (Economides, 1996); икономиката на интернет (MacKie-Mason и Varian, 1995); информацията като публично благо срещу информацията като стока (Goulding, 2001); икономиката на интелектуалната собственост и защитата на авторските права (Besen, Kirby, 1989) и др. Списъкът с различни аспекти на икономическия анализ на библиотеките може да бъде продължен, но и този е достатъчен, за да разкрие някои важни области от сферата на икономиката на информацията и библиотеките.

Обикновено информационните институции, като обществените библиотеки, са разглеждани като публични институции. Те се финансират предимно от приходи от данъци, като предоставят повечето си услуги без допълнителни разходи на потребителите. За разлика от тях, повечето университетски и училищни библиотеки получават финансиране от общия бюджет на институцията, към която принадлежат, като осигуряват безплатни услуги за членовете на академичната/училищната общност. В този смисъл те също могат да се разглеждат като публични, независимо че тяхното финансиране не е директно от данъчните приходи. Частните информационни агенции обаче получават приходи главно от таксите, заплащани от потребителите на техните услуги. Има и смесени модели, при които част от приходите на такива агенции са публични, а друга част са от продажба на услуги.

Тема на специалното издание на *Library Trends* е икономиката на библиотеките.² В това издание са разглеждат някои въпроси, които не са били обект на предишни изследвания. В други статии се продължават съществуващи изследователски традиции, докато трети представляват преглед на литературата по дадена проблематика и насоки за бъдещи изследвания. По-долу са представени основните акценти от това издание.

Асиметрия на информацията

Проведени са редица икономически анализи на информацията от гледна точка на асиметрията ѝ, негативната селекция и моралния избор, които оказват влияние върху пазара. Трима известни икономисти (George A. Akerlof, A. Michael Spence и Joseph E. Stiglitz) получават Нобелова премия за изследванията си в тази област. От анализите става ясно, че много пазари не са перфектни поради асиметричната информация между продавачи и купувачи, което влияе върху тяхното поведение и икономически избори. Политическите измерения на изследванията се отнасят до това, че правителствената намеса чрез регулации в тези пазари е необходима, за да се избегне корупционното корпоративно поведение (например фалшифициране на счетоводни отчети за прикриване на загуби и др.) (Stiglitz, 2000). Приложена към библиотеките, тази линия на изследвания разкрива как понякога достав-

² Liu, L. G. a. Introduction. – В: *Library Trends* [онлайн], 2003, vol. 51 (3), с. 263–276. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.lis.uiuc.edu/pubs/catalog/trends.html>

чиците на библиотечни ресурси (издателите) представят изкривена информация на потребителите в лицето на библиотеките. Системни изследвания обаче по този въпрос почти липсват.

Микроикономически изследвания на библиотеките

Микроикономическите изследвания могат да бъдат класифицирани в няколко категории: икономически теории на библиотеките; икономия на мащаба чрез приложение на производствени функции; подходът *Data Envelopment Analysis*; анализ в термините на „разходи–ползи“; моделиране на разходите; измерване на представянето (крайните резултати).

Може да се каже, че липсват солидни теоретични разработки по икономика на библиотеките. Докато характерът на публичните/обществените библиотеки като организации с некомерсиална цел е широко признат, малко изследвания са правени за разграничаване на тези библиотеки от други организации с идеална цел.

В първата статия на изданието *Library Trends* авторът Левис Лиу анализира икономическото поведение на академичните изследователски библиотеки и как те максимизират ползите си в рамките на ограничени бюджети (Liu b, 2003). Той защитава тезата, че тези библиотеки, подобно на други организации с идеална цел, се стремят към престиж, а не към печалба. За разлика от други некомерсиални организации обаче, академичните библиотеки максимизират своята полезност, като се стремят да разширят размера на колекциите си. Именно обемът на библиотечните колекции обяснява значителна част от престижа на съответния университет.

Брайс Алън изследва приложението на икономическата теория за публичния избор относно публичните библиотеки. Според тази теория високото качество на библиотечните услуги и силното им търсене би трябвало да корелират положително с високо ниво на публично финансиране. Данните обаче показват маргинална връзка между нивото на използване на библиотеките и тяхното финансиране и почти никаква връзка между публичното мнение за библиотеките и нивото на финансиране. Авторът прави заключението, че вероятно неикономически фактори влияят върху финансирането на библиотеките (Allen, 2003).

От своя страна Робърт Хейс прилага икономическата теория на игрите към сътрудничеството между библиотеките при споделянето на ресурси, съвместни покупки и автоматизиране, каталогизиране, запазване на активи, достъп до ресурси и развитие на дигитални колекции. Това сътрудничество изглежда полезно за участващите библиотеки (Hayes, 2003).

Икономия от мащаба, производствените функции и функциите на разходите на библиотеките

През 1969 г. Стенли Блек създава икономически модел на публичните/обществените библиотеки на основата на производствената функция на Коб-Дъглас (Cobb-Douglas). След него са правени и други изследвания на базата на производствени функции или общи функции на разходите. Тези изследвания не са много, но покриват различни по своя статут библиотеки и използват разнообразни иконометрични модели. Като цяло анализите на икономии от мащаба водят към

заклучението, че консолидирането на малките по размер библиотеки може да доведе до намаляване на разходите (Black, 1969).

Втората статия на Левис Лиу (Liu *c*, 2003) е посветена именно на икономията от мащаба на академичните изследователски библиотеки. Той обаче се основава на това, че библиотеките са институции, осигуряващи множество информационни продукти и услуги, поради което към тях не може да се приложи производствената функция на Коб-Дъглас за един продукт/услуга. Неговите данни разкриват, че академичните библиотеки имат ниско ниво на икономия от мащаба.

Друга част от литературата в тази област разглежда библиотеките като вземащи решения по отношение на това как да максимизират своите услуги и да намалят разходите си предвид ограничените бюджети.

Data Envelopment Analysis (DEA)

Методът *Data Envelopment Analysis (DEA)* се основава на математическо програмиране на множество входящи и изходящи променливи, за да се оцени ефикасността на дадена организация, проект или програма. Въпреки че е математически сложен, в крайна сметка чрез метода се търси съотношението между входящите ресурси и крайния продукт/услуга. Ако това съотношение е близко до 1, може да се направи заключението, че организацията е ефикасна, тъй като количеството входящи ресурси допринасят за почти същото количество краен продукт/услуга.

На основата на изследване на ефикасността на 23 университетски библиотеки в Тайван през 1997 г. Чен регистрира, че около половината от тези библиотеки са относително ефикасни, малко са много ефикасни и друг малък брой се представят много лошо (Chen, 1997). Използвайки същия метод за изследване на 184 публични библиотеки в Ню Йорк, Доналд Виталиано показва, че 67% от библиотеките са ефикасни, като приписва неефикасността на останалите на дългото им работно време (Vitaliano, 1998). Подобни резултати получават и други изследователи (Worthington, 1999).

Използваният DEA метод има своите предимства и недостатъци. Прилагането му е подходящо за данни от малки извадки. Освен това, за разлика от традиционната регресия, методът позволява не само една, а няколко променливи да бъдат използвани за краен резултат. Недостатъците на метода са по същество предимствата на регресионния анализ. При този метод не се прави тест за статистическа значимост, липсва възможност за предсказване. Чен признава, че сложността на метода прави комуникирането му с библиотечните администратори трудно (Chen, 1997, с. 79).

Анализи на разходите и ползите, моделиране на разходите, измерване на крайното представяне

Анализът в термините на „разходи–ползи“ всъщност се основава на съотношението между двете страни, като се търсят условията, при които ползите да надвишават разходите. Има развити модели за оценка на разходите и планирането в академичните библиотеки (Baumol, Marcus, 1973). Същото се отнася и за модели на интернет разходите (McClure *et al.*, 1995), както и измерване на крайните резултати (представянето) на различни библиотеки и информационни услуги (Berto *et al.*, 2001).

В изданието на *Library Trends* четирима автори представят аналитична рамка от измерители за сравнение на колекциите от е-списания и е-услуги с техните хартиени еквиваленти. Измерителите се отнасят до входящите ресурси, използването, ефективността на разходите и крайните резултати (Boyse *et al.*, 2003). Доколкото все повече информация е достъпна онлайн и все повече потребители използват тази информация, последните изследвания са насочени към измерване на ефикасността и ефективността на предоставяните онлайн услуги от библиотеките (Lankes *et al.*, 2003).

Икономически изследвания на индустрията за публикуване на научни списания

Анализите в тази област се фокусират върху търсенето и предлагането на информация от издателите на научни списания. Изследват се въпроси като: какви фактори влияят върху разходите и цените на списанията, книгите, базите данни, библиотечния хардуер и софтуер, интернет достъпа, информационни и други услуги; каква е ролята на издателите и как библиотеките се приспособяват към промените в издателските цени. Последният въпрос е особено актуален, доколкото научните списания са от ключова роля за научните изследвания, но техните цени отчитат непрекъснат и стремителен ръст през последните години. Наблюдава се истинска битка между библиотеките и издателите относно цените на научните списания. Независимо от някои фактори, водещи до повишаването на тези цени (например нарастване на производствените разходи, промени в разменните курсове и др.), библиотеките не са убедени, че това са единствените фактори. Те смятат по-скоро, че търговските издателства на научни списания налагат монополни цени и оттук извличат монополна печалба. Изследване на Economic Consulting Services (1989) по поръчка на Асоциацията на изследователските библиотеки в САЩ показва, че увеличението на цените на научните списания от четири главни издателства не може да се обясни единствено с нарастването на производствените разходи. Друго изследване отново в САЩ разкрива, че нарастването на цените на научните списания е по-високо в сравнение с увеличението на производствените разходи (свързани с инфлацията, по-големия размер на списанията, капиталови, трудови и други разходи). Те обясняват разликата с ценовата политика на издателите. От своя страна, тази политика е повлияна от намаляването на индивидуалните абонаменти за списания, което кара издателите да вдигат цените за институционалните абонати каквито са библиотеките. Това е възможно поради относителната нееластичност на търсенето спрямо цените на тези списания от институциите (Tenopir, King, 1997, с. 52).

Други автори обаче оспорват тезата за монополни цени от издателствата. Те обръщат внимание на намаляващите бюджети на университетите за библиотечни абонаменти и услуги за сметка на насочването им към други инвестиции (например в недвижима собственост и ценни книжа). Прекратяването на някои абонаменти води до нарастване на средните разходи на съответните списания, което пък прави бъдещите абонаменти по-трудни (Henderson, 1998). Според Хендерсън важната роля на библиотеките за подкрепа на научните изследвания и

разпространение на информацията се подценява и от различни правителствени агенции.

Емили Мобли показва, че и научните общности допринасят за това нарастване на цените на научните списания, като изискват увеличение на броя страници, за да могат повече техни колеги да публикуват (Moble, 1998). От своя страна университетите насочват библиотеките за решаване на тези проблеми чрез коопериране с други библиотеки и формиране на консорциуми. Налага се обаче заключението, че и в близко бъдеще търговските издателства ще продължат да контролират електронния пазар на научни списания (Quandt, 2003).

Финансово управление на библиотеките

Въпреки че финансовото управление на библиотеките е важна част от цялостното им управление, в тази област няма много изследвания. Статията на Дженифър Елис-Нюмън разкрива предимствата от изчисляването на разходите, базирано на дейностите, т.нар. *Activity-Based Costing* (ABC). Авторката прави класификация на индиректните разходи на библиотечните продукти и услуги, което е от полза на библиотечните администратори за по-точна оценка на разходите и решения за подобряване на ефикасността на библиотеките (Ellis-Newman, 2003).

2. Примери за икономически анализи на библиотеките през последните години

Икономически анализ на публичните библиотеки в Австралия

По поръчка на Австралийската асоциация на библиотеките през 2013 г. е направено изследване за оценка на приноса на публичните библиотеки към благосъстоянието на общностите и икономическата активност в Австралия (SGS Economics and Planning Pty Ltd., 2013). Проучването се основава на две отделни системи за оценка:

(1) Нетен принос на публичните библиотеки към благосъстоянието. Приносът е измерен, като са извадени разходите за осигуряване на библиотечни услуги от предоставените ползи на общността. Ползите за общността са оценени чрез три техники: финансови спестявания, пътни разходи и условните методи за оценка.

(2) Допълнителна икономическа активност, породена от операциите на публичните библиотеки. Това е процес на изолиране на икономическите стимули, породени от дейността на публичните библиотеки и проследяване на превръщането на тези стимули в икономическа активност и икономически трансакции.

Важно е да се отбележи, че резултатите от оценките не са кумулативни, тъй като отговарят на два различни въпроса. Първият се отнася до това дали библиотеките са ценни инвестиции, докато вторият разкрива обема на икономическата активност, породен от дейността на тези библиотеки.

Оценка на разходите и ползите. Разходите на действащите публични библиотеки се идентифицират чрез техните постоянни оперативни разходи – информация, която се събира годишно от местните власти в цялата страна и която включва:

- разходи за библиотечни материали;
- разходи за персонала;
- капиталови разходи;
- други разходи.

Ползите от дейността на публичните библиотеки са различни, но като цяло се отнасят до директно или индиректно предоставената стойност на потребителите на библиотечни услуги: достъпни за потребителите услуги и програми на публичните библиотеки; съдействие от страна на библиотеките за социални контакти и взаимодействие; наличие на място за отдих и култура; опазване на околната среда чрез повтарящо се използване на колекциите на библиотеките; приносът на публичните библиотеки за усвояването и развитието на езика и компютърната грамотност; приносът на библиотеките за подобряване на образованието, кариерното развитие и здравето на хората.

Които не са потребители на тези услуги, също извличат ползи от дейността на публичните библиотеки. Те са свързани с коментираните в следващия параграф категории ползи: полза, отнасяща се до възможността за избор (option value); до съществуването на дадено културно благо (existence value) и т.н.

На основата на получената информация *общите годишни разходи* на публичните библиотеки в Австралия се оценяват на 1,03 млрд. щ.д. (Оценките на ползите и разходите на глава от населението са направени в 14 общини.) Най-голяма част от тези разходи е свързана с категорията разходи за персонала. Чрез използването на бенчмаркинг за ползите на потребителите и непотребителите и задълбочено пазарно проучване, се достига до оценка, че *общата годишна полза* от страна на публичните библиотеки за австралийците е в размер на 3 млрд. щ.д. Като се извадят разходите, нетната годишна полза е оценена в размер на 1,97 млрд. щ.д., т.е. съотношението ползи/разходи е 2,9. Съотношението сочи, че възвръщаемостта от инвестициите в публичните библиотеки е съществена. Важно е да се отбележи, че тези инвестиции не отчитат намаляваща възвръщаемост.

Необходимо е да се подчертае също така, че посочените по-горе резултати могат да се разглеждат като консервативни, тъй като в тях не се отчитат ползите за онлайн потребителите на публичните библиотеки. Тези ползи могат да бъдат измерени посредством коментирания също в следващия параграф условен метод за оценка (УМО) или желанието да се плати за библиотечни услуги. Предвид профила на потребителите на библиотечни услуги, много е вероятно желанието да се плати да бъде ограничено от възможностите им за плащане. Всички данни обаче формират солидна основа за увеличаване на нивото на финансиране на публичните библиотеки.

Оценката на икономическото влияние на публичните библиотеки е относително проста. Публичните библиотеки стимулират националната икономика посредством присъщите им оперативни разходи, а така също и посредством подтикването на потребителите към разходи за стоки и услуги на дребно. За да се проследи как тези стимули преминават през икономиката, SGS използва т.нар. модел на хазната (Treasury Model, TRYM). Икономическите стимули, предоставени на австралийската икономика от страна на публичните библиотеки, се оценяват на около 3,18

млрд. щ.д. всяка година. След отчитане на общото влияние върху икономическите транзакции е направена оценка, че около 30 950 работни места са поддържани от услугите на публичните библиотеки, което се равнява на около 3,83 млрд. щ.д. добавена стойност годишно. Това влияние е оценено чрез използването на рангови оценки – ниската граница на влиянието е с около 15% по-малка от отчетената, докато високата е с около 30% по-голяма.

Икономически анализ на публичните библиотеки на щата Уисконсин (САЩ)

Според доклада на Wisconsin Department of Public Instruction (2008), публичните библиотеки допринасят за развитието на икономиката на щата Уисконсин (Wisconsin) и са с нарастващо значение за гражданите. Общият икономически принос на тези библиотеки към икономиката на щата се оценява на 753 699,545 щ.д. Възвръщаемостта от инвестициите в библиотечни услуги е 4,06 щ.д. за всеки един инвестиран долар от данъците на гражданите. Публичните библиотеки на щата обслужват около 5,6 млн. граждани и използването на библиотеките от тях нараства. За изминалите 10 години посещенията на библиотеките се увеличават с 28%. Другите ключови индикатори като обръщаемост на библиотечните материали, посещения на детски програми, осигуряване на достъп до компютър и електронен достъп до библиотечните каталози отчитат също значителен ръст.

Изследванията сред потребителите на библиотеките и резултатите от фокус групите показват, че публичните библиотеки играят важна роля за повишаване качеството на живота на много от общностите. Библиотеките осигуряват свободен достъп до информация и технологии, и изравняват възможностите за много хора с ниски доходи. Резултатите от това изследване са подобни на други проучвания, правени в щатите Индиана, Охайо, Флорида и др.

Директен икономически принос. Прекият икономически принос на публичните библиотеки за икономиката на щата Уисконсин е около 326 млн. щ.д. Този принос съдържа разходите за персонал, библиотечни дейности и строителство и разходите на посетителите на библиотеките (табл. 1).

Таблица 1. Директен икономически принос (2006 фискална година)

Приносител	Икономика на щата
Дейности на библиотеките	\$ 114 618,459
Разходи за персонала	197 404,830
Разходи на посетителите	\$14 604,543
Общ принос	\$ 326 627,832

Създаване на работни места. Парите, които публичните библиотеки изразходват за възнаграждения, социални осигуровки, строителство, оперативни разходи и услуги съдействат за създаване на работни места в щата по четири начина:

- работни места на служителите от библиотеките;
- нещатни работни места;

- работни места за лицата, които обслужват персонала на библиотеките в техните професионални и частни дейности;
- работни места, създадени от разходите на посетителите на публичните библиотеки.

Тези библиотеки наемат директно 3224,2 служители на пълно работно време и индиректно създават още 3058 работни места или общо 6280 работни места в щата. Тези работни места генерират приходи и разходи, които са обложени с данъци върху личните доходи и такси върху продажбите. Публичните библиотеки са отговорни за 24 млн. щ.д. общ приход на щата през 2006 г. от данъци върху персонални доходи, такси от продажби и данъци върху собствеността.

Изследването прилага подхода на пазарната стойност за определяне на *икономическата стойност на услугите* на публичните библиотеки. Стойността на всяка библиотечна услуга за потребителя се изчислява спрямо това какво би струвало на потребителя да закупи същата услуга на свободния пазар. Общата икономическа стойност на библиотечните услуги, които годишно се отчитат от статистиката, е в размер на 427,9 млн. щ.д. В тази стойност не са включени извършването на други услуги, които не се отчитат от статистиката (например предоставяне на място за срещи на общността и др.) (табл. 2).

Таблица 2. Икономическа стойност на услугите на публичните библиотеки (2006)

	Обращаемост или посещения	Икономическа стойност
Материали за деца	20 836,885	\$91 682,294
Материали за възрастни	37 243,815	\$272 997,164
Дейности по рефериране	4 760,201	\$27 609,166
Достъп до компютър/интернет	7 123,690	\$28 494,760
Програми за деца	1 471,411	\$5 885,644
Програми за възрастни	207 551,00	\$1 245 306,00
Обща икономическа стойност		\$427 914 334

Възвръщаемост на инвестициите. Таблицата по-долу (табл. 3) показва икономическата полза от публичните библиотеки на глава от населението на щата, разходите за подкрепа на библиотеките от данъците на глава от населението и възвръщаемостта от всеки инвестиран долар. Изчисленията не включват други услуги, които допринасят съществено за възвръщаемостта на инвестициите, но не се отчитат от статистиката. В допълнение, значителна част от субсидиите от страна на щата не са взети предвид, включително финансирането за онлайн бази данни, онлайн каталози, продължаващо обучение, консултантски услуги, предоставяне на материали между самите библиотеки и др. Вследствие на това данните в таблицата представляват много консервативна оценка за възвръщаемостта на инвестициите в публичните библиотеки на щата Уисконсин.

Таблица 3. Възвръщаемост от инвестициите в публичните библиотеки (2006)

Общ икономически принос на публичните библиотеки	\$753 699,545
Брой на населението на щата, обслужвано от публичните библиотеки	\$5 617,744
Икономически принос на глава от населението	\$134,16
Публична подкрепа от данъците на глава от населението	\$33,07
Годишна възвръщаемост на 1 долар от публичната данъчна подкрепа	\$4,06

Модели на използване на публичните библиотеки от гражданите на щата. Чрез въпросник е направено специално проучване сред жителите на щата относно начините на използване на публичните библиотеки, на което са отговорили 2400 души, предимно потребители на библиотечни услуги. Мнозинството от анкетираните (93%) са постоянни потребители на библиотечни услуги (притежават карти). Над 90% споделят, че използват библиотеките най-малко един път месечно. Над 60% посочват, че редовно използват уебсайта на библиотеките за търсене на информация и резервиране на библиотечни материали. В допълнение, над една четвърт контактуват с библиотеките по телефона. Голяма част от респондентите (82%) търсят помощ от библиотечния персонал за справки, предимно с директни срещи. Книгите са сред най-предпочитаните за заемане от библиотеките; около три четвърти от запитаните използват дискове (DVD) или видеоматериали; около половината ползват видеокниги; около една трета – периодичните издания. Над половината от респондентите (около 56%) имат достъп до интернет в публичните библиотеки, въпреки че едва 7% са зависими от библиотеките като единствено средство за достъп. Около две трети от анкетираните посочват, че посещават специални събития, курсове или програми, организирани от библиотеките. Около 30% споделят, че отивайки в библиотеките, те се отбиват и в някои близки магазини или кафенета, които не биха посетили, ако не им се налага да използват библиотеката. От тези, които са посочили, че правят разходи при такива странични посещения, средният им размер е 24,93 щ.д.

Алтернативи на библиотеките. Анкетираните са питани и за алтернативни начини за ползване на тяхното време, ако нямат достъп до публичните библиотеки. Задавани са въпроси относно това, колко биха похарчили за същите услуги, които получават от библиотеките, като купуват или вземат на заем материали, които сега ползват от библиотеките. От тези, които са отговорили на въпросите, става ясно, че анкетираните спестяват средно 205 щ.д. на месец от ползването на публичните библиотеки.

Нагласи към публичните библиотеки. Почти всички анкетирани смятат, че публичните библиотеки допринасят по смислен начин за по-високо качество на живот в тяхната общност и че субсидирането на библиотеките е добър начин за разходване на публичните средства, набирани от данъци и такси. От анкетираните 43% споделят, че правят дарения във време или пари за публичните библиотеки. Средният размер на посочените годишни дарения от едно лице е 130,07 щ.д., докато средният размер на доброволно дарения труд в полза на библиотеките е 66,68 часа годишно или около 1 час и 25 минути седмично.

Информацията за *SWOT анализа* на публичните библиотеки на Уисконсин е получена от мненията на участниците във 29 фокус групи от различни места в щата. *Силните страни* на библиотеките се свързват с това, че те са места за публичен достъп до компютър и интернет, и събиране на хора от общността, осигуряващи също така достъп до ресурси, които иначе биха били недостъпни за много хора. Други силни страни са свързани с услугите, които предоставят библиотеките, компетентният персонал и окуражаването на хората да четат.

Най-често споменаваното *предизвикателство* пред публичните библиотеки е липсата на достатъчно финансиране, което води до намаляване на нивото на обслужване или липса на възможности за разширяване на услугите. Често е споменавано и недостатъчното физическо пространство, което също компрометира усилията на библиотеките да предоставят обслужване на високо ниво, както биха искали. Хората посочват и интернет като предизвикателство, водещо до намаляване на броя на хората, търсещи информация в библиотеките за сметка на онези, които я търсят онлайн.

Според изразените мнения съществуват редица *възможности* публичните библиотеки да допринасят за икономическото развитие на общините и на целия щат. Такива са стремежът да се поддържат актуални библиотечни колекции, доколкото финансирането го позволява; поддържане на интереса към четенето и привличането на нови читатели, особено млади; провеждане на инициативи, като летни програми за четене; развиване на сътрудничество с училища и университети, агенции за социални услуги, неправителствени организации и общински програми, както и по-активното привличане на бизнес общността.

По отношение бъдещето на библиотеките в информационното и дигитално общество мненията са противоречи. Някои считат, че значението на публичните библиотеки ще намалява, докато други са на мнение, че то ще остане най-малко също толкова значимо, колкото е било и преди появата на интернет.

Може да се обобщи, че използването на услугите на публичните библиотеки е нараснало, тъй като библиотеките са успели да се адаптират към новите технологии, потребностите и очакванията на техните потребители. Независимо от проблемите, свързани с финансирането и осигуряването на физическо пространство, библиотеките продължават да правят значим икономически принос към щата Уисконсин. Те допринасят не само за развитието на икономиката, но и за по-високото качество на живот на жителите от съответните общини, а така също и за осигуряване на достъп до информация за лицата с по-ниски доходи.

3. Възможности и ограничения на икономическия подход за анализ на културни обекти, в т.ч. и на библиотеките³

Възможности и ограничения на икономическия подход

Икономическите анализи на библиотеките са част от по-широкото приложение на икономическия подход към човешкото поведение и сфери, които традиционно

³ Част от следващия текст е публикувана във: **Владимиров, Ж.** Влияние на социализацията върху оценката на обекти от културното наследство. – В: *Социологически проблеми*, 2013, № 1–2, с. 292–313.

са смятани за неикономически (например културата и културните институции, образованието, здравеопазването, семейството, спортът, религията и др.) (Becker, 1976; Kirchgassner, 2008). Методологическата основа на този подход е т.нар. икономически човек, търсещ да максимизира ползите си в тези сфери, като за целта към ползите се включват допълнителни психологически и социологически елементи.

С приложението на икономическия подход се търси да се очертае: 1) влиянието на икономическите фактори върху тези сфери, както и 2) обратният ефект от развитието им върху икономиката. Примери за първия тип изследвания са свързани с пазара на произведения на изкуствата (предимно възвръщаемостта от инвестиции в такива произведения), доходите на хората на изкуството, влиянието на регулациите върху развитието на тези сфери и др. Примери за втория тип анализи са т.нар. „изследвания на влиянието“ (impact studies) на културните или други социални институции върху икономическата активност. Тези изследвания използват простия мултипликатор на разходите на културните институции или на техните посетители. Според някои икономисти обаче подходът в най-добрия случай улавя създадените допълнителни приходи, но не и добавената стойност, която е в основата на икономическата гледна точка (Freu, 2009, с. 20).

Друг начин за анализ на влиянието на културните институции е да се измерва създадената социална стойност. В литературата се различават няколко такива стойности: стойност, свързана с възможността за избор (option value); стойност, свързана със съществуването на дадено културно благо (existence value); стойност, свързана с възможността бъдещите поколения да се ползват от дадено културно благо (bequest value); стойност, свързана с престижа (prestige value); образователна стойност (educational value) и др. Между специалистите няма съгласие относно категориите, с които се обхващат елементите от общата стойност на културните блага, но като общоприето се смята следното разграничение: ако потребителската (потребяваната) стойност се дефинира като стойността, която хората получават от директното, индиректно или потенциално ползване на дадено благо, то непотребителската (непотребяваната) стойност е тази, която хората получават независимо от всякакво сегашно или бъдещо ползване (табл. 4). Пример за това са някои публични и природни блага, които са ценни не поради директната им употреба. Непотребяваните стойности не могат да се наблюдават, тъй като за тях не съществува реален пазар.

Таблица 4. Елементи на общата икономическа стойност на културните блага

Обща икономическа стойност (total economic value)					
Потребителска/потребявана стойност (use value)			Непотребявана стойност (nonuse value)		
Директно ползване	Индивидуално ползване	Потенциално ползване	Полза от знанието, че дадено благо съществува (existence value)	Полза от запазването на дадено благо за евентуална бъдеща употреба (option value)	Полза от запазването на дадено благо за бъдещи поколения (bequest value)

Източник: Throsby, 2007, с. 24.

Финансовата стойност на културните и социални дейности и обекти се измерва посредством пазарна и непазарна оценка. Пазарната оценка се отнася до директните и индиректни разходи по развитие на тези дейности и обекти и до възможността да се получават директни и индиректни приходи от тях. Икономическите ефекти от местата с културни обекти засягат хората, които живеят там, бизнеса, обществото като цяло и околната среда (The Outspan Group, 1999, с. 7). Те се проявяват най-често в развитието на културния туризъм и свързаните с него дейности (Staiff, 2012).

От своя страна непазарният анализ се основава на две техники: на индивидуалните решения за покупка и на твърденията на хората относно техните реакции на пазарните промени. Най-често използваният метод от втората техника е т.нар. условен метод за оценка (УМО) (Contingent Valuation Method, CVM) (King, Mazzotta, 2005). Чрез този метод се получава оценка на „желанието да се плати“ (Willingness to Pay, WTP) за едно благо от потребители и непотребители. Методът е основен за определяне на финансовата оценка на неползваната стойност на културните обекти. От своя страна „стойността, която лицето получава от това, че би могъл да се наслади от наследено културно благо (т.е. неползваната стойност – б.а.) се дефинира като най-голямото количество пари, което това лице би желало да плати, за да има тази възможност“ (Ready, Navrud, 2002, с. 6).

Методът има своите предимства и недостатъци. Според Pearce *et al.* (2002), „докато оценката на културното наследство наистина е предизвикателна, тя не е по-предизвикателна или фундаментално по-различна от оценката на природните блага, които имат значителен непотребяван (non-use) компонент... Ние очакваме техниките за непазарна оценка да се прилагат също така добре за благата на културното наследство, както се прилагат добре за оценка на природните блага, където са направени буквално хиляди изследвания“ (Pearce *et al.*, 2002, с. 267). Метаанализът на Нуан (2003) върху 65 изследвания, прилагащи УМО, показва, че получените от тези изследвания резултати са в съответствие с очакванията (Noonan, 2003, с. 8). Влияние върху оценките на „желанието да се плати“ оказват

специфичните характеристики на културните блага, образованието, доходът, възприеманата важност на даденото културно благо, а така също и характеристиките на прилаганите техники. Като недостатъци на метода най-често са посочвани: хипотетичният, а не реален пазарен контекст; влиянието на опита и информацията относно оценяването на наследство; отговорите на респондентите като израз на тяхното желание какво биха искали да се случи, а не като реално оценяване; недостатъци, свързани с интервюто, задаваните въпроси, предлаганите схеми за плащане и др. (Arrow *et al.*, 1993, с. 43, 45). Изследвания върху разминаването между декларираното и реалното „желание да се плати“ отчитат съществени разлики (Leggett *et al.*, 2003; Mason, 2005, с. 17).

Други автори са по-скептични относно получаваните финансови оценки от прилагането на този и други подобни методи (King, Mazzotta, 2005). Те смятат, че културните институции и културното наследство създават стойност извън пазара и поради това не могат да бъдат оценявани парично. Например значението на наследството за формиране на национална гордост или чувството за принадлежност към дадена общност го поставя в категорията на публичните блага, които по дефиниция са извън пазара, въпреки че цените за тяхното осигуряване могат да бъдат изчислени (Mason, 2007, с. 13). Условният метод (УМО) оценява неползваните, непазарните или надпазарните стойности на културните обекти. Така се оценяват количествено стойности, които традиционно се смятат за безценни (Mason, 2007, с. 21, 22). Авторы като Де ла Торе и Мейсън са разтревожени от това, че „фокусирайки се тясно върху парите, цените и финансовата възвръщаемост на инвестициите, ние губим поглед върху цялостния спектър от ценности, които би трябвало да са важни за нас като членове на обществото и като индивиди“ (de la Torre, Mason, 1999, с. 2). Смит пита: „Можем ли да поставим цена или да припишем число на паметта, идентичността, смисъла на мястото или сплотените общности?“ (Smith, 2002, с. 16). Други автори смятат, че „основният проблем на тясно икономическия анализ (чрез „разходи–ползи“) относно здравето или опазването на природата е в това, че човешкият живот, здравето и природата не могат да бъдат описани смислено в монетарни термини, тъй като са безценни“ (Ackerman, Heinzerling 2004, с. 8–9). Квантифицирането на неща, които не са количествени, подрива тяхната ценност под предлог за научна обективност.

Според икономическата теория една от причините за съществуването на публичен сектор се крие в т.нар. „пазарни неуспехи“ (market failures). Това са ситуации, когато частните пазари не са способни да предоставят някакви блага или да ги предоставят на оптимално ниво. Публичният сектор е този, който осигурява редица публични блага за задоволяване на икономически, социални, образователни и културни потребности на хората, които частният сектор не желае или е неспособен да предостави. От своя страна неправителственият сектор също е станал важна част от икономическите системи на много развити страни. Неговото съществуване се обяснява с неуспехите както на частния, така и на публичния сектор да предоставят определени блага и услуги, за които има търсене сред определени сегменти от обществото (Weisbrod, 1986).

Затова и съществена част от стойността на публичните библиотеки се дължи на тяхната социална и културна полезност като общностни институции (Aabø, 2005, с. 4, 5). Както потребителите, така и непотребителите на услугите на публичните библиотеки са съгласни с това, че те имат своята социална и културна стойност и са ценни като публични блага.

Изследване на икономическото и социално-културно влияние на библиотеката „Карнеги“ в Питсбърг

Като пример за по-комплексен не само икономически, но и социално-културен анализ на библиотеките може да се даде този с изследване на икономическото и социално-културно влияние на библиотеката „Карнеги“ в Питсбърг (Carnegie Library of Pittsburgh Economic Impact Study).

Библиотеката има историческо присъствие в региона на Питсбърг повече от 110 години. Тя е създадена с дарение на А. Карнеги от 1 млн. щ.д. за изграждане на главната библиотека и седем филиала, като неговото намерение е било да предостави безплатно достъп до книги и информация на обикновените хора. Наред с главната библиотека, днес библиотеката има 19 филиала в съседство, а така също библиотека за слепи и хора с увреждания. С над 2 милиона посещения годишно библиотеката „Карнеги“ на Питсбърг е най-посещаваното място в региона.

Проучването на ефектите от библиотеката за региона се основава на различни данни и аналитични методи, включително онлайн изследване на мнението на 1300 души, две фокус групи потребители от страна на бизнеса и общината, анализ на разходите и ползите и модел за икономическото влияние върху заетостта и икономиката (IMPLAN). Резултатите от това изследване показват следното:

- библиотеката „Карнеги“ в Питсбърг е сред най-посещаваните ценни места в региона. Само главната библиотека в Оукленд е на второ място по посещения в града;

- библиотеката обслужва потребители извън града, като на практика тя има потребители от цялата област Allegheny;

- годишно библиотеката генерира възвръщаемост от над 91 млн. щ.д., включваща икономически резултат (63 млн. щ.д.) и стойност за потребителите (28 млн. щ.д.); поддържа и над 700 работни места. Ако се добави и програмата за капиталови разходи за обновяване и строителство, тези цифри биха били по-големи;

- за всеки долар, предоставен от градската управа на Питсбърг и областта Allegheny, библиотеката осигурява над 6 долара ползи;

- библиотеката допринася с над 75 долара ползи на глава от населението в областта Allegheny;

- ако се отчете само обращаемостта на книгите, DVD-та и базите данни, библиотеката предоставя стойност, оценявана на 42 млн. щ.д. за нейните потребители всяка година;

- ако потребителите на библиотеката трябваше да купуват книгите, които заемат, оценяваните разходи биха били в размер на 27 млн. щ.д.;

- ако трябваше да плащат по 3 долара наем за DVD и видео, които те заемат от библиотеката, оценяваните разходи биха били 2 млн. щ.д.;

- библиотеката осигурява свободен достъп до бази данни, които в много случаи биха били недостъпни, допринасяйки с това допълнителни 12 млн. щ.д. стойност;
- над половината от жителите на града и всеки пети от областта имат карта за библиотеката „Карнеги“ в Питсбърг;
- всеки седми жител на града на възраст между 13–24 години и 25–36 години има библиотечна карта.

Библиотеката „Карнеги“ в Питсбърг има съществена роля за повишаване и на цялостната *грамотност* в града. Изследване на университета „Уисконсин“ поставя Питсбърг на четвърто място сред градовете по отношение на техните библиотеки и на трето място по грамотност. Именно силната библиотечна система в града е посочена, като имаща ключово значение за класирането по цялостна грамотност. Самата грамотност включва пет различни измерения: образователни постижения; продажби на книги; ползване на вестници; библиотечни ресурси; публикувани периодични издания.

Библиотеката „Карнеги“ допринася значително за сплотяване на общностите в града. През 2005 г.:

- над 4500 различни групи участват в библиотечните програми с почти 70 000 посетители;
- 375 организации партнират на библиотеката чрез спонсорство, дарения в натура и сътрудничество за предоставяне на качествени програми на жителите на града на много ниска цена или безплатно;
- около 3000 групи ползват помещенията на библиотеката за срещи и събирания с над 35 000 посетители;
- над 3000 групи са се възползвали от чуждестранните програми на библиотеката с над 80 000 посетители.

Според данните от изследването, най-голяма част от потребителите на библиотеката посочват като най-важен принос за общността *насърчаването на грамотността и ученето* (т.е. неикономическите ползи). Библиотеката допринася също така значително за повишаване качеството на живота на жителите със специалните програми за деца и юноши. Това е и областта, в която анкетираните виждат повече възможности за предоставяне на услуги от страна на библиотеката. Друга препоръка се отнася до по-доброто комуникиране на предлаганите услуги и програми, тъй като се оказва, че много от потребителите на библиотеката не са запознати с тях.

Като се изключи 2004 г., когато част от зданията и филиалите на библиотеката са затворени поради обновяване и ремонти, обикновено библиотеката „Карнеги“ има около 2.3 милиона посетители годишно. Филиалите на библиотеката обхващат половината от топ 20 дестинации на региона и всички те са в топ 40 дестинации на областта. Интересно е да се посочи, че дори и през 2004 г. повече хора посещават библиотеката, в сравнение с които и да са спортни събития. Притежателите на карти за библиотеката са толкова, колкото и абонатите за най-четения местен вестник Pittsburgh Post Gazette.

Този анализ показва, че наред с икономическите ползи, жителите на града оценяват дори по-високо неикономически ползи от дейността на библиотеката.

Тенденцията за свиване на публичните разходи и отражението ѝ върху публичните библиотеки

Разбира се, не всички икономически анализи на библиотеките, особено на академичните, са оптимистични. Както университетите, така и техните библиотеки навсякъде по света днес оперират в рестриктивни условия по отношение на тяхното финансиране от държавата. Това е резултат от програмите за свиване на публичните разходи, което изостря конкуренцията между публично финансираните институции. В резултат на това част от университетските библиотеки се оказват неспособни да предоставят основните информационни продукти и услуги на своите потребители. Според някои автори, основната причина за тази ситуация са често срещаните правителствени нагласи и възприятия относно университетите като място за създаване на критични настроения (Saint, 1992).

Другите източници за финансиране на библиотеките като международни организации, фондации и отделни лица също отчитат намаление на финансовата подкрепа (Lorenzen, 2010). Силвърмен (2010) отбелязва, че тази подкрепа е сменила посоката си – от поддържане на библиотечни колекции към технологични подобрения и изследователски награди, което поставя библиотеките пред сериозни трудности. В допълнение, академичните библиотеки се сблъскват с непрекъснато растящи цени на научните публикации. Като алтернатива на тази ситуация се очертава развиването на умения за намиране на допълнителни средства (fundraising), по-ефективно изразходване на наличните ресурси и въвеждането на платени услуги (фотокопиране, справки и др.) (Silverman, 2010). Някои академични библиотеки дори наемат професионалисти за търсене и осигуряване на допълнителни средства (Reid, 2010). Независимо от нарастващия дял на тези допълнителни средства обаче изследванията показват, че едва 9% от общото финансиране на публичните библиотеки в САЩ и Обединеното кралство идва от вторични източници, различни от правителственото субсидиране (Leach, 2006).

Като цяло, недостигът на средства принуждава много публични и университетски библиотеки да престанат да попълват колекциите си, да прекратяват абонаменти, да съкращават персонал, което в крайна сметка рефлектира в ниско ниво на обслужване на техните потребители, особено в по-слаборазвитите страни, като например Пакистан (Mahmood *et al.*, 2005) или Малави (Mapulanga, 2013).

Може да се обобщи, че икономиката на библиотеките, подобно на икономиката на другите културни обекти и институции, е обещаващо поле за изследвания, доколкото такива не са много в страната ни. Икономическият анализ е необходим, защото по-голямата част от културните обекти и институции са публично финансирани и данъкоплатците имат право да знаят как се изразходват техните средства. Освен това такъв анализ може да изпълнява важна роля при вземане на инвестиционни решения или при разпределението на публичните разходи на общините или държавата.

В условията на все още неприключилата криза и рецесия в страната ни е разбираемо, че културните институции, в т.ч. библиотеките, трябва да понесат своя дял

от орязване на публичните разходи. В същото време икономическият анализ на тези обекти не трябва да се превръща в икономически империализъм, т.е. всичко да се оценява в монетарни термини или от гледна точка на „приходи–разходи“. Значителна част от културните институции допринасят индиректно за общото икономическо развитие на страната или региона, за повишаване качеството на живот на населението, разпространението на знания и осигуряването на достъп до информация, особено за хора с по-ниски доходи. Тяхното съществуване и необходимите средства за поддържане често пъти са свързани с националната или регионална идентичност на жителите и с чувството за общностна принадлежност. Затова и развитието на културните обекти и институции изискват не само икономически, но и социално-културен и политически подход и най-вече визия. Има добри примери за повишаване ефикасността на публичните библиотеки дори при постоянни или намалени субсидии. Обединяването на много малки библиотеки например би позволило споделяне на общи информационни и други ресурси, и в същото време запазването им като културни прозорци в съответните населени места.

Литература

- Aabø**, S. The value of public libraries. – В: *World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council „Libraries – A voyage of discovery“*, August 14th–18th 2005, Oslo, Norway [онлайн]. [прегледан 2.04.2014]. <http://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/119e-Aabo.pdf>
- Ackerman**, F., Heinzerling, L. Priceless: On Knowing the Price of Everything and the Value of Nothing. New York: The New Press, 2004.
- Akerlof**, G. A. The market for „lemon“: quality uncertainty and market mechanism. – В: *Quarterly Journal of Economics*, 1970, vol. 84 (3), с. 488–500.
- Allen**, B. Public opinion and the funding of public libraries. – В: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, с. 414–423
- Arrow**, K., Solow, R., Portney, P., Leamer, E., Radner, R., Schuman, H. Report of the NOAA Panel on Contingent Valuation. – В: *Federal Register* [онлайн], 1993, vol. 58 (10), с. 4602–4614. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.darrp.noaa.gov/library/pdf/cvblue.pdf>
- Baumol**, W. J., Marcus, M. Economics of academic libraries. Washington, DC: American Council on Education, 1973.
- Becker**, G. S. The Economic Approach to Human Behavior. Chicago, London: University of Chicago Press, 1976.
- Bertot**, J. C., McClure, C. R., Ryan, J. Statistics and performance measures for public library networked services. Chicago: American Library Association, 2001.
- Besen**, S. M., Kirby, S. N. Private copying, appropriability, and optimal copying royalties. – В: *Journal of Law and Economics*, 1989, vol. 32, с. 255–280.
- Black**, S. W. Library economics. – В: *Libraries at large*. ed. D. M Knight, E. S. Nourse. New York: R. R. Bowker, 1969, с. 590–598 .
- Boyce**, P. B., King, D.W., Montgomery, C. H., Tenopir, C. Library economic metrics: examples of the comparison of electronic and print journal collections and collection services. – В: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, с. 376–400.
- Carnegie Library of Pittsburgh Economic Impact Study**. highlights [онлайн]. [прегледан 2.04.2014] <http://www.carnegielibrary.org/about/economicimpact/Highlights.pdf>

- Chen**, T. A measurement of the resource utilization efficiency of university libraries. – B: *International Journal of Production Economics*, 1997, vol. 53, c. 71–80.
- De la Torre**, M., Mason, R. Economics and Heritage Conservation. A Meeting Organized by the Getty Conservation Institute, December 1998, Getty Centre, Los Angeles [онлайн]. 1999. [прегледан 2.04.2014]. http://www.getty.edu/conservation/publications/pdf_publications/econrpt.pdf
- Economic Consulting Services**. A study of trends in average prices and costs of certain serials over time. Washington, DC: Association of Research Libraries, 1989.
- Economides**, N. The economics of networks. – B: *International Journal of Industrial Organization*, 1996, vol. 39 (2), c. 667–704.
- Ellis-Newman**, J. Activity-based costing in user services of an academic library. – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter c. 333–348.
- Frey**, B. S. Cultural Economics. – B: *CESifo DICE Report*, 2009, № 1, c. 20–25.
- Goulding**, A. Information: Commodity or social good? – B: *Journal of Librarianship and Information Science*, 2001, vol. 33(1), c. 1–4.
- Gross**, M., Lankes, R. D., McClure, C. R. Cost, statistics, measures, and standards for digital reference services: a preliminary view. – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter c. 401–413.
- Hayes**, R. M. The management of library resources: The balance between capital and staff in providing services. – B: *Library Research*, 1979, № 1, c. 119–142.
- Hayes**, R. M. Cooperative game theoretic models for decision-making in contexts of library cooperation (1). (Library Cooperations). – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, c. 441–461.
- Henderson**, A. Science in the twilight zone; or, Are science libraries related to science? – B: *Issues in Science & Technology Librarianship* [онлайн], 1998, Fall, c. 1–12. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.library.ucsb.edu/istl/>
- King**, D. M., Mazzotta, M. Ecosystem Valuation [онлайн]. 2005. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.ecosystemvaluation.org/default.htm>
- Kingma**, B. The economics of access versus ownership: the costs and benefits of access to scholarly articles via interlibrary loan and journal subscriptions. – B: *Journal of Library Administration*, 1998, 26(1/2), c. 145–157.
- Kirchgässner**, G. Homo Oeconomicus. The Economic Model of Behaviour and Its Application in Economics and Other Social Sciences. New York: Springer, 2008.
- Leach**, A. Alternative funding and the public library sector: an explanatory overview with reference to South Africa. – B: *Innovation*, 2006, vol. 32, c. 125–155.
- Leggett**, C. G., Kleckner, N. S., Boyle, K. J., Duffield, J. W., Mitchell, R. C. Social desirability bias in contingent valuation surveys administration through in-person interviews. – B: *Land Economics*, 2003, vol. 79 (4), c. 561–575.
- Liu**, L. G. The cost functions and scale economies in academic research libraries. – B: *College & Research Libraries*, 2002, vol. 63(5), c. 407–420.
- Liu**, L. G. a. Introduction. – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, c. 263–276.
- Liu**, L. G. b. The economic behaviour of academic research libraries: toward a theory. – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, c. 277–292.
- Liu**, L. G. c. The cost function and scale economies in academic research libraries. – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, c. 293–311.
- Lorenzen**, M. Fund raising for academic libraries: what doesn't? – B: *Library Philosophy and Practice*[онлайн]. 2010. [прегледан 2.04.2014]. www.webpages.uidaho.edu/mbolin/lorenzen.pdf.

- MacKie-Mason**, J. K., Varian, H. R. Pricing the Internet. – B: *Public Access to the Internet*. eds. B. Kahn, J. Keller. Cambridge, MA: MIT Press, 1995, c. 269–314.
- Mahmood**, K., Hameed, A., Haider, S. J. Library fundraising in Pakistan. – B: *Library Management*, 2005, vol. 26 (8), c. 429–438.
- Mapulanga**, P. Changing economic conditions for libraries. Fundraising performance in the University of Malawi libraries. – B: *The Bottom Line*, 2013, vol. 26 (2), c. 59–69.
- Mason**, R. Economics and Historic Preservation: A Guide and Review of the Literature. A Discussion Paper Prepared for the Brookings Institution Metropolitan Policy Program. Washington, D. C.: Brookings Institution, 2005.
- McCabe**, M. J. Academic journal pricing and market power: A portfolio approach. – B: *American Economic Review*, 2002, vol. 92 (1), c. 259–269.
- McClure**, C. R., Bertot, J. C., Beachboard, J. C. Internet costs and cost models for public libraries. final report. Washington, DC: U. S. National Commission on Libraries and Information Science, 1995.
- Mobley**, E. R. Ruminations on the sci-tech serials crisis. – B: *Issues in Science and Technology Librarianship* [онлайн]. 1998. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.isrl.org/98-fall/article4.html>
- Noonan**, D. S. Contingent Valuation and Cultural Resources: A Meta-Analytic Review of the Literature. – B: *Journal of Cultural Economics*, 2003, vol. 27 (3–4), c. 159–176.
- Pearce**, D., Mourato, S., Navrud, S., Ready, R. C. Review of existing studies, their policy use and future research needs. – B: *Valuing Cultural Heritage*. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artefacts. eds. S. Navrud, R. C. Ready. UK: Edward Elgar Publishing Ltd., 2002, Chapter 15.
- Quandt**, R. E. Scholarly materials: paper or digital? – B: *Library Trends*, 2003, vol. 51 (3) Winter, c. 349–375.
- Ready**, R. C., Navrud, S. Why value cultural heritage? – B: *Valuing Cultural Heritage*. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Building, Monuments and Artefacts. eds. S. Navrud and R. C. Ready. Cheltenham: Edward Elgar, 2002, c. 3–9.
- Reid**, M. Building an academic library fundraising program „from scratch“. – B: *The Bottom Line: Managing library finances*, 2010, vol. 23 (2), c. 53–56.
- Roberts**, S. A. Financial and Cost Management for Libraries and Information Services. 2nd ed. London: Bowker-Saur, 1998.
- Saint**, W. S. Universities in Africa: strategies for stabilization and revitalization. – B: *World Bank Technical Paper. African Technical Department Series*, 1992, № 194.
- SGS Economics and Planning Pty Ltd**. National Welfare & Economic Contributions of Public Libraries. Final Report. Australian Library and Information Association, ACN 007 437 729 [онлайн]. 2013. [прегледан 2.04.2014]. <http://www.alia.org.au/sites/default/files/documents/advocacy/Contribution%20of%20Australian%20Public%20Libraries%20Report.pdf>
- Silverman**, E. A place for books: fundraising for collections. – B: *The Bottom Line. Managing Library Finances*, 2010, vol. 23 (2), c. 70–73.
- Smith**, J. A. *Myths, philanthropy, and culture: new data and trends*. Los Angeles: The Getty Leadership Institute, 2002.
- Spence**, A. M. Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1974.
- Staiff**, R. Cultural and Heritage Tourism: Whose Agenda? – B: *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 2003, vol. 10 (2), c. 142–156.

- Stiglitz, J. E.** Monopoly, non-linear pricing and imperfect information: The insurance market. – В: *Review of Economic Studies*, 1977, 44 (3), с. 407–430.
- Stiglitz, J. E.** The contributions of the economics of information to twentieth century economics. – В: *Quarterly Journal of Economics*, 2000, vol. 115 (4), с. 1441–1478.
- Tenopir, C., King, D. W.** Trends in scientific scholarly journal publishing in the United States. – В: *Journal of Scholarly Publishing*, 1997, 28 (3), с. 135–170.
- The Outspan Group.** Socio-Economic Benefits Framework Applied to the Cultural Sector, Discussion Paper, prepared for Department of Canadian Heritage, National Capital Commission and National Arts Centre [онлайн]. 1999. [прегледан 2.04.2014] <http://www.outspangroup.com/reports/artsecon.pdf>
- Throsby, D.** Regional Aspects of Heritage Economics. Analytical and Policy Issues. – В: *Australasian Journal of Regional Studies*, 2007, vol. 13 (1), с. 21–30.
- Vitaliano, D. F.** Assessing public library efficiency using data envelopment analysis. – В: *Annals of Public and Cooperative Economics*, 1998, vol. 69 (1), с. 107–122.
- Weisbrod, B.** Toward a theory of the voluntary nonprofit sector in a three-sector economy. – В: *The Economics of nonprofit institutions. studies in structure and policy*. ed. S. Rose-Ackerman. New York: Oxford University Press, 1986, с. 21–44 .
- Wisconsin Department of Public Instruction.** The Economic Contribution of Wisconsin Public Libraries to the Economy of Wisconsin. Executive Summary. North Star Economics, Inc. [онлайн]. 2008. [прегледан 2.04.2014]. <http://pld.dpi.wi.gov/files/pld/pdf/wilibraryimpact.pdf>
- Worthington, A.** Performance indicators and efficiency measurement in public libraries. – В: *Australian Economic Review*, 1999, vol. 32 (1), с. 31–42.

КНИГОИЗДАВАНЕ И КНИГОТЪРГОВИЯ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА

КОНСТАНТИН ЙОРДАНОВ¹

Първо ще направим следното уточнение: всички статистики са взети от базите данни на книжарници „Сиела“ (съставляващи около 12 % от цялата търговия на дребно с книги в България) и издателство „Сиела“ (реализиращо около 5 % от В-В търговията с книги в България), като статистиката не включва издаваните учебници за курса на средно образование.

В бранша кризата се усети първо в книжарниците, като това стана през второто полугодие на 2009 г., което беше една година по-късно от много други отрасли. Наблюдаваха се два основни фактора – намаляване броя на клиентите и понижаване стойността на средната покупка, като в резултат започнаха да се продават по-малко книги и да се търсят заглавията с по-ниски цени.

За съжаление тази тенденция продължава и до днес, като всяка следваща година е по-лоша от предходната. В резултат на това през 2012 г. фалира окончателно верига „Пингвините“, която разполагаше с най-големия брой книжарници (над 40 в цялата страна), като част от техните обекти преминаха под управлението на две новосъздадени фирми, а много от малките книжарници или престанаха да съществуват, или започнаха да продават предимно канцеларски стоки, играчки и други подобни за сметка на продаваните книги. Допълнително се откриха много нови книжарници (обратно на пазарната логика), които намалиха допълнително оборотите на обектите, които са в съседство с тях.

Проблемите в книготърговията рефлектираха почти веднага и в книгоиздаването. Проблемите тук възникнаха с около половингодишно отлагане, като може да обобщим, че кризата за издателите започна от началото на 2010 г. В резултат на промените на пазара настъпиха качествени и количествени изменения в издаването на книги, които ще разгледаме поотделно.

1. Качествени изменения

1. Силно намаля издаването на non-fiction, като цели издателства в тази сфера прекратиха дейността („Класика и стил“, „Тракия М“). През 2009 г. в класация ТОП 50 на книжарници „Сиела“ имаше 40 % non-fiction, докато през 2012 г. делът им спадна на 10 %.

2. Ориентация към комерсиални заглавия.

3. Печат на по-евтина хартия.

4. Намаляване издаването на луксозни книги със скъпа полиграфия и висока крайна цена.

5. Появата на електронни книги.

¹ Авторът е директор „Книгоиздаване“ на издателство „Сиела“.

2. Количествени изменения

1. Средният тираж намаля с около 30 %.
2. Издават се повече бройки книги, отколкото се продават, и в резултат издателите натрупват все по-голям склад – това обяснява многото промоции в сектора.
3. Средната цена на книгите расте на годишна база с по-малък процент от годишната инфлация (например за 2013 г. средната цена се покачи с 3,5 %, при инфлация над 4,5 %), т.е. книгите поевтиняват.
4. Количеството на издаваните книги се запазва (в книжарници „Сиела“ годишно постъпват около 5000 нови заглавия). Това ще илюстрираме със следната таблица:

Години	2009	2010	2011	2012	2013
Сиела	213	242	187	223	215
Егмонт	131	170	136	150	196
Изток-Запад	84	124	141	164	178
Фют	147	131	135	139	157
Пан	107	137	158	151	131
Колибри	108	96	94	101	122
Хермес	140	146	119	124	119
Жанет 45	93	81	126	99	110
Бард	108	119	101	103	92
Златното пате	101	90	107	104	90
Захари Стоянов	128	80	81	86	88
Труд	89	58	61	67	66
Софт прес	73	105	104	93	58
Сиби	93	91	72	72	52
Фама	37	20	37	29	49
Ентусиаст	0	44	64	55	43
Ера	39	42	38	39	36
Прозорец	56	36	36	35	35
Кибеа	46	40	27	36	34
Понс	22	29	45	32	29
Рива	65	77	35	36	27
Обсидиан	28	30	29	31	27
Аратрон	36	29	27	20	25
Кръгзор	33	33	23	23	24
Емас	18	13	10	25	23
Дамян Яков	39	31	14	18	22
Ибис	9	22	21	19	19
Унискорп	54	31	42	16	17
Книгомания	25	24	22	21	15
Инфодар	58	32	32	23	15
Общо	2180	2203	2124	2134	2134

Коментар

Изброените 30 издателства са тези с най-голям оборот в книжарници „Сиела“ през 2013 г. Числата срещу всяко издателство показват броя на новите му книги, които са постъпили в книжарници „Сиела“ за съответната година. Списъкът е сортиран по най-много издавани заглавия годишно през 2013 г. и по този критерий издателство „Сиела“ е траен лидер в класацията. Общият брой е почти константен за периода 2009–2013 г. и като вземем под внимание факта, че те са около 43–44 % от общия брой (5000 годишно), стигаме до заключението, че в резултат на настъпилите количествени и качествени изменения се наблюдават следните различни видове издателски поведения:

- прекратяване на дейността и разпродажба на едро на всички налични книги (при малките издатели, а от средните такъв пример са „Рийдърс дайджест“ и „Еастон“);

- почти напълно спиране на издаването на нови книги и продажба основно на наличните (при малките издатели, „Класика и стил“ е бивш голям издател с такава практика)

- редуциране с 30 до 50 % на броя на новите заглавия (типично за средните издатели);

- относително запазване на броя на новите заглавия (средни и големи издатели);

- увеличаване броя на новите заглавия (само при големи издатели).

Извод

Кризата, колкото и невероятно да звучи, се отразява положително за крайния клиент, тъй като: коричните цени на книгите падат, има много намаления и разпродажби, клиентски карти и т.н., запазва се количественото разнообразие на излизащите заглавия, все още не е съществено засегнато качественото разнообразие на излизащите заглавия.

КНИЖАРНИЦИ „СИЕЛА“

Книжарница Ciela Knigomania
Books&Music – Mall of Sofia
Адрес: София, бул. „Стамболийски“ № 101,
етаж 2

Телефон: 02/9805214
Книжарница Ciela Books&Music – City
Center Sofia
Адрес: София, бул. „Арсеналски“ № 2,
етаж 3
Телефон: 02/9643150

Книжарница Ciela/Книгомания/Комсед –
Paradise Center – София
Адрес: София, бул. „Черни връх“ № 100
Телефон: 0879207763

Магазинът се простира на 900 кв. м и предлага разнообразие от: книги, играчки, музика, филми, канцеларски материали, подаръчни артикули и много други.

Книжарница Ciela в Софийския университет – партер
Адрес: София, бул. „Цар Освободител“ № 22
Телефон: 02/9308355

Книжарница Ciela Books&Music –
подлез на Ректората – София
Адрес: София, бул. „Цар Освободител“ № 22
(подлез на Ректората)
Телефон: 0886511944

Книжарница Ciela в Софийски районен съд
Адрес: София, ул. „Драган Цанков“ № 6
Телефон: 02/8955345

Книжна борса „Болид“
Адрес: София, бул. „Искърско шосе“ № 19
Телефон: 02/9735880

Книжарница Ciela – Летище София
Адрес: София, Летище София, Терминал 2
Телефон: 0885705815

Книжарница Ciela Books&Music – Mall
Plovdiv
Адрес: Пловдив, ул. „Перуцица“ № 8, етаж 2
Телефон: 032/250095

Книжарница „Сиела“ – Съдебна палата
Пловдив
Адрес: Пловдив, ул. „6-и септември“ № 167
Телефон: 032/656282

Книжарница Ciela Books&Music – Mall Русе
Адрес: Русе, бул. „Липник“ № 121 Д
Телефон: 0882560013

Книжарница Ciela – Фестивален и конгрес-
сен център – Варна
Адрес: Варна, бул. „Сливница“ № 2
Телефони: 0879207683, 0887676263

Книжарница Ciela Books&Music – Park Mall
Stara Zagora
Адрес: Стара Загора, бул. „Никола Пе-
тков“ (до главния път за Бургас)
Телефон: 042/910366

Книжарница Ciela в Съдебната палата –
Велико Търново
Адрес: Велико Търново, ул. „Васил Левски“
№ 16
Телефон: 0889446444

Книжарница Ciela Books&Music – Mall
Pleven
Адрес: Плевен, пл. „Иван Миндиликов“ № 1
Телефон: 0877495982, e-mail: mallpleven@
ciela.com

КОЛКО СТРУВА ЕДНА БИБЛИОТЕЧНА PR АКЦИЯ/КАМПАНИЯ?

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

Вродното библиотекознание темата е подминавана, което е достатъчен пример колко малка е конкретната практика от сферата на библиотечния PR. Същото може да се констатира и за библиотечния маркетинг, макар той да е областта, в която привидно има реална практика и по-широки познания сред колегията. Една от причините библиотечният PR да се подценява е неговата същност на рутинна, постоянна дейност, чиито реални резултати са опосредствани, не проличават веднага и се измерват трудно. На PR в български условия му липсва обаянието на застъпничеството, което може да се отнесе към привилегированите дейности (най-малкото поради това, че предполага достъп до високите етажи на администрацията и на институции с властови и финансов ресурс).

Темата е тясно свързана с въпроса за ефективността на библиотечната дейност/работа. Тя съответно е част от голямото проблемно поле за рентабилността на библиотечните дейности, за икономиката на библиотечното дело.

Предлаганият текст отразява наблюдения и съображения, свързани с конкретната българска практика и е ориентиран към нея.

Като всяка друга дейност в библиотеката и PR дейността има своите качествени и количествени измерения. Последните могат да се представят чрез система от показатели, чрез обеми (ресурси, извършена работа) и като финансово изражение.

Финансовото измерение на една библиотечна PR акция/кампания се определя от същността и спецификите на PR дейност и се намира в зависимост от ред фактори:

- вид на библиотеката;
- дейности, които библиотеката извършва/услуги, които предлага;
- вид публика/околна среда, с която се работи/върху която се въздейства;
- вид на PR мероприятиято;
- цел на PR мероприятиято;
- обхват на PR мероприятиято (по отношение на публики, по отношение на време).

За формирането на разходите по PR библиотечни дейности от решаващо значение е целта, която се поставя. Такава може да бъде:

- спечелване на внимание;
- изграждане на образ;
- работа с публики;
- или компонентите заедно.

Заедно с целта равностойно значение за крайния резултат има избора на PR инструменти и форми, които ще се прилагат за осъществяване на съответната задача.

Еднократното представяне на едно събитие само условно може да се определи като PR дейност.

Формирането на бюджета на библиотечната PR дейност е интегрална част от цялостния план за PR акция/кампания. До изработване на бюджет (план-сметка) на съответното мероприятие се стига в процеса на осъществяване на следните стъпки:

а) рекапитулация на ресурса (сграда, фонд, технически средства, персонал, общ годишен бюджет), с който библиотеката разполага;

б) ясно дефиниране на целта, която се преследва (обосноваване на отговор защо се осъществява PR действие);

в) изясняване на конкретния повод и неговата съотнесеност към ресурса и поставената цел;

г) изясняване параметрите на аудиторията (публиката), към която е насочено PR действието/посланието;

д) избор на средства, технология, канали на комуникация (всичко това съобразно с целта и с аудиторията).

Едва тогава идва ред на формирането на работен бюджет. Той отразява необходимите средства, съобразно с търсеното въздействие, размера на аудиторията, видовете средства и канали на въздействие и пр. Работният бюджет е временен, моментен. Той служи за съпоставка с наличните средства, които могат да се отпуснат за PR дейност. От възможността той да бъде изпълнен (финансово обезпечаване на PR дейност) зависи възможната промяна по отношение на технологии, прилагани средства, канали, адресати, продължителност на мероприятията по време и пр.

Размерите на бюджета зависят и от това дали е предназначен за отделна акция, или за акция, която е част от цялостна PR кампания.

Важно обстоятелство, което оказва влияние върху финансовите параметри, е кой ще прави и изпълнява PR програмата. Едно ще бъде финансовото измерение при използване на вътрешни сили, а друго, ако се наеме външен изпълнител. Впрочем наемането на външен изпълнител често компенсира липсата на лица в библиотеката, квалифицирани в сферата на PR. Друг е въпросът обаче доколко външен изпълнител (PR агенция например) има достатъчно познания върху специфичната дейност, аудитория и цели на библиотеките? Практиката показва, че станалите модни (на ниво представа, без анализ на реализацията) у нас аутсорсингови дейности изискват прякото ангажиране на библиотечни специалисти, с познания върху PR технологията. Доколко последните ги има, е въпрос, който излиза извън темата на статията. Ще отбележа само погрешната практика, под библиотечен PR специалист да се разбира лице, което осъществява някаква монологична по същество дейност спрямо публиките.

Липсата на подготвени лица в библиотеката и съмнителната квалификация на външен цялостен изпълнител може да се компенсира сполучливо чрез частично използване на външни изпълнители. Това обаче веднага завишава разходите по планираните дейности. В стремеж да се постигне намаляване на разходите може да се прибегне и изцяло до действията на доброволци, съчетано с финансова под-

крепа чрез меценатство, дарителство, спонсорство и пр. Подобно решение изисква перфектна организация и умения за работа с различни публики.

Бюджетът за библиотечен PR се изгражда на база на:

- заплащане/хonorар за извършване на определена работа;
- разходи за консумативи и комуникация;
- разходи за извънредни събития: заплащане на коктейли, наем на помещения, закупуване/произвеждане на сувенири и пр.

Заплащането може да бъде например възнаграждението/хonorарът за осъществяването на един отделен елемент от PR дейността. Ако това е например анкета, възнаграждението включва honorара за изработка, за провеждане и за обработка.

Хonorари се заплащат (и като такива трябва да се предвидят) и при специални събития, когато се наема например оркестър по повод библиотечен юбилей, откриване на библиотечната седмица/седмица на четенето за деца, маратон на четенето и пр. Такива разходи се срещат значително по-рядко, но също трябва да се разглеждат като част от стойността на едно PR мероприятие.

Разходите рязко се увеличават, ако PR действията са придружени от изследването на средата. Това е скъпоструваща дейност, която или се извършва изцяло от външен изпълнител, или най-малкото – с привличането на външни експерти. Такива основни, необходими за цялостната дейност на библиотеката, проучвания трябва да бъдат отнасяни или към разходите за маркетинг (който е невъзможен без подобни изследвания), или да бъдат оформени като еднократно перо в библиотечния бюджет.

Разходите, разбира се, зависят преди всичко от вида на избраното PR средство (материал). Те са производни от сложността на изработката и количеството вложен материал.

Минимални разходи изисква изработването на прессъобщение (press release или PR лист), както и на листовка или диплянка. Цената за последния материал се повишава, ако се прибегне до специализирани услуги на оформител. Сравнително с малко средства може да се подготви и т.нар. PR папка. Специално при нея трябва да се отбележи и възможността средствата за самата папка да бъдат разпределени по различни пера, а не само за PR дейност, тъй като сама по себе си папката е консуматив, който се използва не само в PR проявите.

Към друга категория разходи се отива, когато се използват каталози и брошури, специално поръчани за PR цели. Възможно е и част от тиража на библиотечно издание, предназначено за продажба, да бъде отделен като елемент за PR папката. Така се намалява, макар и условно, разходът за дадена PR проява.

Оформянето на разходите за PR печатни материали се извършва, като се разчлени процесът за изработване на печатен материал (текст) на следните фази: написване; коригиране/редактиране; макетиране (layout – лайаут); същинско изработване (отпечатване). Изброените операции съставляват дейност, разпростряла се между извършителите: автор – редактор – коректор – печатар. Всяка от тези отделни операции подлежи на заплащане. Този пример илюстрира подхода при изчисляване на очакваните разходи в хода на изработка на бюджет на PR проявата.

Не бива да се пропуска, че цената за определен печатен материал зависи и от използвания материал (вид хартия, мастило), от сложността на илюстрацията, от общото решение на материала и пр. Върху крайната цена влияние оказват също така обемът и тиражът. Прибъгването до някои от модерните печатарски технологии може да снижи разходите. Това изисква прецизно предварително проучване.

Практиката показва, че разходите за изработване на PR материали могат да се намалят чувствително не само при посрещане на работата със собствени сили, респективно материали. Съкращаване на разходи се постига и при добра логистика – по отношение на материали, изработки и пр. Не е желателно да се разчита постоянно на спонсорство и доброволчество. Опитът показва, че такъв подход ограничава библиотеката до малко на брой показни прояви. Това влиза в разрез с основния принцип на PR, че е континуираща дейност.

Специфичен е случаят, когато целта на PR действието е да се публикува специална статия за библиотеката или библиотечната проява. Появата на библиотеката на страниците, респективно в програмите на медиите, е задача, която изисква целенасочено, постоянно захранване на медиите с информация. Разпространено обаче е мнението както сред библиотекари, така и сред представители на медиите, че PR публикацията е непременно заплатена и при това – много високо платена (PR статия). В действителност това наистина е добре обработена практика. Разходите се калкулират като заплащане за труда на журналиста и/или (според разпространената практика) заплащане за мястото/времето, което заема. Платената публикация обаче трябва да се разглежда по-скоро като реклама, отколкото като PR публикация. Тя в много отношения е извънредно висок еднократен разход. Прибъгването до нея изисква много внимателно отчитане на евентуалните ползи.

Към библиотечните PR средства спада и използването на сайт на библиотеката. Възможно е използването и на специално създаден сайт за отделна, важна библиотечна проява (например за ежегоден фестивал на илюстрираната детска книга). Тук има два вида разходи – по разработването и по поддържането на сайта. Принципно погледнато, тези разходи не би трябвало да са за сметка на бюджета на PR дейностите. Включването им като пример илюстрира възможния подход всяка стъпка от библиотечната дейност да намери финансово изражение.

От обичайните прояви, които библиотеките представят за PR работа, по същество с най-ниски разходи е разгласата (информирането). Ако тя се извършва от лице в библиотеката, нейната стойност може да се сведе до стойността на отделеното време и стойността на самата комуникация – телефонни разговори, разноски за пратки по пощата.

При големи библиотеки отделната PR проява се калкулира в работното време на лицето, което е натоварено с PR дейности. Сравнително малки по размер са разходите и при организиране на пресконференция, особено в случаите, когато не се наема салон и не се поднасят напитки или закуски. Единствените специфични позиции при разходите тогава са за PR папки и/или някакви нагледни материали.

Представянето на книга е обичайна библиотечна проява, при която разходите за PR дейността могат да се минимализират и дори да се сведат към нула, ако се изключи традиционната чаша вино.

При организиране на конференция трябва да се предвиждат разходи за конференчните материали (папки, програми, пособия за писане и пр.) и за т.нар. кафе-паузи.

Специфични са разходите по организиране на изложба. Най-съществени са сумите, необходими за помощни средства и експозиционни материали – стативи, стойки, рамки, осветление, витринки и пр. Те са в зависимост от обектите, които ще се излагат.

Подготовката на изложба изисква много прецизен подбор и решения, особено в случаи, когато се изискват инвестиции за съоръжения за многократно ползване.

Трябва да се отбележи, че при участие на публика, за която се предвиждат закуска, коктейл или обяд/вечеря от изключителна важност е точната, прецизна калкулация (при закуска и коктейл с надмерка) на участниците.

Една библиотечна PR акция/кампания може да се финансира не само от библиотечния бюджет, но и изцяло на собствени средства. Такива се набират чрез дарители, спонсори, приятели на библиотеката (доброволци). Търсенето на средства може да бъде и целево, като от всеки потенциален дарител се търси целенасочено финансиране на определена дейност. Доброволците могат да участват със своя труд при изработка и разпространение на PR материали (плакати, листовки и пр.). Значителна част от презентационните материали, съпътстващи PR дейностите, може да си изработят сами библиотекарите.

При целенасочено и постоянно провеждане на PR акции често разходите могат да се минимализират. В такива случаи те се свеждат до най-насыщни материали и консумативи. Разходите автоматично нарастват, при изработване на книгоразделители, диплянки, плакати, но и тук възможностите за посрещането им със собствени средства и сили е напълно възможно.

Разбира се, не е възможно PR проявите да се опират само на собствени средства. Това налага прецизно и дългосрочно планиране (минимум в рамките на една година) много внимателно подбиране на PR проявите и на PR средствата, които ще се използват. Подготовката за едно каквото и да е PR действие изисква преди всичко време. Минималното време за подготовка на едно прессъобщение (ако няма да се използва хартиен носител) включва времето за изработката и за изпращането му (при предварително приготвен списък с адресати). Изисква се и допълнително време за напомняне (т.нар. „проконтролиране“), което е желателно да се извърши по телефон/скайп. Обръщането на изразходваното време във финансов измерител (в пари) дава и един от параметрите на разходите по PR дейност.

При някои автори, както и в дейността на някои библиотеки, към библиотечния PR (и маркетинг) се прибавя и дейността, известна като фъндрайзинг (fundraising). Тя може да бъде представена като целенасочено усилие за намиране на финансови средства. Изисква време, усилия, добра организация, но и определени, макар и не големи средства. Последните се използват за презентационни материали, както и за заплащане на консумация – работни закуски, обеда или вечери. При фъндрайзинга времето е значителен фактор.

Според различни западни практики във времето, отделено за фъндрайзинга се включва и частта от времето на директора на библиотеката (около 10% от цялото му работно време).

Освен че донася допълнителни приходи (възможно е дори те да са равни на повече от 1/3 от библиотечния бюджет), фъндрейзингът популяризира библиотеката, работи за затвърдяване на имиджа ѝ. Трябва обаче да се акцентира на една особеност: не всички фъндрейзингови усилия са успешни. Пак чуждата практика показва, че в около 30% от случаите резултатът е отрицателен, т.е. вложените средства и усилия не се изплащат.

С основание може да се твърди, че резултатите от PR се измерват в/чрез определени финансови средства (разходи).

Въпросът за оптимизирането на разходите е свързан с няколко фактора и преди всичко правилно разпределяне на адресатите, списък с лицата, до които се изпраща едно PR съобщение, респективно, които се канят на мероприятия, предполагащи разходи – за салон, закуска, лицата, за работни закуски/обеди и пр. Същото важи и за местата, където ще се поставят плакати, стикери и пр.

Не по-малко важно е и правилно планиране на необходимите материали. Чрез пряко контактуване с „ресорни“ журналисти и постоянно „захранване“ на медиите с новини (чрез PR материали) например се избягва „притискането“ от страна на медиите да се поръчват платени PR материали, като същевременно инициативата да се презентира библиотеката постепенно преминава в медията. Това изисква библиотеката да произвежда непрекъснато новини, т.е. тя да има дейност, която да се отразява в медиите.

Съществена част от разходите за PR дейност са непроизводствени разходи – за работни закуски, работни вечери, за коктейл, за парти и пр. Тук е мястото да се напомни обаче, че PR разходите не са безотчетни разходи.

Финансовата страна е съществен, но не единствен и не най-важен елемент от библиотечния PR. Една PR дейност може да даде определени резултати дори да бъде сведена само до редовно осведомяване на медии/публики. Това не означава, че за някои от проявите, които библиотеката организира и които обезпечават чрез PR средства, не се изисква съответният бюджет. Не е доказана обаче постоянна, устойчива зависимост между вложени финансови средства и високи постижения от PR дейност. Наблюдаваните случаи на финансиране на презентационни или PR кампании с пари, получавани по проекти, показват по-скоро засилване известността на библиотечния ръководител, отколкото някакви резултати за самата библиотека.

Успехът от PR мероприятие се измерва количествено основно с други показатели като:

- участие в съответна проява (посещаемост);
- отзвук в медиите (в хрониката);
- отзвук в медиите чрез самостоятелна инициатива на медийни представители;
- увеличаване случаите, когато библиотеката е търсена за домакинство на различни прояви;
- привлечени ползватели (читатели, лица, които търсят библиотечни услуги) на библиотеката;
- и др.

Наличието на такива количествено измерими резултати обаче само по себе си не дава основания да се отчита финансов резултат от PR. Такъв би могъл да се

калкулира само далеч напред във времето и доста опосредствано. Ето защо финансовата страна на библиотечния PR трябва да се търси по отношение на направените разходи. Това налага постоянна организационна и финансова дисциплина по отношение на PR проявите.

Успехът в разглежданата сфера зависи от различни фактори. От организационните бих назовала преди всичко познаване на ресурса, с който се разполага, познаване на публиките/аудиторията и правилно разпределение на целите. Не бива да се пренебрегва необходимостта от отчитане на едновременното действие на различни фактори: например доколко за продажбата на една книга, обект на библиотечна PR акция резултатът е постигнат от PR действията и доколко водещи са причини, пряко произтичащи от издателството, автора или темата.

Стриктното следене на различните параметри на отделните мероприятия – разход, времетраене на организирането, посещаемост, присъствие, отзвук в медиите и пр., дават възможност да се анализира дейността в направлението PR и, от там, да се правят изводи за различни аспекти на ефективността ѝ. На тази основа може да се преценява и доколко и кои вложения (вкл. финансови) са били успешни и кои – безрезултатни.

Една възможна позиция за определяне на резултатите, съответно успеха/неуспеха на PR дейност, е чрез отчитане на ефективност на дадено мероприятие. За целта е необходимо да се изработи система от показатели, включително и финансови, които се отчитат. Резултатите се отчитат и чрез система от проверки, например чрез анкети или други форми за отчитане на индивидуални нагласи и чрез техния сбор за разкриване на колективни представи/отношение.

Трябва ясно да се посочи, че по отношение на ефективността пряка връзка между финансови вложения и резултати мъчно може да се проследи. Такива показатели, като увеличаване броя на направени справки или на читателите, изискват и анализ на цялостната ситуация при библиотечната дейност. Това е наложително, за да се обособят действията на различни фактори и се определи функция от кои от тях е финансовият резултат. Например организирането на една изложба и свързаните с това PR прояви води преди всичко до някакви социално значими по същността си резултати (социална ефективност от библиотечната дейност), които обаче в дългосрочен план рефлектират, макар и опосредствано, и върху финансовото положение на библиотеката.

За резултатност/ефективност при PR в библиотечната сфера трудно може да се говори и доколкото:

- PR не е диференциран от другите сходни дейности;
- някои PR дейности са част от проекти, а там вече средствата се аранжират от специфични съображения;
- процесите на оценка (количествена, финансова) на библиотечната дейност са много често напълно формално провеждани.

Тук няма да разглеждам многобройните примери, когато PR дейността носи резултати само на лицето, което обикновено е свързано с нея – библиотечен ръководител, ръководител на проект и пр., тъй като те не са съпътстваща PR слабост, а елемент от професионален климат.

При PR дейностите е важна оценката на крайния резултат (evaluation), стъпка, която обаче е силно подценена (да не кажа: пренебрегвана и дори в някои случаи непозната!) в български условия. Това не е изненадващо, като се има предвид, че PR в библиотечната сфера се свежда до разгласа (до каквото е сведена и маркетинговата дейност).

Изследването на ефективността обаче е своеобразен ключ към въвеждане на количествени показатели, доколкото основно положение при отчитане на ефективността е базовото сравнение вложено–получено (разход–печалба; печалби–загуби). Елементарен пример в тази насока е изчисляването на съотношението между средствата, вложени в организирането на една дарителска акция (например вечеря), и средствата, събрани на нея.

Подобни примери обаче показват само междинни резултати. Цялостното изследване на финансовата ефективност при PR, съответно отговор на въпроса колко струва PR акция, изисква и цялостно, постоянно контролиране и анализиране на тази дейност по отношение на вложения и резултати, като се започне от най-елементарното: например от колко поканени колко са се отзовали.

За съжаление никой до сега в български условия не е извършил количествено измерване на PR и маркетинговата дейност. Това лишава всякакви разговори за стойността (във финансово измерение) на PR и маркетинга от емпирична опора.

В сравнение с другите две дейности – маркетинг и реклама – PR е най-евтината промоционална и комуникационна библиотечна технология. Маркетинговото проучване е основно разходно перо, но при него има възможност най-бързо да се провери резултатността.

При рекламата разходите са многобройни и значителни: за изработването на рекламата, хонорара за нея, както и разходите за заплащане на такси – за място в медиите (съществуват установени тарифи), за билборд и пр. Библиотечният PR изисква най-малко средства, но неговите резултати са отдалечени напред във времето. Финансовото им измерение също.

В заключение могат да се направят следните изводи:

- библиотечният PR има финансово изражение;
- финансовият аспект на PR се определя от основната характеристика на PR дейността: постоянно, континуиращо въздействие с кумулативен ефект, резултатите, от което не се проявяват непосредствено, а отдалечено във времето;
- за да не се получават сътресения при организиране на отделни PR прояви или кампании, а и за да може да се осъществява тази дейност, се изисква вписването ѝ в бюджета на библиотеката;
- финансовото измерение на PR акцията/кампанията зависи от много фактори; то може да бъде силно минимализирано при много добра организация и подготовка;
- възможността да се организира PR въздействие практически без финансови разходи, не означава, че тази дейност може да мине без разходи; напротив, има дейности, в които значителната инвестиция е повече от полезна;
- инвестицията в PR рядко дава незабавни видими резултати; тя е дългосрочна.

АСПЕКТИ НА КУЛТУРНИЯ МАРКЕТИНГ В СТАРАТА СТОЛИЦА

ХРИСТИНА ХРИСТОВА

Идентификациите на старата столица в динамичната културна ситуация през нашето столетие обективират ролята на културния маркетинг за развитието на градския брандинг. Обединяващ в своята полифункционалност изграждането на марки, създаването, представянето и рекламирането на различни по характер културни продукти¹, на форуми от национална и световна величина и превръщането им в утвърдени брандове, културният маркетинг е мащабен процес, който обособява основните характеристики на марката „Велико Търново“ и откроява нейната уникалност.

Спецификата на бранда „Град“ – като средоточие на „материализирано минало и живо настояще“², задава, от своя страна, насоките в стратегията за развитие на Велико Търново. Водещи съвременни тенденции са обвързани в брандинг стратегията със знаците на миналото. Преобразени в арт територии, емблемите на историческото наследство идентифицират старата столица като привлекателна туристическа дестинация и очертават нейната позиция сред културните центрове в международен мащаб.

В „живото настояще“ знаците на миналото са придобили функцията да обозначават триумфа на културния туризъм в битието на града през нашето столетие. Подкатегорията на туризма, културният туризъм „обхваща както урбанизираните зони, градските културни обекти“, така и „извънградските зони“, разнообразните обекти на културноисторическото наследство, преобразявайки ги в творчески измерения или в „проекции“ на локални или национални културни традиции.³ Хълмът Царевец се е превърнал в „сцена“ на единствения в България оперен фестивал на открито. Изграденият в подножието на Царевец музей на скулптурните фигури се нарежда сред проектите, определили културното наследство като „ключов елемент на имиджа“⁴, имиджа на марката „Град“, обвързан с националния бранд. Музеят, който отвори врати за посетители през февруари т.г., е единствен по рода си на Балканите. Със своята уникалност той очертава нова перспектива за България и за старата столица в идентификациите им на туристически

¹ Начева, Наталия. Връзки с обществеността на културни институции. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010, с. 299. ISBN 978-954-07-2975-6.

² Грекова, Мая. Градът-столица: поглед към София и Париж. – В: *Социологически проблеми*, 2003, кн. 3–4, с. 64. ISSN 0324-1579.

³ Начева, Наталия. Връзки с обществеността..., с. 300.

⁴ Кръстев, Т. Културен туризъм – възможности, тенденции, перспективи. – В: *Културният туризъм като фактор за съхранение и популяризиране на културното наследство, изкуствата, социално-икономическото регионално развитие и взаимно опознаване в контекста на европейската интеграция*. София: Министерство на културата, 2003, с. 11.

дестинации. В медийното пространство е изразена позицията за значимата роля на разположения в близост до Царевец мащабен проект за просперитета на града: „Единственият на Балканите музей на скулптурните фигури е на път да превърне Велико Търново във водеща туристическа дестинация в Европа“⁵.

С оригиналността си на творчески продукт музеят обозначава комуникативния ресурс и въздействащата сила на туристическата атракция в презентацията на националното културно битие. Архитектурният проект предоставя възможност на посетителите да се озоват в различни измерения на историческото минало, представени в отделните зали на музея, да наблюдават, благодарение на аудио-визуалната техника, сцени от „богатата история на Търновград с неговата войнска сила и духовна мощ“, и дори да се „превъплъщават“ в исторически персонажи, преобличайки се в различни костюми от епохата на Средновековието.⁶ Срещата с миналото, която музеят на скулптурните фигури обещава, е визуализация на предимствата на културния туризъм, открояващ разнообразните туристически обекти като „места за отдих и развлечение, интерактивни забавления и алтернативно образование“⁷.

Туристическата анимация, като същностна характеристика на съвременния туризъм, преобразява атмосферата в античния град Никополис ад Иструм и Самоводската чаршия. Явление с глобален характер в индустрията на свободното време и в частност в туризма, анимацията се проявява както в съдържанието на туристическия продукт, така и във формата на неговото презентиране. Тя е „своеобразното в „душата“ на предлаганото“, което го прави значимо и уникално и в същото време полезно.⁸ Впечатляващо е представянето на традиции и обичаи в атрактивно възпроизведените ритуали и сцени от историческото минало, включени в програмата на различни форуми, които се провеждат на Самоводската чаршия. Значимостта се изразява и в съвместяването на „трите мотивационни фактора, определящи избора на съвременните пътуващи хора“, известни като „трите Е“ в туризма: пътуване, познание и развлечение“⁹. Уникалността е въплътена в атрактивната форма на презентация на народната култура, в разиграващите се ритуални действия и откритото спектаклово начало в организирания прояви, които съчетават познанието за бита и битието на българите с развлечението.

Възпроизвеждането на събития от историческото минало, представянето на обичаи и на умения от областта на народните занаяти с участието на туристите характеризира определена разновидност на туристическата анимация – анимацията в областта на културата.¹⁰ Всяка година на Еньовден туристи и граждани на Велико Търново се включват в ритуала „Еньова буля“, който се разиграва на

⁵ **Димитрова**, Златина. Във Велико Търново отваря единственият на Балканите музей на скулптурните фигури. – В: *Янтра днес*, 16 окт. 2012, с. 5.

⁶ **Пак там**.

⁷ **Начева**, Наталия. Връзки с обществеността..., с. 29.

⁸ **Ракаджийска**, Светлана, Балинова, Божидарка. Пъблик рилейшънс и туристическа анимация. София: НБУ–ЦДО – Радиоуниверситет, 1995, с. 52. ISBN 954-535-080-6.

⁹ **Алексиева**, Соня. Връзки с обществеността на културния туризъм. София: ПР-Туризъм консулт-издател, с. 49. ISBN 954-91348-3-0.

¹⁰ **Ракаджийска**, Светлана, Балинова, Божидарка. Пъблик рилейшънс..., с. 74.

Самоводската чаршия. Сцени от обредната култура се разгръщат и в „сюжетиката“ на проекта „Нощ на Самоводската чаршия“, стартирал през септември 2011 г. Отделните издания протичат като атрактивни спектакли, които впечатляват многочислената публика с разнообразни творчески изяви. На посетителите се предоставя възможност да се приобщят към „игровото пространство“ и да изпълняват роли, да наблюдават и проучват „тънкостите на занаятите“, които майсторите от 16-те ателиета демонстрираха по време на първото издание от проекта.¹¹ Демонстрациите са определящият конструкт в програмата на фестивала „12 часа изкуство“, състоял се на Самоводската чаршия през април 2012 г. Работилницата на Атанас Пеев и Николай Беляшки бе изнесена на открито, за да се покаже на гражданите как се кове желязо, ателието за керамика бе отворено за всички, „които желаят да поработят на грънчарско колело“, а най-малките гости на фестивала бяха в ателието по дърворезба.¹²

Анимацията в областта на културата се проявява и в пределите на Никополис ад Иструм. Социализирането на античния град със средства от спечеления през 2010 г. проект за близо 50 000 щатски долара предвижда осъществяването на различни инициативи, сред които се откроява възстановката на римска игра на шах.¹³ Идеята за древноримски шах се реализира с подкрепата на експертите от Британския музей, предоставили информация на археолозите от РИМ – Велико Търново, за открити в Древен Египет табла и фигурки, произхождащи от гроб от римската епоха.¹⁴ Актуализацията на древноримската игра е предвидена сред най-ефектните атракции за туристите.

Първата римска сватба, състояла се в античния град на 2 септември 2012 г., е предизвикателство от сферата на туристическата анимация. С граждански и древен ритуал се венчаха Ивайло Наков и Виолета Василева от село Никюп. Младоженците бяха бракосъчетани по всички законови изисквания лично от кмета на Велико Търново Даниел Панов.¹⁵ Започнала с танц на весталките, подчинени на богинята на семейството – Веста, брачната церемония се превърна във „всеобщо тържество и туристическа атракция“¹⁶. Ритуалът бе извършен в Одеона (театъра на античния град), а повечето от гостите бяха наметнати с тоги.

Римската сватба в Никополис ад Иструм бе замислена като начало на нов проект, който Общинската фирма „Обредни дейности“ предстои да реализира със съдействието на Регионалния исторически музей в града. Даниел Панов, кмет на Велико Търново, представи пред местните медии същността на проекта – органи-

¹¹ **Димитрова**, Златина. Хиляди гледаха атракциите в „Нощ на Самоводската чаршия“. – В: *Янтра днес*, 26 септ. 2011, с. 8.

¹² **Александрова**, Сашка. Първият фестивал „12 часа изкуство“ превърна Самоводската чаршия в огромна галерия. нестандартната програма на младите творци привлече хиляди търновци и гости. – В: *Борба*, 2 май 2012, с. 1.

¹³ **Димитрова**, Златина. С 50 хиляди долара спасяват българския Помпей. – В: *Янтра днес*, 8 септ. 2010, с. 1.

¹⁴ **Пак там**.

¹⁵ **Маслянкова**, Здравка. Първа римска сватба вдигнаха в античния град Никополис ад Иструм. – В: *Янтра днес*, 4 септ. 2012, с. 5.

¹⁶ **Пак там**.

зирането на римски сватби в античния град и на „пищни царски и болярски сватби на Царевец“, които ще бъдат интересна алтернатива за новобрачните двойки и същевременно ще осъществят с атрактивния си характер добра реклама за старата столица.¹⁷

Римската сватба като продукт, маркиращ началото на мащабен проект, и поредицата от събития, организирани на Самоводската чаршия, илюстрират ефективността на утвърдения в съвременния културен маркетинг културологичен комуникационен модел. Въведен в изследванията на културните институции от британските специалисти по комуникации Илейн Хупър-Гринхийл и Джордж Хейн, моделът е ориентиран към спецификата на директната комуникация.¹⁸ Респициентът е активен участник в комуникационния акт, провокиран и направляван от различни институции, които „координират помежду си използването на символи и определянето на формата за поднасяне на представи и ценности чрез тях“¹⁹. Моделът развива ключови значения като „сходство“, „обмен на идеи“, „общност на интереси“, обуславящи протичането на комуникационния процес, който „структурира управляем и съдържателен свят от активни създатели на значения“²⁰. Комуникаторите – културни институции, структури на властта, творчески съюзи, неправителствени организации и медии в ролята на медийни партньори, „работят заедно за създаването на една споделена интерпретация, при която представите и ценностите са общоприети“²¹.

Съществен компонент в системата на културния маркетинг е поддържането на имиджа на събитието – марка на интереса към неговата същност и реализация от страна на целевите публики, които оформят кръга от почитатели. В научната литература е открито необходимостта от планирането на ефективна културно-комуникационна стратегия и определянето на тактическите подходи, конкретизирани като „принципи и правила, на които да бъде подчинена комуникацията с таргет групите“²². Поддържането на „инженеринга на доверието“, по думите на Бернайс, предполага прилагането на система от различни практики в комуникационния процес с обществеността. Активната комуникационна политика обединява в мащабите си ролята на медийните послания и ориентацията към директни канали, при които общуването „лице в лице“ е фактор за формирането на повисоко ниво на достоверност и мотивация към културния продукт от страна на целевите публики²³.

Таргетирането е заложено и в информацията, която масмедиите излъчват. Поместеният във всекидневника „Янтра днес“ журналистически материал, озаглавен „140 музиканти идват за фестивала на военните духови оркестри“, „предизвестява“ съдържанието на шестото издание на единствения по рода си у нас

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Начева, Наталия. Връзки с обществеността..., с. 214.

¹⁹ Пак там, с. 215.

²⁰ Пак там, с. 244.

²¹ Пак там, с. 215.

²² Пак там, с. 222.

²³ Пак там, с. 224.

Международен фестивал на военните духови оркестри в навечерието на неговото провеждане. Фестивалната програма е презентирана като „микс от различни музикални жанрове“²⁴, които биха приобщили сред публиката на форума широк диапазон от целеви групи. Публикацията в регионалната печатна медия осведомява гражданството за шоуспектакъла на оркестрите, предвиден на 19.IX.2012 г. в Двореца на културата и спорта, и откроява като акцент в запланиваните участия на оркестрите предназначения за всички училища в града обеден спектакъл, който е насрочен за следващия ден.²⁵

Информацията за фестивала, представена в местния печат, обособява акцентите в диалога с публиките по време на провежданата ПР кампания и „визуализира“ самата комуникация като стремеж да се обхване желаният сегмент от аудиторията.

Комуникирането на утвърдените брандове в културното битие на старата столица, на специалните събития с определена роля в брандинг процеса, е ориентирано към модела на интегрираните маркетингови комуникации. Придобиваща все по-голяма популярност от 90-те години на XX в. насам, концепцията за интегрираните маркетингови комуникации (ИМК) или интегрираните комуникации (ИК) изразява интегрирания подход в процеса на комуникациите.²⁶ В книгата си „Брендингът – предизвикателство към съвременната политическа теория“ проф. Байко Байков въвежда уточнението за приложимостта на полученото гражданственост понятие „интегрирани комуникации“ в различни сфери на маркетинга при изграждането и защитата на бранда.²⁷ Създаването на привлекателен образ на марката е постижимо с всички средства на маркетинговия микс.²⁸

Успешна комбинация на маркетингови комуникативни форми са виртуалните клипове, които могат да бъдат наблюдавани от българските граждани и чуждестранните туристи на интернет страницата на Общинската туристическа агенция „Царевград Търнов“. Инициативата, реализирана в края на първото десетилетие от XXI в., предоставя възможност за презентация на културноисторическите забележителности на Велико Търново и за онлайн реклама на спектакъла „Звук и светлина“, на летния оперен фестивал „Сцена на вековете“ и на различните прояви от културния календар на старата столица.²⁹ Проекция на разнообразието от творчески събития в съвременното битие на Велико Търново, виртуалните клипове съвместяват комуникативното въздействие на рекламата, от една страна, и на публичността като аспект на публичен рилейшънс, от друга.

Илюстрация на ефективния модел „интегрирани маркетингови комуникации“ е успешното сътрудничество между ПР и рекламата в комуникационната кампания, проведена от община Велико Търново по повод тържественото отбелязване

²⁴ Георгиева, З. 140 музиканти идват за фестивала на военните духови оркестри. – В: *Янтра днес*, 17 септ. 2012, с. 8.

²⁵ Пак там.

²⁶ Байков, Байко. Брендингът – предизвикателство към съвременната политическа теория. Велико Търново: Абагар, 2007, с. 128. ISBN 978-954-427-757-4

²⁷ Пак там.

²⁸ Пак там.

²⁹ [онлайн]. [прегледан 26.03.2014]. Вж. и <http://www.velikotarnovo.info>.

Деня на Независимостта през 2012 г. Формите на публичност и пресагентство от сферата на ПР са съпроводени в навечерието на честването от интензивна рекламна кампания на празничната програма. Медийният отзвук на подготовката за празника изразява замисъла на комуникатора (организатора на събитието), да привлече и приобщи гражданството в атмосферата на единение и всенародно веселие. Медиите разпознават като основен интегративен компонент в контекста на предстоящото тържество хорото, което се извива от паметника „Майка България“ до Царевец. Идеята за него е заявена в публичното пространство като една от инициативите в мащабния проект, който се осъществява в подкрепа на кандидатурата на Велико Търново за Европейска столица на културата.

Представената в местните медии информация за тържествата в навечерието на честванията по случай 104 години от обявяването на Независимостта на България се „вписва“ в общ семантичен контекст с рекламата на празничната програма. Ключовият акцент в сценария за всенародно тържество е изведен в рекламния апел „Елате да се хванем на хорото!“.

Измеренията на празничното събитие, неговата мащабност и масовост, „визуализират“ успеха на проведената комуникационна кампания, обединила ефективните рекламни решения с ПР практиките на диалог с обществеността. Медийният отзвук на честването откроява неговата уникалност. Подзаглавието на уводната статия, поместена в брой 187 на областния всекидневник „Янтра днес“ от 24 септември 2012 г., съизразява на езика на цифрите интегративната сила на хорото: „Велико Търново не помни такова истинско народно веселие. Над 25 000 излязоха по улиците, 7000 се включиха в голямото хоро“³⁰.

Символ на единството и народната култура, хорото „визуализира“ с удивителната си многочисленост самото тържество като продукт на перспективна стратегия, която поддържа имиджа на марката „Велико Търново“ с внушението за духовната връзка между града и обществото, приютено в неговите граници.

„Закодираната“ в символиката на хорото идея за градското пространство като духовно измерение „сродява“ различни проекти от програмата за благоустройството на старата столица. В контекста на инициативите се причисляват перспективните решения от сферата на културния маркетинг за разширяване диапазона от обекти, които обединяват творци и творби от различни изкуства и поколения. В топиката от обособени арттеритории е приобщена и Старата поща във Велико Търново. Преображението на сградата, нейното „пробуждане на комуникационен възел“³¹ и превръщането ѝ в дом на изкуствата определят същността на проекта „Старата поща или съвременните средства за комуникация“, включен в листата на инициативите, подкрепени от фондация „Гауденц Руф“ за 2012 г. Проектът обединява прокарването на артинсталации и минифестивал на съвременното изкуство

³⁰ Екип на в. „Янтра днес“. Мащабна и атрактивна програма за Деня на Независимостта на България, 24 септември 2012, бр. 182, с. 1. Вж. *Янтра днес*, 24 септ. 2012, с. 1.

³¹ Арт инсталации, провокирани от съвременните средства на комуникацията, съживяват сградата на Старата поща. – В: *Янтра днес*, 17 септ. 2012, с. 8.

„Старата поща“, който се провежда през септември 2012 г. по инициатива на арт-група „Дупини“ и със съдействието на община Велико Търново.³²

Трансформациите на сградата, предначертани в амбициозния проект, „вписват“ в своя обсег и нейното идентифициране в място на съвременния дебат за динамичната културна ситуация. Функционирането на разнообразните културни обекти като домакини на дискуссионни форуми е същностен компонент в контекста на утвърдените практики от сферата на културния маркетинг през новото столетие. Дискуссионната атмосфера се установява в измеренията на Старата поща с реализираната на 19 септември презентация на инициативата на Европейския съюз – „Европейска столица на културата“, и състоялия се на следващия ден дебат на тема „Съвременното изкуство в архитектурни резервати“. Открити сред акцентите на минифестивала, дебатът предоставя възможност на граждани и гости, специалисти и неспециалисти „да обсъдят намесата в архитектурната среда, иновативните архитектурни решения при опазването на архитектурните резервати и мястото на визуалните изкуства в градската среда и сградите като артефакти“³³.

Артседмичата в сградата на Старата поща, провела се в рамките на проекта, включва в диапазона от прояви прожекцията на филма ART NATURE V. TARNOVO 2012 и презентацията на каталога от първия в България екологичен артсимпозиум ART NATURE V. TARNOVO 2012, състоял се през юни 2012 г. Филмът и каталогът „проектират“ чрез своите семиотични системи различни аспекти от дебата за съвременната културна ситуация.

Преображението на Старата поща, превръщането ѝ в дискуссионно измерение и в средоточие на изкуствата, се откроява като значимо събитие в динамичния културен живот на Велико Търново в края на лятото през 2012 г. В този период от годината е оповестена идеята за обособяване на друга духовна територия в града. Местните медии отразяват стартирания в последните дни на август през 2012 г. проект за създаване на постоянна сцена за културни прояви в пространството пред Художествената галерия „Борис Денев“ в близост до паметника на Асеновци.

Реализиран от клуб „Мелон“ с подкрепата на Общината, проектът кореспондира с инициативата за трансформациите на топоси от градския екстериор в арттеритории. Една от най-старите неправителствени организации в страната – „Изкуство в действие“, обединила творци с нетрадиционни идеи, представя за първи път пред великотърновската публика своите перформанси в улична среда³⁴. Проявата е част от програмата на „Арт лято 2012“. Перформансът „Живите статуи“, атрактивното огнено шоу, известно като „пой“, и презентацията на капоейра – уникално бразилско съчетание между бойно изкуство и танц, са основните акценти на Фестивала на свободните асоциации, превърнал уличното пространство в място на диалога между творци и публика.

Улицата е естествена сцена на Първия фестивал на уличните артисти, състоял се във Велико Търново през септември 2012 г. Акробати, мимове, клоуни и твор-

³² Пак там.

³³ Пак там.

³⁴ Караиванов, Пламен. Уличните артисти – между таланта, себепознанието и надеждата. – В: *Янтра днес*, 3 септ. 2012, с. 5.

ци от областта на пърформанса преобразяват Самоводската чаршия в „цирк без шатра“³⁵, в територия на забавно шоу.

Фестивалът на уличните артисти и провелят се през април 2012 г. форум „12 часа изкуство“ се вписват със своята атрактивност и авангардност в контекста от инициативи, които обособяват през новото столетие развитието на фестивалния туризъм сред ключовите характеристики на бранда „Велико Търново“. Идентификацията на старата столица като съвременен фестивален град се поддържа от превърналите се в утвърдени марки ежегодно провеждащи се форуми: оперният фестивал на открито „Сцена на вековете“, Международният фолклорен фестивал, Старопланинският събор „Балкан фолк“, Международният фестивал на военните духови оркестри, Международният конкурс за млади изпълнители на популярни песни „Сребърна Янтра“, и от успешно стартиралите проекти в края на първото и началото на второто десетилетие от нашия век. С участието на 12 изяви хоро-ви формации от цялата страна и на хор „Николае Оанче“ от Букурещ се проведе през 2007 г. Първият международен фестивал на религиозната музика „Хвалете Господа!“³⁶. С интерес от различни целеви публики се посрещат първите издания на състоялите се в рамките на „Артлято 2012“ форуми, сред които се нарежда и Международният фестивал на пластичните изкуства, приобщил световноизвестни автори от 8 страни. Творческият форум е една от инициативите в подкрепа на кандидатурата на Велико Търново за Европейска столица на културата през 2019 г.

Обвързани с тенденции в съвременното културно битие и със знакови топови и новообособили се арттеритории в градското пространство, различните по характер фестивали, конкурси, атрактивни творчески изяви изтъкват ролята на културния маркетинг в развитието на мащабен брандинг процес. „Проекция“ на успешен културен мениджмънт, на перспективна брандинг стратегия, културният маркетинг откроява характеристиките на марката „град“ в световни измерения. Иновативното начало и утвърдените комуникативни практики в системата на културния маркетинг обединяват значенията на „материализираното минало и живото настояще“ в съвременната идентичност на старата българска столица като територия на межкултурния диалог.

³⁵ Пак там.

³⁶ [онлайн]. [прегледан 26.03.2014]. Вж. и <http://www.velikotarnovo.info>.

ПРЕДЛАГАНЕ И ТЪРСЕНЕ НА ЕЛЕКТРОННИ КНИГИ – АКТУАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ И ВЪПРОСИ ЗА РЕШАВАНЕ

СВЕТОВЕН ЛАНДШАФТ НА ЕЛЕКТРОННАТА КНИГОТЪРГОВИЯ – РАЗВИТИЕ И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

СТЕЛА МАРКОВА

Към днешна дата дебатът за последиците от книжната дигитализация изглежда изчерпан по отношение на въпроса дали е-книгите ще изместят физическите. Изследванията и статистиките показват, че двата формата съжителстват заедно и допълващо се в медийната индустрия и че дигиталното четене води до ръст на общите продажби в книготърговията. Не е за подценяване и фактът, че електронните книги поощряват четенето сред подрастващите потребители, които от ранна възраст усвояват технологични умения и притежават различни електронни устройства, през които може и да се чете.

Последният глобален доклад за електронни книги, публикуван през април 2014 г., сочи, че като приходи книжната индустрия заема титулярно място в световния дял на контент индустрията и развлекателните медии. За 2013 г. книгите регистрират годишен оборот от 151 милиарда долара, с което надвишават тези от музиката (50 млрд.), видеоигрите (63 млрд.), списанията (107 млрд.), а дори и филмите и развлекателните медии (133 млрд.).¹

Издателите и самопубликуващите се автори усвояват и ще продължават да възприемат нови технологии и медийни платформи, за да предлагат на потенциалните си читатели съдържание, което е съобразено с тях. Социалното четене поставя и изискване за продуциране на съдържание, което потребителите да искат да споделят с приятелите си.

Книгоиздаването и технологиите стават неразривно свързани, а това, което преди се е възприемало като „сблъсък на културите“, днес ражда съчетание, изразено с понятието *contec* (*content + technology*).² Наблюдават се нови модели на взаимодействие между издателите и телекомуникационните компании. Ярък пример за тези тенденции е TIPS – платформата за технологии и иновации за интелигентно книгоиздаване³, която подкрепя развитието и синергията между книжния и IT сектори. Основна цел на проекта е създаването на нови бизнес модели и партньор-

¹ **Rüdiger Wischenbart Content & Consulting.** Global eBook report [онлайн]. 2014, с. 14. [прегледан 08.04.2014]. http://wischenbart.com/upload/1234000000358_04042014_final.pdf

² Съдържание + технологии.

³ **Асоциация „Българска книга“.** Проекти – Technology and Innovation for Smart Publishing (TISP). първа презентация на TISP в България [онлайн]. [прегледан 08.04.2014]. <http://www.abk.bg/articles/view/268>

ства между книгоиздателите и дигиталните индустрии, както и лобиране пред Европейската комисия и местното управление за въвеждане на политики, свързани с иновативните идеи в двете области.

На фона на световния базар на е-книги, наличността на отделните заглавия е минимална и недостатъчна предпоставка за тяхната откриваемост. Разделянето на съдържанието от материалното хартиено (в най-общия случай) тяло изисква особено внимание върху продуктовата стратегия, производството, търговия и разпространение на електронните книги. Като продукти от дигиталния пазар те трябва да бъдат лесно и бързо откриваеми, да бъдат видими. Добрите метаданни са основен фактор за маркетинга и продажбата на медии като книгите. Същевременно дигиталният пазар повишава изискванията по отношение на техните качества и по отношение на информационна стойност на метаданните се появяват все повече предизвикателства. Предвижда се, че бъдещите инструменти за управление на метаданни ще работят в посока стандартизиране и автоматизирано разпознаване на текст чрез семантични анализи.

Успоредно с развитието на дигиталната книжна индустрия се пораждат нови въпроси относно закупуването и притежанието на книжно съдържание. Електронната книготърговия е обект на спорове, проектозаконови за регулация и надмощие за контрол. В тази среда от икономически, политически и културно изменящи се парадигми главни актьори в съдържателно индустриална битка са националните култури и политики на отделните държави, Европейската общност и от друга страна, глобални ключови играчи като Amazon, Apple, Barnes & Noble, Google и Kobo. Настъпва осезателна промяна в пътя на книгата от автора до читателя. Засилващата се тенденция към дезинтермедиация (много автори избират самопубликуването като алтернатива на традиционното издаване), поставя утвърдените посредници – издателите – в нов пазарен контекст, носещ със себе си предизвикателства и изискващ нови бизнес модели.

Актуално състояние на българския пазар на електронни книги.

Предлагане на електронни книги – скъпа и дългосрочна инвестиция в бъдещето

Пазарният дял на електронни книги и периодика в България е около 1%. Основни участници в него са „Колибри“, „Труд“, „Хермес“, Enthusiast, „Егмонт“ и „Гурме пбблишинг“. В дистрибуторската мрежа участват Ciela, Vivabooks, Vivacom, Helikon, Biblio, Bgkniga, Mtel. Всички използват AdobeDRM сървър за съдържание.

Като основни причини за бавното навлизане на дигиталните издания у нас издателите посочват склонността на читателите към ползване на нелегално съдържание (проблем, който ще бъде засегнат в следваща точка от изложението), както и препятствията, на които се натъкват при правата за преводни издания. По отношение на автори, чиито творби са бестселъри, литературните агенти имат големи изисквания, включващи както гаранции за контрол, така и данни, прогнозиращи продажбите на електронното издание. И все пак докато допреди четири години световните агенции са поставяли сериозни бариери пред българските из-

датели, днес този проблем до голяма степен е отпаднал и едно от задължителните условия да закупиш правата на електронно издание, остава единствено да бъдат закупени и тези за хартиеното. При всички положения над издателите и литературните агенти, които са доставчици на съдържание, стоят авторите, в чиито ръце е генералното решение за това в какви формати техните книги ще бъдат предложени на читателите.

Технологичните процеси, умения и вложения, нужни за електронно книгоиздаване, включват генериране на съдържание чрез писане и издаване, дигитализация, конвертиране и архивиране на файлове, добавяне на метаданни, описания и индексирание, дистрибуция на електронни книги и осигуряване на системи за управление на дигиталните права – споменатия вече DRM, включващ достъп до сървър, годишна такса, инсталация и поддръжка.

За да остане конкурентоспособен и за да задоволи търсенето, издателят трябва да вложи технологична инвестиция, да усвои ноу-хоу, да привлече или обучи необходимия човешки ресурс, а при преводните издания и да заплати авторски права върху електронния вариант на книгата.

Инвестицията е голяма, но колкото повече съдържание и възможност за избор на форматите предлага едно издателство, толкова по-забележимо става то сред читателите си. За самопубликуващите се автори електронните книги дават възможност за изява, минимални разходи, липса на посредник, контрол и директен маркетинг.

Търсене на легално електронно съдържание

Безспорно в България се наблюдава търсене на електронни книги. Показателни в това отношение са платформите, съдържащи масиви от нелегално дигитално съдържание като „Моята библиотека“ (по-известна като „Читанка“) и множеството групи за „безплатно споделяне на електронни книги“ в социалните мрежи и форуми. Би могла да бъде изказана хипотезата, че предлагането на достатъчно като качество и разнообразие на жанровете легално съдържание би дало възможност на потребителя да направи своя съзнателен избор. Подобряването на качеството⁴ на платените е-книги и предлаганите формати също може да бъде път в борбата с пиратството или, най-малкото, неговото намаляване.

Много от българските издателите обаче изразяват скептицизъм в това отношение (и вероятно затова се и въздържат от дигитализиране на свои заглавия) с аргумента, че у нас има търсене на електронни книги, но не и пазар за тях.

Показателен пример за подобно твърдение са резултатите от анкета, проведена в групата „Безплатни електронни книги“⁵. На въпроса „Защо членувам в тази група за безплатни е-книги?“ 37 от анкетираните отговарят: „Обичам да чета, но не мога да си позволя да си купувам много книги“, 6 от респондентите заявяват, че ако плащат за е-книги, те трябва да са между 1 и 3 лв. (трудно постижима за нашия

⁴ Все още у нас се среща схващането, че правенето на електронна книга означава взимане на изходен файл и публикуването му във виртуалното пространство. Пропускат се стъпки, които правят електронната книга удобна за четене на различни устройства.

⁵ [прегледан 14.04.2013]. <https://www.facebook.com/groups/el.knigi/?fref=ts>

пазар цена), четирима посочват, че е-книгите, които се продават в България, не са съвместими с притежавания от тях четец (обяснимо с потреблението на Kindle, който не поддържа световния EPUB формат), а един от отговорилите посочва, че книгите в България са прекалено скъпи за предлаганото съдържание. Нито един от участниците в анкетата не посочва като причини отговорите: „Книгите, които чета, ги няма в електронен формат“, „Купувам си е-книги, но не са ми достатъчно“⁶.

Поглед върху актуалното състояние на пазара на електронни книги в България даде Мая Манчева от *Библио.бг* по време на първата по рода си конференция на тема „*Digital Biblio Technologies – Електронни издателски технологии*“, която се състоя на 11 април т.г.:

„Количествено погледнато, у нас предлагането все още е силно ограничено (около 1500 заглавия), но тенденцията е подаването от издателите съдържание да се увеличава. Докато в началото на българските е-книгоиздаване и е-книготърговия, е липсвала информираност сред потребителите, към настоящия момент те са значително по-грамотни и имат по-високи изисквания към качеството“.

Издателите, които редовно подават съдържание към дистрибуторските платформи, с които работят, отчитат ръст в продажбите, а тези, които не са постоянни в предлагането на електронно съдържание – намалени. Когато потребителите не намират търсеното съдържание в електронен вид, те изискват то да им бъде доставено в хартиен. Именно тази тенденция принуждава *Библио.бг* да добавят в продуктивния си асортимент и физически издания. Купуващите електронни книги у нас попадат във възрастовия диапазон 20–65 г. Употребата на устройства за четене се е увеличила значително, а най-предпочитаните устройства са електронни четци (Pocketbook, Kobo, Kindle) и таблети. Най-продаваните електронни книги са тези, които и в печатен вариант са бестселъри. Факторите, оказващи благоприятно влияние върху продажбите, са едновременното пускане на пазара на хартиен и електронен формат, както и добрата реклама. Публикуването на цели книги или откъси от книги за безплатно изтегляне в интернет е изключително успешен механизъм за популяризиране на дадено заглавие или автор.

Канали за дистрибуция

Най-подходящи за стартиращите издатели или самопубликуващи се автори са наличните вече платформи, тъй като това редуцира първоначалната стойност на инвестицията. Разбира се, за да се отговори на различните потребителски предпочитания и навици, електронното книжно съдържание трябва да бъде предложено на възможно най-много места. За потребителите, лоялни на конкретни издателства, най-подходящи са сайтовете на брандовете. За тези, които предпочитат цялостно и разнообразно предлагане, както и бързина, най-удобни са търговските платформи. Един добър пример за нашия пазар е издателство „Колибри“, което работи както с български доставчици и платформи („Хеликон“, „Библио.бг“, „БГ книга“), така и с чужди (Barns & Noble, Apple, Amazon). Издателството планира и създаване на своя собствена платформа, за да задоволи предпочитанията и навиците на своите читатели.

⁶ Резултатите от анкетата са засечени на 14.04.2013 г.

Потребителите търсят евтини, по възможност дори безплатни, и достъпни навсякъде електронни книги. Важно изискване от страна на потенциалните читатели е да могат да свалят електронното си съдържание по максимално прост и улеснен начин.

Голяма част от българските читатели изтъкват като значителен фактор по отношение на решението за закупуване на дигитална книга ценовата разлика между коричната цена на хартиения формат и електронния му аналог. Широка почва у нас има схващането, че е-книгите са продукти, които не изискват сериозни вложения и според тази логика би следвало да бъдат предлагани на символични цени, в пъти по-малки от стойността на физическите книги. Това погрешно разбиране се дължи, от една страна, на продаваните в Amazon е-книги за по \$ 0.99 (без да се отчита фактът, че обикновено това са заглавия на автори, работещи директно с книжарницата, тоест – съкращаващи участващите посредници) и от друга, на естествената липса на представа за инвестициите, които стоят зад книжното електронно предлагане.

У нас все още се срещат трудности и при закупуването на електронни книги. Те се дължат на липса на информираност относно е-форматите, пропускане на стъпките, свързани с DRM защитата, оттам и невъзможност за копиране на книгата на желаното устройство. Често разпространен проблем е и преобладаващото потребление на устройството за четене на Amazon – Kindle. Тъй като то не поддържа световноприетия за стандарт при електронните книги EPUB формат, нито DRM защита, на читателите им се налага да „чупят“ защитата. В отговор на това от Adobe генерират софтуерни ъпгрейди, което води до риска по-стари устройства за четене да не са в състояние да разчитат файловете.

Важно е да се отбележи, че противно на Mobi (форматът на Amazon) EPUB е световен стандарт, разработен от независима организация, за да е достъпен и траен във времето и за да отговаря на изискването за световна съвместимост, за което Европейската комисия полага специални грижи. EPUB е стандарт, независим от корпорациите.

Пазарът на е-книги се определя от предлагащите съдържание – автори и издатели – и техните маркетингови стратегии, от дистрибутиращите платформи и локални книжарници, техните ценови политики, както и от потребителите (потенциални читатели), които правят множество избори. Доставчиците на книжно съдържание неизменно трябва да се съобразяват с новите нужди, технологии, практики на потребление и пазари. Промените, плод на електронното книгоиздаване, дистрибуция и книготърговия, водят до глобална трансформация на книжната система и четенето като цяло. Мотивират обединяване на бизнеса с творческата продукция, пазарите с културата, традицията – с дигиталните иновации.

РОЛЯТА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИЯТА НА Е-ПРАВИТЕЛСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

МАРТИНА ЯНКОВА

В съвременното информационно общество информационните и комуникационни технологии (ИКТ) са основен ресурс за развитие на администрацията и бизнеса. Новите ИКТ променят бързо начините на действие на обществените институции и административните услуги. Интернет има огромен потенциал като платформа, където гражданите и бизнесът могат лесно да намерят информация от обществения сектор. Използването на нови технологии съществено подобрява ефективността на събиране на информация. Обществените органи, използвайки ИКТ, могат по-бързо, лесно и достъпно да предоставят информация и услуги. Всичко това съществено намалява административната тежест за гражданите и бизнеса.

В началото на 90-те години на миналия век, в търсене на понятие, което да представи въвеждането на новите ИКТ в организацията и управлението на държавната администрация, се налага терминът „електронно правителство“. Електронно управление, електронно правителство и електронни услуги са присъщи на най-развитите икономически и политически държави. Естествена цел на България като член на Европейския съюз (ЕС) е да доразвие електронното управление на ниво, съответстващо поне на средните показатели в ЕС. В наши дни трансформацията на правителството в електронно е вече реалност. Страни като САЩ, Великобритания, Франция, Дания, Германия, Сингапур, Австралия и др. нагледно потвърждават това. По своята същност електронното правителство е единна система от взаимосвързани компоненти и мерки, които осигуряват осъществяването на модерно и ефикасно управление със средствата на съвременните информационни технологии, за да се посрещнат реалните потребности на гражданите и на бизнеса по всяко време и на всяко място. Успешното функциониране и развитие на електронното управление е в пряка зависимост от ползваемостта на електронните административни услуги от гражданите и бизнеса. Използването на електронни услуги съкращава значително административното време и намалява прекия сблъсък с бюрокрацията, което е от съществено значение особено за селища, отдалечени от административния център. Редица проучвания в световен мащаб показват, че дори и в страни, в които се предоставят качествени, ефективни и леснодостъпни административни е-услуги, проблемите с цифровото включване и липсата на информационна грамотност у гражданите се явяват съществена пречка.

Въпреки че първите стъпки по внедряване на електронното правителство са направени преди 13 години и въпреки че развитието на електронното управление е сред приоритетите на всички правителства, неговото реално въвеждане има променлив успех. В най-новото издание на доклада на ООН за състоянието

на електронните правителства по света *E-GovernmentSurvey2012*, озаглавен „Е-правителство за хората“ са анализирани резултатите от работата на 190 страни. Основната тенденция, открояваща се и през 2012 г., е констатацията, че към е-управление преминават активно страните с високо ниво на икономическо развитие.

Съгласно индекса за развитие на електронното управление, посочен в доклада на ООН, България заема 60-о място, като само за последните 2 години е отстъпила 16 места. Това се дължи на по-голямата динамика в развитието на другите страни. Оценка за България по всички показатели (онлайн услуги, телекомуникационна инфраструктура и човешки капитал) са по-ниски от средните за региона.

През последните 2 години всички страни в топ 20 на индекса активно инвестират в националните си системи за е-управление, следвайки практически един и същ модел. Така в ролята на основен критерий за развитието на онлайн услугите на електронните правителства се оказва т.нар. One-Stop-Shop Portal, или портал от тип „едно гише“.

В България напредъкът в развитието на е-управление се свързва основно с развитието и надграждането на елементи от инфраструктурата и основните системи, както и оборудване на централната, съдебната и местните администрации с ИКТ техника, наличие на интернет страници и предлаганите чрез тях информация и електронни услуги, както и мащабните обучения на държавните служители в ИТ умения.

Динамиката на развитие на технологичните решения в областта на административното обслужване обуславя разработването на различни модели на взаимодействие с гражданите. Един от основните принципи на е-правителство е поставяне на потребителя в центъра на административното обслужване. Потребители на електронните услуги са: гражданите, бизнесът, служителите в държавната, общинска и местна администрация, потребители извън границите на страната.

Е-управлението е ориентирано към потребителите и към това да осигури необходимите им услуги. Партньорството и сътрудничеството са единствената алтернатива за ефикасна работа на е-управлението в организационно, финансово и административно отношение. Основа за това сътрудничество са взаимовръзките, дефинирани съвместно от държавните институции и представители на бизнеса и гражданското общество. В стратегията за изграждане на е-правителство основният акцент пада върху удовлетворяването на нуждите на гражданите с използването на интернет като средство за осигуряване на услуги. Много често обаче в плановете за реализацията на тези стратегии се набляга на технологиите, а не на хората. Необходимостта реализираните услуги да се използват от гражданите попада в центъра на вниманието, когато говорим за бъдещето развитие на инициативите за е-правителство. Така се появяват следните три групи от взаимосвързани фактори, оказващи съществено влияние върху реалната използваемост на е-услуги:

– различия във възможностите за достъп на гражданите до информационните и комуникационните технологии, основани на недостатъчни или липсващи фи-

нансови, технически и технологични средства и засягащи както отделни индивиди и социални групи, така също и цели региони;

- различия в способностите за използване на информационните и комуникационни технологии (различно ниво на информационна грамотност), обусловено от липсата на достъп и/или възможност за самообучение;

- различия в мотивацията – този фактор е пряко свързан с нивото на информационна грамотност, а много често и с възрастовия, образователния, трудовия, социалния и религиозния статус на гражданите.

Преодоляването на бариерите, обусловени от тези фактори, е единствената възможност да се осигурят реално действащи услуги на е-правителство. В решаването и на трите групи от проблеми, свързани с използването на е-услугите на електронното правителство, библиотеките не само могат да участват, но трябва да бъдат възприемани от местната и държавната администрация като основни партньори.

Днес същността и целите на обществената библиотека произтичат от ролята и на организацията, обвързана тясно с протичащите обществени изменения, определени от бурното развитие на ИКТ. Процесите на промяна и изграждане на информационно общество определят изграждането ѝ като сложно организирана система. Анализът на мястото и значението на публичните библиотеки в обществената инфраструктура ясно показва, че те са ключови информационни доставчици на обществото, а библиотечната услуга се явява позната и стабилна среда, която е свободна и на разположение за всички членове на обществото. Функционирането на публичните библиотеки като е-центрове е един от начините за осигуряване на достъп за цялото население до услуги и информация на е-правителството. Развитието на публичните библиотеки е насочено към превръщането им в обществени места за информация и официални документи, както и за преки връзки с местни, регионални и национални правни административни услуги. Една от съществените задачи пред тези библиотеки е да се превърнат в неотменна част от „дневния ред“ на местното управление и в негов основен партньор при предоставянето на правителствена информация и услуги за обществото. Библиотеките могат да бъдат разглеждани като институции с основни функции за осъществяване на целите на местното управление.

Реалните ползи от съвместната дейност на общодостъпните библиотеки и администрацията обхващат не само осигуряването на населението и бизнеса с информация. Обществените библиотеки могат да изпълняват следните задачи при реализация на е-правителство:

- да бъдат място за информационен достъп, като работят в партньорство с други местни организации или различните равнища на управление, за доставка и разпространение на информация, независимо от потребителите и винаги когато е потърсена;

- да бъдат среда, подпомагаща взаимодействието „граждани–административни структури“ и осигуряваща възможност за широки обществени дискусии по проблеми на местната общност;

- да задоволяват потребностите на населението в областта на деловата, правната и официалната информация;

- да предоставят широк спектър от услугите на е-правителство и тяхната практическа ползваемост независимо от географската отдалеченост на потребителите;
- да бъдат фактор за намаляване на „дигиталното неравенство“, като осигуряват достъп до информация на всички хора (включително и тези в неравностойно положение);

- да разработват подготвителни програми за местните общности, с помощта на които да се осигури по-доброто разбиране на влиянието на новите технологии върху живота на хората и да се съдейства за повишаване на информационната грамотност на всички членове на обществото.

Компонентите, определящи същността на обществените библиотеки и изброените услуги, предлагат сериозен аргумент за статуса на „ключов играч“ за библиотечната институция в разработката на действащо е-правителство.

Според становището на Българската библиотечно-информационна асоциация относно „Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.“ налице са обективни условия за реализиране на подобен модел на взаимодействие между администрацията и библиотеките, изграден от много други развити страни. При това ще бъдат спестени значителни финансови разходи:

- има изградена библиотечна инфраструктура – национална мрежа на обществените библиотеки (Виж: Закон за обществените библиотеки);

- по програма „Глоб@лни библиотеки – България“ в 960 обществени библиотеки в 911 населени места е инсталирано компютърно и телекомуникационно оборудване и е осигурен безплатен интернет достъп. Изградени и оборудвани са 50 обучителни центъра, които могат да се използват за нови целеви обучения;

- 3000 библиотечни експерти в българските библиотеки вече са преминали различни обучения, свързани с електронното правителство, и имат необходимите знания и умения да предоставят квалифицирано обслужване в тази посока;

- библиотеките като центрове за достъп до обществена информация предлагат възможността за безплатно ползване на терминали за достъп до интернет и по този начин съдействат за използването на различни електронни услуги, включително и тези на електронното управление;

- гражданите се чувстват по-сигурни в ползването на електронни услуги, ако те са достъпни чрез терминали в библиотеките – институции, които се ползват с обществено доверие и признат авторитет в предлагането на качествено и надеждно обслужване;

- в библиотеките се провеждат безплатни обучения по компютърна и информационна грамотност за различни възрасти, като в някои библиотеки те включват и допълнителни, надграждащи умения за ползване на електронните административни услуги.

Активното включване на библиотеките в дейностите по популяризиране, достъп и участие на гражданите в електронното управление има своите положителни страни, свързани с възможността за получаване на компетентна помощ от библиотечните специалисти за ползването на електронните административни услуги от гражданите и бизнеса. Все още голяма част от обществото не е запознато с е-услугите и като цяло с е-управлението. Библиотеките биха могли да бъдат мос-

тът между хората и е-правителството, като институции, отворени към всички и всякакъв тип въпроси.

Литература

- Денчев, Стоян, Петева, Ирена. Библиотеки и публичен достъп до информация. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, „За буквите – О писменехъ“, 2006. 311 с.
- Лозанова-Белчева, Е. Библиотеките и тяхното участие в електронното правителство – необходимост от нови информационни услуги и нови компетентности. – В: *Сборник доклади от XX национална конференция на ББИА*, 9–10 юни 2010, София. София: Ги Принт ЕООД, 2010, с. 59–65.
- Лозанова-Белчева, Е. „e-Government“ и ролята на библиотеките. – В: *Годишник на Български Информационен Консорциум [за] 2003/2004*, 2004, с. 18–22.
- Обща стратегия за електронно управление в Република България 2011–2015. [онлайн]. [прегледан 31.03.2014]. <http://www.mtitc.government.bg/page.php?category=462&id=4698>
- Петева, Ирена. Изграждането на е-центрове на базата на общодостъпните библиотеки – средство за осигуряване на равнопоставен достъп до информация и услуги на гражданите и бизнеса. – В: *Трудове на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии*, 2004, т. 3, с. 169–174.
- Проект на Стратегия за електронното управление в Република България за периода 2014–2020 г. [онлайн]. [прегледан 31.03.2014]. <http://www.mtitc.government.bg/page.php?category=549&id=6926>
- Становище на Българската библиотечно-информационна асоциация относно: „Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.“ [онлайн]. [прегледан 31.03.2014]. http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=875&Itemid=93

МЕСТНАТА ВЛАСТ В ПОДКРЕПА НА БИБЛИОТЕЧНИЯ МЕНИДЖЪР

В ЦЕЛЕНАСОЧЕНАТА ПОЛИТИКА ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ТЕХНИЧЕСКОТО И ТЕХНОЛОГИЧНО РАВНИЩЕ НА ОБЩЕСТВЕНАТА БИБЛИОТЕКА

ИВАН АЛЕКСАНДРОВ

Процесът на оптимизация на библиотечните процеси неминуемо води до изграждането на целенасочена политика за издигане на техническото и технологическото равнище на материалната база, която се изразява в интензивно търсене на средства за преоборудване и реорганизация на дейността на библиотеката.

125-годишния юбилей на Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, е добър повод за вглеждане назад във времето към това, което нашите предци са изградили и завещали. Тяхната обществена ангажираност ни задължава да продължаваме делото им и да не забравяме, че дейността ни е насочена към изграждане на библиотека, която да е демократична и гостоприемна – отговаряща на интересите не само на нашия град, но и даваща възможност на всеки, независимо къде се намира, да се докосне до нашите книжовни богатства.

Когато разсъждаваме в исторически план върху наследството, което имаме, и отговорностите, които стоят пред нас, неминуемо констатираме, че материално-техническата база на една библиотека винаги е била в унисон с възможностите на обществото. От това произтича и отношението към библиотеката като културна, образователна и социална институция и нейното място в инфраструктурата на самия град и страната.

Исторически поставен, град Велико Търново винаги е притежавал капацитета да отстоява своята отговорност и търновци са осъзнавали своя дълг при създаване на собствените си културни институции. Именно за това още през 1889 г. се решава от търновската общественост да се подари „дружествена библиотека“ на Търновската община, която в своето развитие и значимост през периода от 1920 до 1922 г. получава статут на депозитна и народна библиотека, а за директор е назначен изключителният ерудит Моско Москов.

Важността на работата на всички, посветили труда си на Търновската библиотека, я изгражда като основна културна институция, което не остава незабелязано и от чуждестранната общност.

С нарастването на обема на библиотеката общинската управа на Велико Търново обявява конкурс за изготвяне на идейни скици за изграждане на нова сграда, предназначена за подсигурироването на нейните материално-технически потребности. Следват законовите процедури, свързани с регулацията и отчуждаването на имотите върху определения за целта парцел. В неговите рамки са и имотите на

известния великотърновски писател Димо Кьорчев. Изпълнявайки неговата братска воля, сестра му д-р Дафина Кьорчева се отказва от паричната компенсация и извършва благородния жест да завещае съвместния имот на библиотеката. Заедно с това протичат и процедурите за оценяване на архитектурен проект и избор на изпълнител за строежа.

През лятото на 1940 г. е положен основният камък на сградата, предназначена за *Търновската народна библиотека, музей и художествена галерия* пред погледа на цялото население, общинските представители и министър-председателя Богдан Филов.

С годините в страната и в града ни настъпиха съществени изменения, които промениха условията на живот. Появиха се нови институции, които в голяма степен се нуждаят или конкурират библиотечното, библиографското и информационното обезпечаване на общността. Това налага библиотечните специалисти да организират и усъвършенстват своя ресурс, за да могат да отговорят на новите изисквания.

Още в първите дни на нашия век ръководството на РНБ „П. Р. Славейков“ започна да провежда политика за набиране на допълнителни средства за закупуване на компютърна техника, която да задоволи реалните нужди на читателите. Това доведе до успешно проведени преговори с няколко банкови представителства в града, чрез които подсигурихме 10 места с компютри, снабдени с интернет.

Последваха редица други успешно реализирани проекти, като партньорството с американската библиотека Eagle Ville Library District, с чиято помощ се организира Чуждоезиков център, оборудван с необходимите компютърни и дигитални технологии. Друг успешен проект се реализира съвместно с Фондация „Хоризонти“, като с тяхна помощ обособихме читателско място със софтуер за незрящи.

Това са примери, които показват, че ръководството на РНБ „П. Р. Славейков“ води целенасочена политика за сътрудничество с разнообразни институции.

Традиционен наш поддръжник е община Велико Търново, с която водим конструктивен диалог и получаваме подкрепа за модернизирание на дейността, тъй като основен приоритет е обновяването на компютърната система и активното въвеждане на информационните технологии.

Кметската управа на Общината оценява факта, че РНБ „П. Р. Славейков“ заема водещо място в националната библиотечна система на Република България, което създаде оптимални условия за предоставяне на средства под формата на безлихвени заеми за подобряване на услугите ни. В тази връзка през 2006 г. ни бяха отпуснати извънбюджетни средства, с които закупихме сървър, притежаващ необходимите характеристики за обезпечаване нарасналите потребности на библиотеката от централизирано обработване на данни. Успоредно с това доставихме мрежово оборудване, и така решихме редица проблеми, произтичащи от филиалната структура на библиотеката, която има 7 самостоятелни клона с различна специфика на работа. С помощта на безлихвените заеми от Общината успяхме да изградим единна база данни, в която всяко действие по регистриране на потребители, заемане и връщане на библиотечни материали се отразява незабавно. Това подпомага обслужването на читателите и дава ясна статистическа информация.

Община Велико Търново подкрепи библиотеката и в нашето сътрудничество с Програма „Глобални библиотеки – България“, което позволи да внедрим съвременни информационни технологии за повишаване качеството на услугите. Също така ни предостави извънбюджетни средства за окомплектоване на зала с модерно презентационно оборудване. По този начин се улесни организирането и реализирането на международни и национални форуми, като Националната библиотечна конференция „Библиотеки. Четене. Комуникации“, чрез която професионалната общност се запозна и дискутира съвременната теория и практика в областта на библиотечните и информационни науки.

С финансовата подкрепа на местното управление провеждаме семинари, организираме дискусии и форуми и изложби, посветени на представянето и опазването на културното и научно наследство, чрез съвременните цифрови технологии, като международната научна конференция: Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage – DiPP 2012 и DiPP 2013 („Цифрово представяне и опазване на културното и научно наследство“).

В отговор на това организираните от библиотеката събития протичат под мотото „Велико Търново – кандидат за европейска столица на културата 2019 г.“.

На базата на изграденото ползотворно сътрудничество с Община Велико Търново през следващия период библиотеката ще се опита да реализира изнесено обслужване на читатели в отдалечените населени места, където не е рентабилно да се поддържат библиотеки. Целта е да гарантираме достъп до информация, което е основно право на всеки гражданин. Това може да се осъществи посредством микробус, оборудван с компютърна техника и книги, като разчитаме на Общината, за да ни осигури средства за новата форма на библиотечно обслужване.

Стъпвайки на добрите традиции за взаимодействие между Великотърновската община и НБ „П. Р. Славейков“, чиито корени са още в ранните години на миналия век, и използвайки инструментите, които предоставя Интегрираният план за развитие на града, търсим възможности за финансиране на проект и изграждане на нова библиотечна сграда. Големият обем на фонда и удобството на потребителите са основни аргументи, задължаващи ни да бъдем отговорни към бъдещето развитие на града и българската библиотечна система.

От всичко споделено дотук можем да заключим, че стореното е добро и пътят, по който вървим, е правилен, но и да се концентрираме върху планирането на бъдещите си действия, за да пренесем и превърнем добрите традиции в неразделна част от глобалното културно пространство.

Литература

- Александров, Иван.** Думи на признание. – В: *Москов, Моско*. Избрани страници за Великотърновския край. Велико Търново, 2009, с. 5–10.
- Иванова, Калина, Александров, Калина.** От първите стъпки до днес: Хроника на Народна библиотека „П. Р. Славейков“. Велико Търново: Нар. библ. „П. Р. Славейков“, 2013, 239 с.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ

МАРГАРИТА КРУМОВА¹

Университетското издателство е създадено през 1986 г. като звено към Софийския университет. Основната цел в неговия проект е да създаде собствена за Университета професионална издателска среда, в която да се открият най-значимите научни книги на университетските преподаватели, да се осигури необходимият за обучението на студентите набор от учебници и учебни помагала и постепенно да се синхронизират българската и европейската издателска практика.

В процеса на своето утвърждаване Университетското издателство успя да изработи издателска, икономическа и мениджърска стратегия, благодарение на която се превърна не само в най-голямата издателска структура в България, но и в безспорен авторитет, задаващ моделите и стила в издаването на научни книги.

Още от самото си създаване издателската дейност е ориентирана в две основни направления – хуманитарно и природо-математическо. Чрез структурирането на редакционния отдел и подбора на редакторския екип се създава изключителната възможност изданията да покриват всички дисциплини, изучавани в Университета, и да бъдат на високо професионално ниво; основно изискване към редакторите е не само висока компетентност в съответната научна област, но и креативност в изработването на издателските концепции, в избора на ръкописи и преводни издания, в откриването и привличането на автори.

Днес е най-голямото българско издателство за научна и учебна литература с трайно място в националната ни култура. Годишно издава над 250 заглавия: научна, научнопопулярна, учебна литература на български и на чужди езици, преводна литература, речници, списания, годишници.

Изданията обхващат целия спектър на съвременното познание: езикознание, литературознание, философия, социология, психология, етика, история, религия, право, икономика, журналистика, математика и информатика, физика и астрономия, химия, биология, геология и география и др.

Безспорна заслуга на издателството в изграждането на модерна научна среда в Университета е издаването на фундаменталните трудове на университетски преподаватели, които стоят в основата на съответните научни дисциплини. Те са обединени в **пореждата „Университетска библиотека“**, която е една от емблемите на издателството. В момента се подготвя за печат № 509 от тази библиотека.

Нова, престижна поредица на издателството от няколко години е **Библиотека „Университетско наследство“**. Вече са издадени „Избрани трудове“ на такива

¹ Авторката е главен редактор на Университетското издателство „Св. Климент Охридски“.

видни наши преподаватели и учени като Михаил Арнаудов, Иван Шишманов, Марко Минков, Тодор Боров, Стефан Георгиев, Стефан Петков, Михаил Андреев. В близките дни предстои отпечатването на най-новата книга от тази поредица – „Видни физици на Софийския университет“.

На 125-годишнината на Софийския университет посветихме луксозните издания: „История на Софийския университет – 125 години“, съст. Иван Илчев, Валери Колев, Евгения Калинова, Искра Баева, Цвета Тодорова (на английски език), „Почетните доктори на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1888–1939) от Цвета Тодорова и „Университетът. Спомени от възпитаници“, съст. Амелия Личева, Дария Карапеткова.

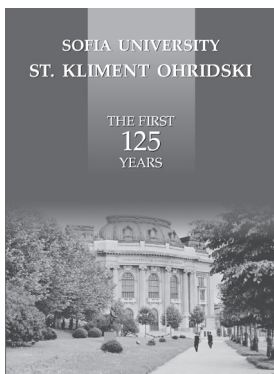
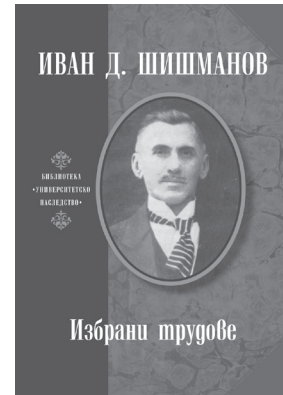
Освен известните и утвърдени библиотеки и поредици **Res publica, Lingua** и **Britannica** по инициатива на катедра „Европеистика“ във Философския факултет бе създадена **Библиотека „Европейски изследвания“**. На особен интерес се радват книгите „Политики на ЕС“ на Ингрид Шикова, „История на Европа – XX век“ на Мирела Велева, „Медийна политика и право на ЕС“ на Нели Огнянова, „Регулиране на финансовите пазари“ на Калоян Симеонов и др., на които вече се подготвят преиздания.

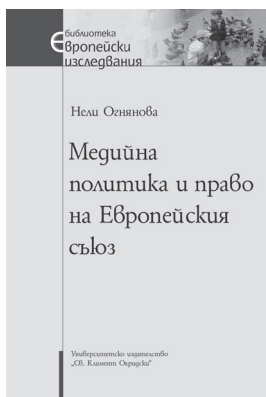
Издателството обръна специален поглед към най-младите писатели, обитаващи духовното пространство на университета – студентите. Така се роди една нова поредица, даваща възможност за появата на първи творби – **нова проза и нова поезия**. От миналата година досега са отпечатани вече 9 книги на млади автори – Христо Раянов, Надежда Дерменджиева, Зорница Гъркова, Стоян Ненов, Александър Христов, Белослава Димитрова и др. 2013 година е началото и за поредицата „**Съвременна българска поезия**“, която стартира със стихосбирката на Владимир Левчев „София (сънища и спомени)“.

Една от водещите линии в издателската концепция е професионалното издаване на *преводна научна и научнопопулярна литература*. Определено може да се каже, че издателството създаде школа в това направление – като избор на елитни заглавия, като качество на преводите, като полиграфическо изпълнение. Предстои излизането от печат на няколко преводни заглавия – второ допълнено издание

на Юрген Хабермас „Структурни изменения на публичността“ в превод на Стилиян Йотов, „Изкуството да храним бебетата“ на Мириам Сежер, под научната редакция на психоаналитика Моника Богданова и др. Особено място заема първият том от петтомния „Курс по обща морфология“ на руския дисидент Игор А. Мелчук в превод на Блажо Блажев. Тази уникална книга включва анализи и коментари, илюстрирани с примери на над 150 езика.

Доколкото главната читателска аудитория на издателството са студентите, политиката на издателството е насочена към издаването на основните университетски кур-

сове на видни университетски преподаватели, подготвили поколения филолози, историци, химици и т.н. Така в много кратки срокове бяха подготвени редакционно и отпечатани „Българска граматика. Морфология“ на Руселина Ницолова, „Българска фонетика“ и „Българска лексикология“ на Тодор Бояджиев, „Основи на реториката“ на Донка Александрова, „История на новото време“ на Борислав Гаврилов, „Химия на елементите и техните съединения“ и „Обща химия“ на Елена Киркова, „Археометрия“ на Ивелин Кулев, „Основи на палеонтологията и историчната геология“ на Тодор Николов и много други.

Казваме, че човек е толкова голям, колкото са големи мечтите му, същото можем да кажем и за издателството.

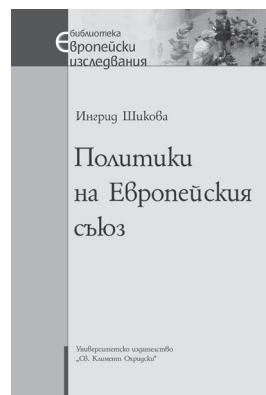
Така се роди идеята не само да търсим качествени книги за превод от чужд на български език, но и да започнем да представяме нашите преподаватели на чужди езици, нашите книги да излязат на международния научен пазар. Вече се превеждат първите книги от областта на езикознанието, историята, физиката, географията.

Получилата всеобщо признание и прием сред българските читатели книга на Христо Пимпирев „Антарктически дневници“ в момента се подготвя за отпечатване на испански език.

Най-новата идея е за широка научнопопулярна поредица, която да включва достъпно представяне на сложната наука, излизащо от тясно специализираните познания. В момента се подготвя редакционно книгата на акад. Иван Тодоров „Наука, личности, преживяно“.

Знаем, че освен да се напишат или преведат и накрая отпечатат, книгите трябва преди всичко да достигнат до своите читатели – една от основните задачи в издателската дейност. В тази посока започнахме сериозна работа, но все още има какво да се желае в областта. Цялата продукция на Университетското издателство може да се намери в книжарницата в Ректората (тел. 9308 453), както и на сайта на издателството www.press-su.com, където информацията се обновява непрекъснато. Освен това книгите на Университетското издателство могат да бъдат закупени онлайн на адрес: www.akb-books.com или поръчани на адрес: sub_bg@abv.bg

Зад десетките високостойностни наши издания стоят трудът и усилията на издателството, както и подкрепата на професор Иван Илчев. Всичко, написано дотук, е опит да бъде представено едно голямо научно издателство с половинвековна история, но е ясно, че само сме открехнали прозореца. Предстои да излязат още много хубави книги, предстои да се реализират още много интересни идеи. Но оставяме вратичка не за себе си, за другите!

ТРИ РЪКОПИСНИ СВИТЪКА, РАЗКАЗВАЩИ СТАРОЗАВЕТНАТА ИСТОРИЯ НА ЕСТИР

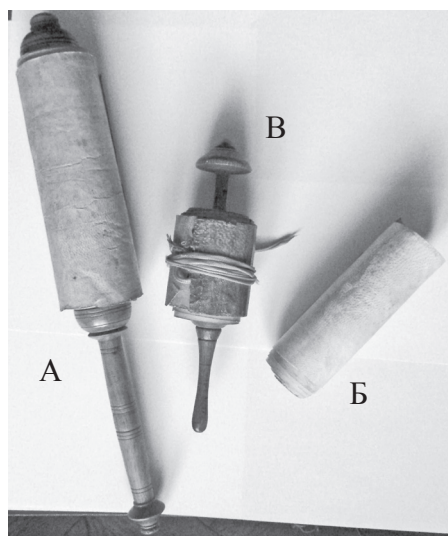
ЖОАНА ТАБЕТ

Представените ръкописи са от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Най-общо казано, това са библейски свитъци, които разказват старозаветната история за кралица Естир и за спасението на еврейския народ, тоест това е книгата „Естир“, чието по-подробно съдържание е предадено по-долу.

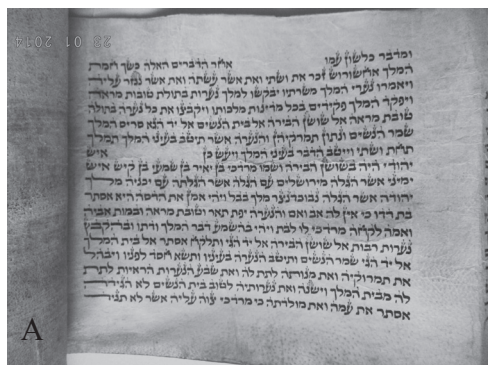
Описание на ръкописите

Два от ръкописите, под формата на свитък, регистрирани със сигнатури НБКМ 3/987 и НБКМ 3/995, са определени като амулети, докато за третия свитък (най-малкият) няма никакви сведения за постъпленето му, поради тази причина по-нататък в текста, когато го описвам, ще го наричам „Свитък/ръкопис без сигнатура“.

Според данните в инвентарната книга свитък НБКМ 3/987 е продаден на НБКМ от Траян Иванов Тодоров за 300 лв. през 1987 г. с протокол № 3. Определен е като амулет с молитви, псалми и заклинания. Език – иврит, но не съвременният говорим език, а библейски. Писмо – специално калиграфско за свещени книги, нарича се СТаМ (от ивр. סת"ם – абривиатура), много красиво изписано. Ръкописът е от XVII в., писан е върху пергамент, който не е едно цяло парче, а отделните части са зашити и е навит на

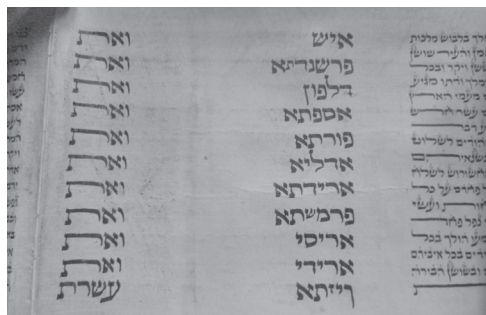

Трите свитъка: НБКМ 3/987 (А), НБКМ 3/995 (Б), "Свитък без сигнатура" (В)

дървена палка, пръчка. Не е реставриран, но е в доста добро състояние. Всъщност от трите свитъка този е в най-добро състояние (много запазен). Отстъпи: отгоре – 1,5 см, отдолу – 2,2 см, по 17 реда на страница. Мاستилото е само черно на цвят и е много вероятно да е съставено от сажди и дим, дървени въглища и смола (понякога са добавяли и мед). Изглежда на преписвача не е стигнало мястото, защото на финалната страница шрифтът

Б

материал – пергамент. Не е реставриран, а е „освежен“ (изглежда като да има бяла основа). Мاستилото е черно, със същия състав като горния ръкопис и е много ясно четливо. Отстъпи: отгоре – 1 см, отдолу – 1,3 см, по 17 реда на страница. Свитъкът е от XV в., език – иврит, писмо – СТаМ, равномерно и красиво изписано. На трета страница, между 3–4 ред е вмъкната думата „пурпурен“ (на ивр. „ארגמן“), която явно е била пропусната. И тук, както при гореописания свитък, накрая големина на шрифта се променя – на цялата последна страница буквите са по-дребни, вероятно за да се побере целият текст. Липсва по-голямата част от текста на книгата. Това, с което разполага библиотеката, са последните три глави (общо са десет), тоест от осма глава нататък. Няма приписки, нито миниатюри, само буквите са украсени.

Свитъкът без сигнатура (B), за който няма никакви данни (от кой век е, как е станал притежание на библиотеката и т.н.), е най-малкият от трите и е в най-лошо състояние – на места текстът е много избледнял или почти изтрит, кожата на доста места е изхабена или скъсана. Физическа характеристика: този е най-дългият от трите свитъка 3300x50 мм, отстъпите отгоре и отдолу са 0,5 см, по 11 реда на страница, материал – пергамент, на някои места по-тънък и качествен, на други – по-дебел и по-груб. Навит е на дървена пръчка и има прикрепена жълта лента, която е помощно средство при разгъването. Има доста петна, зацапан и захабен, на места накъсан. Мастилото е само черно, състав – еднакъв като при ръкопис НБКМ 3/987. Писмо – СТаМ, като

в началото е много дребно, а после става по-едро и буквите се удебеляват, с други думи, не е равномерно. И тук на някои места между редовете са вмъкнати ситно изписани думи, които изглежда са пропуснати и добавени по-късно. Липсва всякаква украса, освен на буквите. Най-накрая има приписка в лилаво-син цвят, която представлява име (може би на притежателя) – „משה יארה הלוי“ (Моше Халеви, на български Мойсей Алеви), очевидно писана след основния текст.

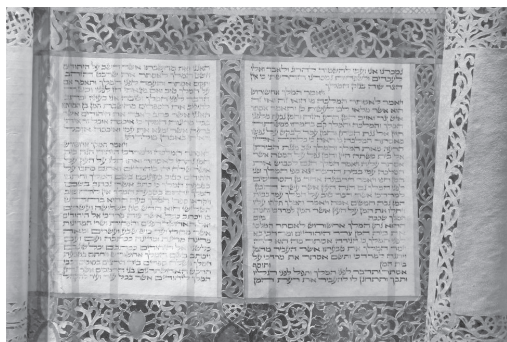
изведнъж се смалжава – в последните два реда буквите са по-малки и по-тънки. Няма приписки и миниатюри.

Ръкописният свитък със сигнатура НБКМ 3/995 (Б) е закупен от библиотеката за 8000 лв. (няма сведения от кого) на 16 май 1995 г. с протокол № 2. Физическа характеристика: размери – 860x110 мм,

В

По принцип тези свитъци се съхраняват в специални цилиндрични калъфи или кутии, които са дървени или сребърни и са украсени с гравюри. Споменатите дървени палки, върху които са навити свитъците, в буквален превод от иврит се наричат „дървета на живота“. Тази форма на книгата е широко разпространена сред еврейските общности в Европа (включително и на Балканите).

Свитъците, които притежава НБКМ, са много скромни и не са от най-представителните, защото има и такива, които са разкошно изписани и богато украсени. При направените проучвания се установи, че за разлика от славянските ръкописи, в еврейската манускриптна традиция не се използва друго мастило освен черно, нито пък има заставки, инициали или концовки.

Писмо и мастило¹

Писмото СТаМ (ס"ת – ספרי תורה, תפילין, מזוזות) се използва за писане на свещени текстове: Стария завет, Тефелин и Мезузот. Този, който преписва свещените книги, е специално обучен в занаята и се нарича „книжовник СТаМ“. Върху пергаментата предварително се начертават редове, които се явяват горна граница за писане на буквите (обратно на днешните тетрадки), това са т.нар. „висящи букви“. За писмото е характерна квадратната форма и окраски отгоре на определени букви, някои са заплетени, а други – удължени. Задължително изискване към книжовника СТаМ е да изписва украсите така, че да не се докосват една друга. Има три разновидности – писмо тип „Ешкенази“, испанско писмо и йеменско. Една графическа особеност: за да се маркира нов стих, на реда се оставя малко празно пространство, което после не се запълва, а си стои така.

Двете главни изисквания за мастилото са: да е черно и да издържа дълго време, т.е. да е трайно. През II в. (по време на Втория храм) към състава на мастилото се добавя и сулфат, оцет и/или някои други съставки, за да е по-трайно, но най-важното е да съдържа два материала: един, който придава черен цвят, и друг, който го прави лепкаво. Писалката, с която се пише, се нарича „колмос“ – от перо на пуйка.

Името на празника произлиза от израза на иврит „да хвърлям жребий“ – „леапил пур“ и оттам – Пурим.

Книгата „Естир“ – използвана ли е като амулет или не?

„Естир“ не съдържа молитви, заклинания или псалми. Тъй като аз самата не бях много сигурна дали този текст се е използвал като амулет, консултирах се с мои познати в Израел, които са наясно. След като и те потвърдиха мнението ми, мога да твърдя, че книгата „Естир“ **не изпълнява** функцията на амулет „Ес-

¹ ס"ת – ספרי תורה, תפילין, מזוזות. האנציקלופדיה החופשית. דיו סת"ם [прегледан 27.01.2014]. http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%93%D7%99%D7%95_%D7%A1%D7%AA%22%D7

Гимел (גמל ח') в месец Адар (13-ия ден от шестия месец в еврейската календарна година). Цар Асуир дава кралския си печат на Аман и така е подписан закон, призоваващ всички народи да се подготвят за тринадесетия ден от Адар, в който ще бъдат унищожени всички евреи в Персийската империя. Когато Мордехай научава за това, той започва да се разхожда из града, облечен във власеница и покрит с пепел, крещейки с „горчив вик“ в знак на скръб. Естир, която не знае за декрета, бърза да прати някой, който да облече Мордехай в прилични дрехи, и така узнава за указа. Мордехай ѝ нарежда да склони царя, да го моли да отмени постановлението. Естир обявява тридневен пост, като и тя самата пости (оттук идва и Теенит Естир, תענית אסתר – на тринадесетия ден от Адар, вечерта на празника, в спомен на поста в Суза), подготвяйки се за съдбоносната задача. На третия ден тя отива при царя, който ѝ подава златния скиптър в знак на това, че му е харесала, и ѝ казва, че ще изпълни желанията ѝ „до половината кралство“. Естир го изненадва, като го кани заедно с Аман на пир, който е подготвила за тях. Аман остава много доволен. Но когато вижда Мордехай, който не му се е подчинил, отново се изпълва с гняв. Вслушвайки се в съвета на жена си Зереш и други мъдреци, Аман подготвя дърво, върху което иска да обеси Мордехай.

През тази нощ царят не може да спи спокойно и иска да му прочетат от хрониката „Летописи“ историята за опита на пазачите му да го убият и спасението му от Мордехай. Тогава кралят разбира, че Мордехай не е възнаграден за лоялността си и се допитва до Аман „какво да направи с човека, който му е скъп и благоволява да почете“. Мислейки си, че става въпрос за него самия, Аман казва подробно какъв изключителен жест на почит заслужава този човек: да бъде облечен в царски дрехи, качен на царски кон и развеждан из улиците на града от един от министрите на царя, който да вика: „Така ще бъде сторено с човека, който царят благоволява да почете“. Цар Асуир съобщава на Аман, че това трябва той да направи с Мордехай Евреина. Аман, тъжен и засрамен, изпълнява заповедта му.

Едва прибрал се въщи от унизителната задача, Аман е отведен на второ пиршество, организирано от Естир. Тогава тя разкрива еврейския си произход и сочи Аман като „противник и враг“, който е искал да убие нея и народът ѝ. В гнева си царят става и отива в градината, а Аман пада в подножието на леглото на Естир и я умолява да го пощади. Кралят се връща и когато заварва Аман в такава интимна поза с кралицата, той се въбесява още повече. Тогава се появява дворецов сановник, който сочи дървото, на което Аман планира да обеси Мордехай. Кралят заповядва: без никакви отлагания Аман да бъде обесен на същото дърво.

Цар Ахашверош дарява къщата на Аман на Естир, а когато разбира за роднинската ѝ връзка с Мордехай, му дава своя кралски пръстен и така Мордехай заема мястото на Аман. Естир горещо моли царя да отмени декрета, който вече е разпространен из цялото царство, но той ѝ казва, че не е по силите на никой да отмени заповед, подписана от името на царя. Заедно с това ѝ предлага да бъдат написани нови закони, които да позволят на евреите да се защитават от враговете си. Това е сторено в деня Каф Гимел от месец Сиван (כ"ג בסיני), повече от девет месеца преди определения съдбовен ден. През това време много нараства престижът на евреите, което засилва способността им да се защитят от противниците си.

Когато настъпва тринадесетият ден от Адар, в който е трябвало да бъдат изтребени евреите, нещата се преобръщат, подчинените и обречените на гибел стават победители и господари на зложелателите си. Евреите се струпват в столицата Шошан и убиват 500 от враговете си, сред които са и десетте сина на Аман, а в останалите части от империята са убити още 75 000. Естир моли царя за още един ден и на следващият, 14-и ден от месец Адар са обесени вече убитите синове на Аман, а също са убити още 300 столичани.

Евреите, които са воювали извън столицата, празнуват на 14-ия ден, а тези които са били в Шошан, празнуват на 15-ия ден от месеца, защото са водили битка един ден повече. И до ден днешен тържествата включват: радост и пируване, размяна на пакети с лакомства (смята се, че тази традиция произхожда от персийските обичаи на тяхната Нова година да си разменят пакети) и трябва да се даряват подаръци на бедните. Типично ястие за Пурим са триъгълните бисквити, наречени „Аманови уши“.

В края на книгата е показан постепенният процес на приемане на тържествата чрез разпространяване на книги (нещо като облигации), в които е описана историята, и така тя да се предава на следващите поколения и да се празнува Пурим.

Книгата „Естир“ в изследователските среди⁴

Изследователите не са единодушни по въпроса дали книгата е исторически достоверна, тоест до каква степен разказаната история е истинска. Това важи и за религиозния произход, ритуалите и корените на празника.

Привържениците на достоверността на историята сочат за доказателство подробностите, с които е описана Персийската империя и различни детайли, които са в съответствие с персийски традиции и документи.

Скептиците изтъкват, че историята липсва в персийски хроники и гръцки описания, посочват и различни логически противоречия в разказа, които, според тях, го правят абсурден. Подробностите, които съвпадат с бита в Персия, те смятат, че са от гръцката историографска литература, която съдържа такава богата информация за Персийския дворец.

Има и междинни мнения, които приемат историята за достоверна, но са скептични към някои детайли в нея.

Ранни изследователи гледат на книгата „Естир“ като на тълкуване на древна легенда за война между боговете. Една от хипотезите е, че Мордехай представлява вавилонският бог Мардук, Естир – вавилонската богиня Ишар, Аман е еламският бог Хоман, а жена му Вещи е еламската богиня Меци. Според тази хипотеза сюжетът първоначално описва война между боговете на Вавилон и Елам (древна цивилизация, съществувала в днешен югозападен Иран⁵), в която побеждават вавилонските богове. Днес това мнение вече не се поддържа от изследователите, защото евреите в изгнание са имали и чужди имена.

⁴ מִגִּיל אֶסְתֵּר בַּמַּחֲקָר, האנציקלופדיה החופשית. [прегледан 27.01.2014]. <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%92%D7%99%D7%9C%D7>

⁵ Уикипедия, свободната енциклопедия. Елам [прегледан 27.01.2014]. <http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0>

Друга теория твърди, че книгата е опит да се даде религиозно обяснение за празника Пурим, който първоначално е бил карнавал с чужди (нееврейски) корени.

Съществуват и мнения, според които книгата представлява един вид емигрантски разказ за живота на евреите в чужбина, извън Обетованата земя.

Книгата в исторически аспект⁶

Книгата не идентифицира с точност въпросния цар Асуир и времето, в което са се състояли събитията. Според еврейската традиция Асуир е царувал между 368–354 г. пр.Хр. Както бе споменато по-горе, цар Ахашверош или Асуир е Ксеркс I, чиято империя се е простираща от Индия до Куш (Мероитското царство, на територията на днешен Судан).

Някои описания в книгата свидетелстват за живота и обноските в Персия, известни от други източници – лукса и пирове, екстравагантността, прахосничеството на храна, напиването с вино и вземане на решения в нетрезво състояние.

Адел Берлин (Adele Berlin) обяснява по различен начин приликите между гръцките исторически описания за персийския дворец и тези в книгата „Еستير“. Според нея сходството идва от споделено културно влияние, а не от историческото минало, при това гръцките описания не бива да се възприемат като исторически достоверни и надеждни, защото това са митове.

В действителност авторът показва задълбочени познания за законите на персийския двор такива, каквито са добре известни и познати от писма на гръцки историци; знае имена на царе и не само владее персийската лексика от онова време, но и е запознат с етимологията на думите.

Археологически находки

Шошан (Суза) понякога е споменат в текста като „града Шошан“, на места като „столицата Шошан“, а в някои стихове се използват и двете форми. Според някои религиозни лица става въпрос за две различни места.

От археологическите находки става ясно, че наистина в града е имало отделна част, в която се е намирал кралският комплекс. Комплексът е бил отделен от града със стена-бариера и вода около нея. Наричал се е столица.

Отсъствието/липсата на Господ от историята⁷

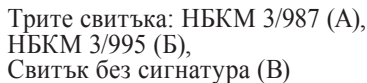
Озадачаващо е, че името Господне не е споменато нито веднъж, нито неговата намеса. Няма отношение към Израел, а единственият път, в който е споменат Йерусалим, е когато е представен образът на Мордехай. Освен това не е упомената Тората и вечният съюз/договор между богоизбрания народ и Бог.

Този въпрос стои в основата на спора между Мъдреците (Хазал, ל"קו – духовни водачи на еврейския народ по време на Втория храм, VI в. пр.Хр.–136 г. сл.Хр.)

⁶ המגילה ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית. הרקע ההיסטורי של המגילה [прегледан 27.01.2014]. <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%A>

⁷ המגילה ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית. היעדרותו של אלוליהם מהמגילה [прегледан 27.01.2014]. <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%A>

Окончателно и официално се смята, че текстът не осквернява свещените писания и е включен в Стария завет. Макар че Господ не присъства явно, а имплицитно, според тях, задкулиското му наличие е очевидно, а развоят на събитията и щастливият край се приписват именно на Него.

www.berkley.edu/department/philosophy/ [проверено 27.01.2014] http://en.wikipedia.org/wiki/Philosophy_of_language

[פרגלעדן 27.01.2014]. [http://he.wikipedia.org/wiki/
/%D7%93%D7%99%D7%95_%D7%A1](http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%93%D7%99%D7%95_%D7%A1)

אסתר מגילת. שיבה. [פֿרגעלדאן 27.01.2014]. <http://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php?title=%D7%9E%D7%92%D>

הספרייה הווירטואלית של מט"ח. [прегледан 27.01.2014]. <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=3445>

ДИМИТЪР ДОБРЕВ (1904–1985)

110 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА РЕДАКТОРА, ОБЩЕСТВЕНИКА, ПИСАТЕЛЯ

ГАЛИНА ДЖУРОВА

Обичайте книгата, източник на знанието, само знанието е спасително, само то може да ви направи духовно силни, честни, разумни хора, които са способни искрено да обичат човека в човека, да уважават неговата работа и сърдечно да се радват на плодовете на неговия непрестанен велик труд.

Димитър Добрев

Град Русе е един от няколкото провинциални центъра, които до началото на XX в. си поделят и допълват културния и литературния живот на България. В края на 20-те години в село Щръклево, Русенско, като закономерен продължител на многогодишната русенска културна традиция, се заражда феноменът „Светлоструй“ – провинциален литературен лист с апостолска мисия, един неповторим връх в историята на българската литература.

Благодарение на умелата редакторска работа на създателя и вдъхновителя на вестника Димитър Добрев и на всеотдайността му на идеята литературата да стигне до народа, „Светлоструй“ прераства в най-голям и значим литературен вестник в провинцията между двете световни войни. Ето какво казва през 1933 г. по случай петата годишнина на вестника един от литературните му сътрудници, роденият в Русе писател и поет Змей Горянин (псевдоним на Светлозар Димитров): „Да издаваш литературен вестник в България е дело рисковано и опасно, но когато издаваш този вестник в провинцията – в едно малко село, като Щръклево – това е подвиг“.

Димитър Добрев Димитров е роден на 16 януари 1904 г. в село Щръклево, Русенско. Литературните му заложби се проявяват още в ученическа възраст. Завършва прогимназия в родното си село, където прави и първите поетични опити. Те са в различни жанрове – стихове, разкази, импресии, статии. Като ученик в Русенската мъжка гимназия печата за първи път във в. „Ученически вестник“ и издава първата си стихосбирка „Първи опити“ (1920). Четейки класиците на световната литература, у него се затвърждава убеждението, че литературен живот се създава около литературно издание.

Започва да редактира първия си вестник „Литературен преглед“. Това ежесечно ученическо издание представлява местен литературен лист, като съдържанието напълно отговаря на заглавието. Просъществува от април 1921 г. до март 1922 г. Излезли са общо 10 книжки. За редактор е отбелязан Ас. Лютаков – псевдоним на Димитър Добрев. Вестникът се печата в печатница „Д. Петров“ в Русе, в

тираж 500. Печатан е и в печатница „Данков – Леви“. В броевете 7 и 8 за редактори са отбелязани Райко Славов и Димитър Добрев (тук той изоставя псевдонима и се афишира) и съредактор Любомир Георгиев. От брой 7 се сменя и подзаглавието на „Лист за литература и критика“. Върху броевете 9 и 10 името му вече е изписано срещу главен редактор-стопанин. Съредактор е пак Любомир Георгиев. Броевете 3–6 излизат в село Щръклево, където Димитър Добрев вече работи като втори писар в общината с намерение да спести пари и да продължи учението си. В „Литературен преглед“ сред ученическите творби са публикувани статиите „Любовта в народните ни песни“ и разказът „Грешния човек“ на Георги Славов (Караславов), тогава 17-годишен. Много точна характеристика на Д. Добрев в тези негови първи творчески години дава покойният негов приятел и изследовател на личността и творчеството му, русенският поет Веселин Тачев:

„За младежа, който до късни нощи чете класиците, с вещина събира в родното си село фолклор и на 16 години издава първата си стихотворна сбирка, вестникът е не само необходимост като трибуна за литературна изява, но и начин да разгърне и приложи своите идеи, да се включи в борбата „за освобождение на човека“, да помогне на своите бедни селски братя. И не на последно място – да каже каква литература е необходима за това, да се пребори с модните „изми“, да внесе свой дял в нея. ...тук, в „Литературен преглед“ личат всички предпоставки за израстването на бъдещия голям редактор. Личи умението му в подбора на творбите и разполагането им по страниците, старанието да намира „зрънцето сред плевелите“, да поощрява и насърчава, но усеща и непримиримостта му към фалша и стихоплетството. Личи и вярата му в силата на художественото слово“¹.

На село младият Димитър Добрев се изявява като активен деятел на читалището и е избран за негов секретар-касиер. Основава младежко въздържателно дружество и е деен участник в театралната трупа „Сълза и смях“. През 1924 г. издава обемиста стихосбирка (96 с., 1000 тир.) „Кървави петна“, като № 3 от библиотека „Родна лира“.

През 1928 г. Добрев започва да списва вестник „Светлоструй“. За тези дни той си спомня: „През март 1928 г. по мое предложение отпочнахме издаването на „Светлоструй“ – орган на народното ни читалище „Възраждане“, който да подпомага читалището в постигането на неговите големи задачи и цели... извадихме на бял свят първия брой на „Светлоструй“ през месец април на 1928 лето Господне. И заредиха се брой след брой...“. Предложението всъщност е направено още в края на 1927 г. на общото годишно събрание на читалището.

Вестникът е 4-страничен, малък формат. Материалите са разпределени в няколко тематични рубрики, като на литературата се отделя специално място – в „Подлистник“. Там излиза и разказът „Съдба“ на Д. Добрев. Статиите му по различни въпроси са подписани с псевдонима Димо Л. Литвинов, за да се избегне повторението на имената. Повечето от материалите са написани от самия редактор, а най-важните за Добрев са сътрудниците. Постепенното разширяване на кръга им той постига чрез непрекъснатата кореспонденция, по 20–30 писма на ден, предимно с млади, начеващи писатели. Това би било свръхсилите на всеки чо-

¹ Светлоструй. 1928–1941. документ. сб. състав. Веселин Тачев и др. Русе, 1991, с. 6, 7.

век! Още през първата година вестникът разширява обема и увеличава тиража си. Младите писатели от провинцията намират своята вдъхновена трибуна, а в лицето на редактора – верен приятел и защитник. По случай петата годишнина на „Светлоструй“ проф. Асен Златаров изпраща писмо на Д. Добрев, в което пише: „Но да се закрепим един културен селски вестник, трябвало е извън нуждата от такъв, още и предани и любящи делото на културата и човешчината редактори, които с цената на лични огорчения, щети и жертви да отстояват и затвърждават правото на живот на тоя вестник“².

Димитър Добрев е точно такъв редактор – кипящ от енергия, неуморим по пътя за отстояване на идеята, жертвоготовен, роден организатор. Той дава духовен дом на десетки нови имена в литературата, дава възможност на младите таланти от провинцията да се ориентират правилно по пътя на демократичната реалистична литература. Сред тях са имена, които ще оставят трайна диря в историята на българската литература – Елисавета Багряна, Емануил Попдимитров, Йосиф Петров, Змей Горянин (Светлозар Димитров), Петър Динеков, Стилиян Чилингиров, Владимир Полянов, Никола Вас. Раkitин, Антон Страшимиров, Николай Райнов, Иван Богданов, Николай Хрелков, Мария Грубешлиева, Стоян Ц. Даскалов, Фани Попова-Мутафова, Георги Стаматов, Емил Манов, Богомил Райнов, Александър Геров и др. За десет години от скромно селско издание „Светлоструй“ израства като най-големия, най-добре списвания и най-широко разпространявания месечник у нас и единствен по рода си в Европа. По повод 10-годишнината писателят Димитър Аджарски пише: „Който не се е занимавал с вестникарство, само той не може да си представи какво е десетгодишен живот на един вестник и какво значи културното дело на неуморния Дим. Добрев“³.

През 1936 г. Димитър Добрев е принуден по политически причини да се премести в София, където за кратко време работи като съредактор на в. „Весела дружина“, а в следващите две години продължава да издава в. „Светлоструй“, като орган на Народно читалище „Възраждане“ – село Щръклево, изменяйки формата и периодичността му и привличайки за сътрудници – предимно софийски автори. На 10 април 1941 г. излиза последният брой – вестникът е спрял по политически причини. По този повод Веселин Тачев казва: „Светлоструй“ не проблясва за миг и не угасва, а години наред при извънредно трудни условия подклажда огъня на творчеството. Пътят му е мъчителен и лъкатушен, но неотклонно води към целта. Успехът му, неговата изключителна популярност сред народа, безспорно се дължи на стоицизма, на действително къртовската работа на редактора“⁴.

Освен с вестника и няколкото негови литературни приложения, Димитър Добрев започва да се занимава и с книгоиздателска дейност. Той е неуморният редактор на стихосбирки, на сборници с разкази и на голямата антология „Светлоструй“, излязла през 1936 г. Книгоиздателската дейност продължава и след преместването му в София. През 1941 г. е издадена и последната книга в библио-

² Пак там, с. 131.

³ *Гребен*, 1937, № 3, с. 3.

⁴ *Светлоструй*..., с. 12.

тека „Светлоструй“ – стихосбирката на Д. Добрев „Песни от Македония. Войнишки впечатления и настроения“ (68 с., 1000 тир.).

Вестник „Светлоструй“ изиграва своеобразна роля и за обединяване на литературните творци от провинцията в основания през 1934 г. Съюз на писателите от провинцията. По този повод писателят Петър Стъпов пише: „От няколко години... провинцията заживя в една по-голяма трескавост. Родиха се редица списания и вестници... „Угари“, „Провинция“, „Светлоструй“, който вече се затвърди и влезе в своята шеста година. ...С течение на времето, отначало плахо, се заговори за организация на писателите от провинцията. Налагаше я нуждата от взаимно сърдечно опознаване, от желание за по-смела културна дейност, от необходимост за защита интересите на писателите... През тази зима... започна да излиза в Ески Джумая вестник „Хоризонт“, който имаше за цел да раздвижи и обедини писателите от провинцията. „Хоризонт“, в споразумение със „Светлоструй“, поде инициативата за основаването на група „Праг“, чиято цел бе главно да свика учредителна сбирка, на която да се положат основите на писателска организация в провинцията. Групата бе основана и на 3 март тя свика първата учредителна сбирка в Търново ...в 9 часа преди обяд в салона на търновската девическа гимназия... След обширни дебати по въпроса – в какви рамки да се постави бъдещата дейност на съюза и след приемането на устава, избра се управителен съвет в състав:

Председател: Ник. Вас. Ракитин

Подпредседател: Йордан Ковачев

Секретар: Дим. Добрев

Касиер: Дим. Аджарски

Ние се надяваме, че съюзът няма да бъде само на книга, а ще прояви една активна дейност – както за широка културна работа сред народа, така и за защита професионалните интереси на своите членове⁵.

На поста секретар на Съюза на писателите от провинцията Димитър Добрев остава до 1937 г., когато подава оставка по здравословни причини. Огромна е организаторската му работа на тази длъжност – обширна кореспонденция, много пътувания из страната за организиране на литературни четения. „Светлоструй“ е неофициалният орган на Съюза.

При цялата огромна къртовска работа в периода 1928–1936 г. буди недоумение статията на Димо Минев „Столица и провинция“. В нея четем: „Нито едно солидно книгоиздателство не оцеля в провинцията, нито едно значително списание или библиотека вече не се издават там, а след смъртта на Ракитин не остана да живее в провинцията нито един значителен писател. За хора на науката и изкуството из провинцията и дума не може да става, особено след войните... Единствени стожери на още неугасналата култура из провинцията остават читалищата със създадените при тях народни четения, читалищните библиотеки, читални и театрални трупи“⁶. Нито дума за Димитър Добрев и „Светлоструй“ и за десетките писатели сътрудници. Веднага след 9 септември 1944 г. Д. Добрев прави опит за

⁵ *Литературен глас*, № 230, 15 апр. 1934, с. 2.

⁶ *Българска мисъл*, 1935, № 7–8, с. 480–482.

възобновяване на в. „Светлоструй“, но не получава разрешение от Министерството на пропагандата. През 60-те години на миналия век той работи за изграждане на музейна сбирка на вестника в село Щръклево. Тя е изцяло профилирана като музейна сбирка „Светлоструй“ чак през 1981 г., в чест на 1300-годишнината на българската държава и 75-годишнината на Народно читалище „Възраждане“. През 1968 г., по повод 50-годишнината от излизането на първия брой, започва да излиза „Светлоструй“ – издание на русенския ежедневник „Дунавска правда“, който едва през 80-те години се списва като негово приложение. По същото време започва и списването на алманах „Светлоструй“, издание на Русенското дружество на писателите, за което съществен дял има Димитър Добрев. Но това са издания с местно значение.

Личното творчество на Димитър Добрев не е обемно. През 1934 г. той издава в село Щръклево книжка със стихопрози „Морски песни“, отпечатана в печатница „Дунав“ в Русе (72 с., 500 тир.). Това са емоционални размисли, писани на брега на морето. За книгата излизат четири рецензии – две в старозагорския в. „Гребец“, една във в. „Обзор“ и една във в. „Литературен час“. Около „Морски песни“ възникват спорове за своеобразния маниер на писане.

През 1935 г. излиза книгата „Литературата в провинцията“, единствена по рода си, в която Д. Добрев прави задълбочено изследване на извънстоличния литературен живот в България. Тя е издадена в София от библиотека „Простори“ (120 с., 2000 тир.). За нея също излизат четири рецензии – във в. „Литературен час“ и в списанията „Родна реч“, „Българска мисъл“ и „Читалище“. Оценката на тогавашната литературна критика е висока.

През 1937 г. се появява стихосбирката „Селски песни“ (55 с., 600 тир.), издадена в София и отпечатана в печатница „Дунав“ – Русе. Вестниците „Златоуструй“ и „Звън“ откликват с две рецензии.

През 1939 г. библиотека „Простори“ в София представя нова стихосбирка на Д. Добрев – „Морски песъчинки“ (64 с., 1000 тир.).

През 1940 г. отново в София излиза книгата от библиотека „Светлоструй“ – „Кооперацията в художествената литература“ (32 с., 1000 тир.). За нея се появява само една рецензия – в сп. „Светоглас“.

През 1941 г. в София се отпечатва книгата „Нашата земя в художествената литература“ (280 с., 1000 тир.) с предговор от Михаил Арнаудов. Три са рецензиите – във в. „Литературни новини“ и в списанията „Лъча“ и „Литературен ек“. В предговора акад. Михаил Арнаудов казва: „Не се съмнявам, че този историко-критически опит на г[н] Добрев ще му спечели благодарността на всички, които се интересуват от предмета, и ще го препоръча по-специално като един от най-добрите познавачи на селския живот и на селската душа в изображението на поетите и белетристите ни“. Завидна оценка на акад. Михаил Арнаудов – един от най-авторитетните познавачи на българската литература!

След 1944 г. книги на Димитър Добрев излизат в различни издателства.

През 1947 г. от издателство „Земя и култура“ излиза книга с литературни скици – „Поети на селото“ (160 с.).

През 1966 г. издателство „Народна култура“ издава сборник с лирическа проза, литературни статии и спомени – „За красота в живота“ (524 с.).

През 1969 г. в библиотека „Приказно съкровище“ на издателство „Български художник“ излиза полската приказка „Как умната Малгожата станала кралица“ (16 с.), преразказана от Димитър Добрев.

През 1973 г. на книжния пазар се появява книгата „Бразди във времето“ (249 с.), издадена от издателство „Наука и изкуство“.

През следващата 1974 г. издателство „Български писател“ отпечатва сборника със статии, спомени и впечатления „През моите очи“ (216 с.). Същото издателство поднася на читателите през 1983 г. интервюта и спомени на Димитър Добрев от различни години – „По пътеките на моя живот“ (206 с.).

От 1936 до 1941 г. писателят работи в Съюза на общинските служители, през 1941–1942 г. е в културното отделение на Скопската община, от 1942 до 1945 г. – в софийското издателство „М. Г. Смрикаров“. През 1945 г. организира литературния седмичник „Лост“, а през есента на 1946 г. основава и редактира литературния седмичник „Стожер“. От 1945 г. до 1970 г. Димитър Добрев е главен редактор на издателство „Народна култура“. Основател и почетен редактор е на литературния алманах „Светлоструй“ в Русе (1980). Член е на Русенското писателско дружество и почетен гражданин на града.

През 1967 г. в Русе умира писателят Тодор Дашков – близък приятел на Димитър Добрев и светлоструец. Д. Добрев подрежда и описва целия му архив и го подготвя за предаване в Окръжната библиотека „Любен Каравелов“.

Писателят, издателят, общественикът умира в София на 3 май 1985 г.

Многобройни са отзивите в провинциалния и столичния периодичен печат, които оценяват високо още приживе неговото дело. През 1936 г. в брой 38 на големия чешки вестник „Лидови новини“ е поместена статията „Българските писатели в провинцията“ на Атанас Русев – Сам (кореспондент на в. „Светлоструй“ от Прага), в която авторът запознава чуждестранния читател с творческия принос на Димитър Добрев: „Върху основаването на тоя съюз (Съюз на писателите от провинцията – б.а.) от всички дейци най-много е допринесъл Димитър Добрев, отличен организатор, писател, критик и редактор на обширния в 12 стр., от осем години излизащ в. „Светлоструй“. Редактирал е също и няколко антологии. Тоя писател, автор на поетичната проза „Загубени писма“ и „Морски песни“ е издал напоследък в София критическа книга „Литературата в провинцията“. Цялата българска критика я оцени като най-добрия наръчник“.

В една своя статия, анализирайки тогавашното състояние на българската литература и разсъждавайки за мястото и ролята на писателя, Димитър Добрев казва: „Пътят е само един: упорита работа с пълна вяра в собствените сили“. Това вероятно е било и мотото на целия му богат и труден творчески път! Както и любимият му девиз и поздрав: „Горе сърцето“, с който са подписани стотици писма!

300 ГОДИНИ БИБЛИОТЕКА НА РУСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

През ноември т.г. Библиотеката на Руската академия на науките навършва 300 години. През 1964 г. издателство „Наука“ отпечатва обширна и изчерпателна история на библиотеката, а половин век по-късно се появи книгата „Библиотека Академии наук. Опыт биографии“ на Валерий Павлович Леонов, неин директор.

Още в предговора си В. П. Леонов пише, че ако той самият рецензира книгата като своята, то би започнал със следния въпрос: *„Ако сте добре запознати с историята на библиотеката, прочели сте сборници, статии, спомени на нейни служители и читатели, смятате ли, че в навечерието на 300-годишния ѝ юбилей може да се прибави още нещо към написаното досега?“*.

Оказва се, че може, а „Библиотека Академии наук. Опыт биографии“ може да послужи като образец за написването на историите на други библиотеки.

Трябва веднага да отбележа, че подходът на Валерий Павлович Леонов е нетрадиционен, модерен, дълбоко емоционален. Авторът третира библиотеката като живо същество, на което е описал биографията. Макар че книгата му не е стандартна история на Библиотеката на Руската академия на науките, всъщност тя изпълнява и тази задача.

Появата на тази впечатляваща биография подсказва и как са я възприемали нейните читатели. Изследователи и учени оценяват нейната мисия и история различно. За Д. С. Лихачов, Н. Н. Покровски и К. В. Чистов библиотеката е научно подразделение, което осигурява историко-културните изследвания. Други – А. В. Лавров, Н. Н. Казански, Н. Б. Вахтин, гледат на библиотеката като на една от многочислените служби в Руската академия на науките. В. М. Пономарьов, В. А. Филов, Д. В. Лебедев пък я оценяват като самостоятелно научно учреждение, равняващо се на изследователски институт в Академията. В предговора си В. П. Леонов

успява да постигне необходимия синтез на различните мнения, когато пише: „Без усилията на БАН руската наука и култура не биха били това, което са. БАН сътвори руската библиотечна култура, която започва от нея, защото библиотеката не е имала кому да подражава“. Според него руската библиотечна реалност днес се дължи и на 300-годишните усилия на Библиотеката на Руската академия на науките.

Поводът за нейното създаване, липсата на неин руски предшественик я отличават от другите, подобни на нея чуждестранни библиотеки. Ето защо авторът пише, че по друг начин, с друго мислене трябва да се подходи при написването на биографията ѝ, вдъхновен от гениалния стих на А. С. Пушкин: „...требует другой мысли, другой формулы...“. Според В. П. Леонов най-важен за библиотеката е безсъзнателният стремеж към съвършенство, залегнал във веруюто ѝ още през 1714 г. Този възвишен идеал библиотеката дължи на инициатора и създателя си – император Петър I.

Авторът още в началото съобщава, че е писал книгата в продължение на пет години, през които непрекъснато обмисля в каква форма да пресъздаде историята ѝ. Спира се на необичайния за библиотека жанр „биография“, защото у него навява мисълта, че по повод 300-годишния юбилей не би трябвало да преповтаря вече написаното, а да потърси нов подход, неизползван от други автори досега. Така той достига до извода, че с безконечното изреждане на дати и събития от историята на библиотеката, с пространни общи разсъждения, съставени с претенции за обективност, тя няма да бъде представена в пълния си блясък. Затова В. П. Леонов избира биографичния жанр – изборно да представи най-главното от 300-годишното ѝ съществуване. От една страна, да припомни съдбоносни мигове, а от друга, поглеждайки назад, да не пропусне какво би трябвало да направи библиотеката в бъдеще, за да съхрани своята индивидуалност. Като неин директор авторът най-добре може да очертае задачите ѝ занапред, които са свързани с разрешаването на проблемите, породени от динамичността на съвременните научни изследвания.

Още в първата глава авторът припомня малко известни факти около изграждането на Санкт Петербург: „На 30-ия меридиан се построява град, който привлича към себе си националната и културна енергия на Русия и Европа. Интелектуалният и научният му принос е забележителен. От Петербург като вълни тръгват нови мисли, нови проблеми, нови съмнения, нови трагедии, нови надежди и нови начинания към много страни“.

Проф. дфн Валерий Павлович Леонов, директор на Библиотеката на Руската академия на науките

Авторът цитира популярна мисъл, че човечеството се е родило без огледало в ръце и затова винаги ще го търси, за да види истинския си лик. Образът на огледалото, по-точно отражението в него през изминалите векове, той емоционално, след добросъвестно проучване на архиви и споделяне на малко известни факти използва по-нататък, когато постепенно обрисова образа на библиотеката, на нейните създатели и служители. Разказът за тях започва във втората глава – „Библиотеката: началото на нейната биография“.

В книгата е отделено дължимото на първия библиотекар – немеца Йохан Даниел Шумахер (1690–1761). Негов наставник става Петър Роберт Арескин (1675–1718), отговорник за библиотеката на Петър I, която наброявала около 2000 тома – на всички европейски езици. Приемът на читатели започва през 1718 г., сред тях са дворяни, висши духовници, дипломати, учени. Три години по-късно Шумахер е командирован в чужбина, а през 1724 г. се завръща с над 500 ценни книги. Петър I му възлага да състави проект за учредяване на Академия на науките и изкуствата, която да пръска знания, да улесни техническия прогрес и да изпълнява всякакви искания на властта, свързани с онези начинания, в които науката е определяща.

В. П. Леонов привежда документи и факти от съществуването на библиотеката – от самото ѝ учредяване насам. Акцентира върху онези съдбоносни събития, които променят съдбата ѝ. Сред тях е чистката през 1930 г., когато от 960 служители са били уволнени 648, а също и пожарът през 1988 г., който унищожава 152 245 редки и стари чужди издания.

В края на книгата авторът отдава почит на колегите си. Започва с предходника си – бившия директор проф. В. А. Филов, починал през 2006 г., разказва за академик И. А. Глебов, активно помагал при автоматизацията на библиотеката, за Питър Уотърс от Конгресната библиотека, помогнал за спасяването на увредените след пожара през 1988 г. издания, за А. В. Савин, собственик на антикварния магазин „Русский библиофил“ в Париж и др.

Дълбоко изповедната книга на директора на Библиотеката на Руската академия на науките В. П. Леонов завършва с бележки и коментари, както и с именен показалец, които ще улеснят читателите, решили не само да научат повече за нея, но и да прочетат една оригинално замислена книга – образец за модерно написана история на всяка библиотека.

Леонов, В. П. Библиотека академии наук. опыт биографии. ред. Ю. Л. Соколова. Москва: „Наука“, 2013. 200 с.; 16 с. сн. и портр.

ЧЕТЕНЕТО КАТО ПРИЗВАНИЕ

ДАРИН ТЕНЕВ

В началото на свой текст от сборник, белязал в голяма степен у нас литературоведските търсения през деветдесетте години на XX в., Александър Къосев разказва две контрастни истории. Първата е за руския, живееща в България, която споделила как препрочита за осемнадесети път пасаж от „Война и мир“, което предизвикало дразнението на А. Къосев с натрапливостта и националната суета, които загатва. Скоро след това обаче той станал свидетел на разговор между българи, в който единият защитавал Вазов, но при въпрос се оказало, че не е чел негови произведения от ученическите си години – „макар че много го цени, на практика някак си не го е препрочитал...“¹. Тези истории очевидно надхвърлят рамката на анекдота, за да посочат определен проблем, свързан с практиките на четене в България, който по-нататък в текста е определен по следния начин: „в логиката на нашата антиутопия българският читател се разглежда като притежаващ именно нагласа за еднократно четене. [...] това произвежда „по-малко“ съществуване на българската книга, произвежда ситуационност, анонимност, повърхностност и дори просто подменяне на нейното културно съществуване“².

Ако препращам към този текст, датиращ от преди повече от 20 години, то не е само за да посоча от колко време Александър Къосев се занимава с проблема на четенето. Далеч по-важно ми се струва да се укаже как 20 години по-късно се е променил начинът, по който той формулира и поставя самия проблем.

Новата книга на А. Къосев „Караниците около четенето“, с обем от над 650 страници, е резултат от дългогодишните му занимания в това поле и описва една сложна изследователска траектория, която е налагала постоянното привличане на нови дисциплини, навлизане в непознати области, съвместяване на несъизмерими научни парадигми. И постепенно притеснението за практиките на четене в роден контекст се е трансформирало в едно двойно питане: (1) Какво е четенето? И (2) какво се случва днес с четенето? Отговорът на това двойно питане води и към третия – най-опасен – въпрос на изследването: Какво да правим, какво трябва да направим?

Първата страна на въпроса – какво е четенето – крие опасността от предовесяване на собствените научни компетентности – литературоведът ще говори литературоведски; културологът ще отговори културологически. А. Къосев обаче, който е и литературовед, и културолог, си налага въздържание и строга научна скромност и обръща погледа си към други дисциплини и културни практики, разискващи четенето, за да открие едно огромно разнородно поле, където различните дискурси за четенето битуват често, без да се познават взаимно и дори без да се опитват да водят диалог, за да изяснят дали има една обща основа, на

¹ Къосев, Александър. Антиутопия за българския читател. – В: *Общуване с текста*. съст. А. Ангелов, А. Къосев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1992, с. 149.

² Пак там, с. 159.

която да стъпят несъизмеримите им нагласи, обща основа, която да им позволи да знаят изобщо дали имат общ обект на изследване. Така първата страна на книгата е саморефлексивен опит за представяне на различните парадигми на говорене за четенето със съзнание за тяхната несъизмеримост: „Не става дума за конкуренция между парадигми, нито дори за несъизмеримост в класическия смисъл, а за нещо още по-хетерогенно, за което не са измислили категории нито Кун, нито Фуко, нито Бурдийо... става дума за конкуренция на далечни и лошо комуникиращи науки предимно в извъннаучна (или междунаучна) среда, институционална или публична, която е и разцепена геополитически“³. Александър Кьосев се нагърбва с непосилната задача и след като запознава с представителните теории от областите, в които се движи от повече време – литературознание (има секции върху Х.-Г. Гадамер, Х. Р. Яус, В. Изер, Ж. Пуле, П. де Ман, Ст. Фиш, Т. Игълтън) и културни изследвания (разгледани са схващанията на М. дьо Серто, Ст. Хол, Е. Саид, Г. Спивак, И. Маасен, К. Мърсър и др.), той преминава към социология, психология, невронауки, когнитивистика, педагогика и най-сетне посвещава отделна глава на проекта PISA. При пресрещането на различните дискурси се разкриват много от пренебрегваните предпоставки, които ги движат. Така например срещу една дълга хуманитаристична традиция, произвела слепване на четене и художествена литература, педагогиката, психологията, невронауките и когнитивните изследвания ясно разкриват значимостта от проучване на един по-базов план на процеса на четене, където се разглеждат „движенията на очите, разпознаването на буквите и различните шрифтове“ (с. 331) или ефектите от холистичните и атомистичните схващания за усвояването на езикови умения (с. 381–382) и т.н. Тъкмо на това ниво обаче може да се проследи процеса на формиране на елементарна грамотност. Освен това във всекидневие то си ние постоянно четем – реклами, табели, надписи в магазините, упътвания, рецепти, а това означава толкова много практики на четене, които не са сводими до литературния текст.

Ала от друга страна, често това, което изглежда като ново откритие или ново прозрение в рамките на някои от науките, имащи повече тежест днес, се оказва отдавна известно в областта на хуманитаристиката. Например последните открития на когнитивистиката, които доказвали, „че конструиращият читател играе ключова роля дори за кохерентността на текста“ (с. 336), звучат като преповтаряне в друг речник на литературоведски схващания от преди повече от 40 години – в конкретния случай, това е основаната на феноменология и гешалт-психологията – теория на Волфганг Изер. Така конкуренцията между дисциплини, занимаващи се с четенето, понякога няма как да не изглежда съвсем не като борба за знание, а единствено като борба за власт, в която поради съвременната конюнктура принципно печели т.нар. evidence based (базиран върху доказателства) подход на психолози и когнитивисти. Институционалната доминация на този подход обаче произвежда определено изместване, за което често никой от представителите на подхода не си дава сметка. Един историзиращ оглед като този на А. Кьосев лесно разкрива не просто несъизмеримостта на начините, по които се говори и се изследва четенето,

³ Кьосев, Александър. Караниците около четенето. София: Сиела, 2013, с. 28. По-нататък страниците ще бъдат посочвани в самия текст.

но и важната роля, която четенето тъкмо на художествени текстове е играло за цялостната култура на четене, за изграждането и възпроизвеждането на ценностни системи, надхвърлящи идеологически мотивираните йерархии на доминиращата група. Преданото четене на класическите творби не функционира като еднозначно подчиняване на властващата норма; в техните „смислови градини освен културни императиви и имперска естетика, има ниши на свободата, алеи на играта и етическия възторг, понякога в тях избухват фонтани от естетическа радост“ (с. 536).

Сега може да преминем към втората страна на въпроса – какво се случва с четенето днес. Ето отговорът в „Караниците около четенето“: „Засега можем да кажем, че четенето нито изчезва, нито е в количествен упадък. Точно затова е още по-важно да се разбере и помни какво именно се променя – не просто броят на читателите, не просто навиците, не дори само и наследените репресивни конвенции и правила, а цялата пирамида – предишната йерархия на читателските практики и норми, произтичащи от масовата грамотност – това задължително условие за всяка социализация през Модерността“ (с. 546, курсивът е на А. Кьосев). По любопитен начин тази трансформация на читателските практики, която е свързана с навлизането на новите технологии и новите медии, с нарастване на способността паралелно да се следят няколко прозореца в интернет страниците, но също и с все по-голямото неумение да се задържа дълго внимание, да се упорства в изграждането на дълги кохерентни серии и т.н., е съпътствана от трансформация на полето на науките, институциите и културните практики, които се грижат за четенето. Вече споменатата доминация на „базираните върху доказателства“ науки не е несвързана с налагането на един технонаучен порядък на описание на четенето, който привилегирова ценности като целесъобразност, оптимизиране, бързина, устойчиво икономическо развитие, успешност, реализация, гъвкавост и т.н., с една дума – неолибералните ценности на нашето съвремие. Както пише Кьосев, „екранът“ и „печатната книга“ са само върховете на два доста различни социокултурни и социотехнически айсберга“ (с. 473) и това поражда ефекти не само в читателските практики, но и в изследователските, както и в педагогическите програми, тестовите за проверка на грамотността и др. В „Караниците около четенето“ няма да срещнем прибързано противопоставяне на електронното четене или на науките, „базирани върху доказателства“. Дори напротив – внимателно са проследени аргументите в защита на новите практики на четене (с. 460–463), на предпоставките зад проекти като PISA (с. 402–409), изследващи функционалната грамотност. Това обаче прави критиките срещу тенденциите, властващи в съвремението, още по-тежки. В едно „общество на знанието“, където „жаргонът на ключовите компетенции“ е хегемонизирал различните полета на социална дейност, сред които и това на четенето (като практика и като теория за тази практика), се оказват изключени или пренебрегнати „възлови социални ценности като солидарността“ (с. 411) и всички „очевидности и ценностни нагласи на съществуването сред други хора, които не могат да бъдат приведени към вселената на целите, те са без-целни, без-полezni, без-користни: съгласието, солидарността, усещането за споделеност, автономията, свободата...“ (с. 429).

Така двойният въпрос в основата на „Караниците около четенето“ е намерил своя отговор.

Парадоксалната ситуация, пред която книгата изправя своя читател, обаче се състои в това, че е възможно да знаем какво е четенето, да знаем и какво се случва днес – какви са процесите, какви са метаморфозите, през които преминава днес четенето; и въпреки това да не знаем какво трябва да се прави.

Решението на А. Кьосев не е в лесното предписание на готови мерки, които да оправят положението. По особен начин той опосредява въпроса и не се пита направо какво трябва да се прави оттук-нататък, т.е. не се насочва директно към бъдещето, а се запитва какво е било правено дотук, какъв е резервът от културни решения в миналото. Тази историзираща перспектива, която присъства от самото начало на книгата, тук намира своя истински смисъл, защото е помогнала да се забележат преводите между различните практики и онова, което се е губело при тези преводи, как и по какви пътища се налагат като единствени критерии неща като успешността, бързината и т.н., как са конструирани различните мотивации и цели. В последната част преди заключението книгата се насочва „назад към миналото“, към „епохата, когато печатът е единствената сериозна публична медия“ (с. 477), и преразглежда проблематиката на литературния канон. Това обръщане към миналото откроява четенето днес в друга светлина – именно като четене, непознаващо нищо освен нетрайното настояще, четене неспособно на памет и в този смисъл изправено пред опасността от „значително по-рестриктивна форма на власт“: „Презентизмът прехвърля акцента на живота върху тоталното, плоско, бързоликвидно и обратно настояще, което все повече губи измерението на каквото и да е „дълго траене“. Дали това няма да доведе до една значително по-рестриктивна форма на власт – тази на дигиталния миг, на клиповия ритъм, на невротичното прехвърчане на вниманието, на борсовото време, на ускоряващия оборот на капитала и калкулирания ритъм на технологиите? За антиутопичния предел на подобна темпоралност би бил валиден въпросът – ще бъде ли възможна в подобен мигновен, подпрагов контекст каквато и да е политическа и културна субективност?“ (с. 560).

Срещу тази антиутопия, която е много по-различна от описаната в ранния текст от 1992 г., А. Кьосев изправя опита на собственото си изследване, което удържа историческата перспектива, не загубва от поглед различните контексти и несъизмерими читателски контексти, минава от наука в наука и прави първата крачка към онова, което определя като централна задача: „необходимо е да се предложи ново и интегрално понятие за четене, което с еднакъв шанс да бъде прието от литератори, когнитивисти, психолози, социолози, историци на книгата и пр., и което да им предложи възможности за контакт и модели за интердисциплинарно взаимодействие“ (с. 595). Възможностите за контакт са предложени, моделите за взаимодействие са очертани. Оттук насетне усилието на Кьосев не бива повече да е индивидуално усилие. То трябва да се превърне в признато от обществото и институциите колективно усилие.

Кьосев, Александър. Караниците около четенето. София: Сиела, 2013. 650 с.

„ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ“ – ХРИСТОМАТИЯ ЗА ЛИТЕРАТУРА ЗА 12. КЛАС

ЙОРДАН ВАСИЛЕВ

Тази книга ни отправя във времето на забраните – годините на комунистическия режим (1944–1989). Серия от трагедии – това е съдбата на немалко големи писатели през тези десетилетия.

В началото се започва с изключване на десетки членове на Съюза на българските писатели (СБП). На 23.11.1944 са изключени 29 души, между които Йордан Бадев (вече убит), Владимир Василев, Фани Попова-Мутафова, Михаил Арнаудов, Димитър Шишманов, Змей Горянин (Светозар Димитров), Димитър Талев, Кирил Кръстев, Георги Константинов, Йордан Стубел, Славчо Красински, Жана Николова-Гълъбова, Петър Горянски, Ненчо Илиев и др. В същото време са приети 74 нови членове, които са предимно комунисти.

Сатирикът и карикатурист Райко Алексиев (1893–1944) е арестуван и пребит до смърт, застрелян е хумористът Борис Руменов (Борю Зевзека), като убиецът е смятал, че това е Елин Пелин. Също литературният критик Йордан Бадев, големият журналист Данаил Крапчев. За него беше пуснат слух, че се е обесил в тоалетната на ареста с чорапите си, което е невъзможно да стане, защото са къси. Чак след 1990 г. се разкри, че е застрелян на улицата в Горна Джумая (сега Благоевград) на 10.09.1944, а след това е осъден от „Народния съд“ на смърт, за да могат да конфискуват имотите му – редакцията и печатницата на в. „Зора“ на ул. „11 август“ в София, където по това време вече се издава вестник „Отечествен фронт“.

Трябва да посоча – на световния Нюрнбергски процес срещу водачите на хитлеристката държава са издадени 12 смъртни присъди, а в малка България – 2730.

Димитър Талев (1898–1966) е между изключените от СБП, но е изпратен в концлагера в Бобовдол. После е преместен в лагера „Куциян“ край Перник (там е и писателят Йордан Вълчев), оживява случайно, освободен е, но след това е изселен в Луковит (1948–1952). По това време не му се дава никаква работа, той мизерства, но именно в този период успява да създаде романите „Железният светилник“ (1952), „Преспанските камбани“ (1954) и „Илинден“ (1953). Освободен е, завръща се в София, когато Тито и Сталин влизат в конфликт, и тези романи веднага са отпечатани, защото Македония е в пределите на Титова Югославия.

Големият литературен критик и редактор на списание „Златорог“ Владимир Василев е арестуван през септември 1944, освободен след няколко месеца, но не му се дава никаква работа. Журналистът и белетрист Цвети Иванов е изпратен в лагера „Белене“ и застава да чисти клозети и там умира. Проф. Иван Дуйчев е арестуван и застава да чисти клозети, но поне няма съдбата на голямата писателка Фани Попова-Мутафова, която е осъдена на пет години затвор за „профашистка дейност“, излежава две и е освободена, но няма достъп до печат и първата нейна книга след 1944 излиза едва през 1962 г.

Посяга се и на класиката. Например творчеството на Яворов е разделено от тогавашните литературни историци на два периода и вторият се отрича като модернистичен, макар през него да са създадени най-известните му творби. Името на Симеон Радев, както и имената на още редица писатели (Димитър Бояджиев, Александър Вутимски, Теодор Траянов) не се споменават, а на Пенчо Славейков се гледа с подозрение, както и на проф. Боян Пенев.

Поет като Атанас Далчев е оставен без работа (1947–1952), а след това е назначен като редактор в списание за деца. Първата му книга със стихове излиза през 1969, предишната е от далечната 1943. Странна е историята на поета Стефан Гечев. През 1967 той издаде сбирката „Бележник“, която беше обругана веднага с две статии във вестник „Литературен фронт“, защото пише само за природата, и то модерно, а няма нито едно стихотворение за партията (БКП – Българска комунистическа партия). Главен редактор на вестника е неговият първи братовчед Богомил Райнов, който на въпроса защо статиите са в два последователни броя отговаря, че не би искал в партията да помислят, че го толерира като близък роднина. Такъв откровен кариеризъм не се среща често, но случаят е показателен за пълното своеволие на управниците. Но защо да се занимавам с Далчев и Гечев, когато Вапцаров не е издаван цели две години след идването на комунистическата власт – първото издание на стихотворенията му е от септември 1946, когато живите леви писатели са издали вече по няколко книги.

Показателна е трагичната съдба на поета партизанин Веселин Андреев. Когато се разкриха престъпните действия на комунистическата власт, той написва прощално писмо, в което обявява, че напуска БКП и се самоубива на 11.02.1991. Оставя недовършена повестта си „Живков – мъртъв приживе“, издадена от сина му в 1991, но останала без отзвук, защото разобличава диктатора Тодор Живков.

От включените в Христоматията автори, ще започна с Трифон Кунев (1880–1954). Неговият житейски път е доста сложен. За ранните му стихове Владимир Василев пише: „У Кунев има народен колорит“ (списание „Мисъл“, 1905). Той е редактор във вестник „Воля“ (1911), издаван от Симеон Радев като неофициален орган на стамболовистката партия на д-р Никола Геннадиев. Фейлетоните си подписва с псевдонима Ланчелото и Риналдо Риналдини. Член е на Висшия съвет на Народно-либералната партия (стамболовисти, 1911–1919). Печатал е в големите литературни списания „Мисъл“, „Демократически преглед“, „Художник“, „Златорог“. След края на Първата световна война се сближава с дейци на БЗНС, избран е за народен представител (1920–1923) при управлението на Александър Стамболийски. След това е арестуван и интерниран. По време на правителството на Народния блок (1931–1934) отново е народен представител. След преврата на 09.09.1944 е председател на Съюза на писателите и директор на Народния театър, но скоро преминава в опозиция и е редактор на вестник „Народно земеделско знаме“, издаван от Никола Петков. Там печата популярните си фейлетони в рубриката „Ситни-дребни като... камилчета“, издадени и в книга със същото заглавие (1946). Тези фейлетони са протест срещу диктатурата и срещу ограничаването на свободите. След забраната на опозицията и осъждането на смърт на Никола Петков, Трифон Кунев е осъден на пет години затвор (1947–1951), интерниран, болен,

името му не се споменава, книгите му са забравени. Симеон Радев пише за него в книгата си „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени“ (1965).

Тук ще вмъкна една важна подробност – след 1947 е съставен и списък на забранените книги, а те са иззети от всички читалищни библиотеки в страната и са унищожени. В Народната библиотека са извадени от каталозите и пренесени в специален склад, където читателите нямат достъп до тях. Така след 1990 г. там открих, че Тодор Кожухаров (Щабкапитан Копейкин, 1891–1945) не е само блестящ журналист, но и интересен писател, автор на 6 тома есета, пътеписи и др. Той е осъден на смърт от червения „Народен съд“. В нощта на 02.02.1945 в 02.00 ч. е в двора на Съдебната палата, заедно с останалите жертви, за да ги откатят на разстрел. Тогава е извикал: „Не трябва да плачем за нас, а за България“ и запял химна „Шуми Марица“, но един от пазачите го разстрелял. Бил е на 53 години, инвалид от Първата световна война, подпрян на бастуна си. Той завършва Военно училище, а след това право, редактор е на прекрасния обеден всекидневник „Слово“ в продължение на 20 години. По време на Втората световна война е сред защитниците на българските евреи. Той е един от създателите на Българското национално радио, които подпомагат Сирак Скитник. През есента на 1944 Александър Цанков го кани в емигрантското правителство, но той отказва и обяснява на близките си с писмо: „Мои деца, преди 5 минути взех съdboносно решение, с което се осъдих на смърт, а вас на много страшни изпитания, моля от сърце да ми простите. Бе ми предложено да вляза в състава на задграничното правителство на Александър Цанков, да стана емигрант, но аз не мога да лая срещу моя народ и страна“.

До 1990 редовна практика на държавните издателства (частни нямаше) бе да отказват отпечатването на книга, независимо от нейните качества, само по идеологически съображения. Голяма част от авторите, включени в Христоматията, са пострадали от това своеволие на комунистическата власт. От преживелиците с

ХРИСТОМАТИЯ по литература за 12. клас

ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ

Атанас Райков
Блага Димитрова
Георги Заркин
Георги Марков
Герчо Джамбазов
Димитър Инкьов
Змей Горанин
Йордан Русков
Йосиф Петров
Коста Георгиев - Босък
Мехмед Карахюсеинов
Пенко Керемидчиев
Петко Огюйски
Радой Ралин
Стефан Стамов
Трифон Кунев
Яна Язова

моята съпруга Блага Димитрова знае, че технологията е била такава: предаденият в издателството ръкопис се бави и отива в някакви тайнствени „редакции“ на Държавна сигурност, бави се дълго и често по тяхно нареждане е спрял за печат от щатния редактор, който изпитва неудобство към колегата си автор, чуди се какво да измисли, за да обясни отказа... Така след 1990 излязоха от печат няколко книги на Блага, които бяха спирани. Ще посоча като особено характерен случай книгата „Хобиада“, която е написана през 1980. Тогава Борис Димовски направи чудесни рисунки за всеки откъс, но изданието беше отказано и томчето се появи чак през 1992, след 12 години чакане. Блага има няколко книги със стихове, есета, драмата „Богомилката“, които стояха у дома след отказ и бяха отпечатани след 1990. Към тях ще прибавя и продължението на нашите два тома за миналото на българската литература и култура с главна героиня Багряна, които през 1975 бяха жестоко разгромени идеологически в целия официален печат и беше забранено издаването на третия том. Част от него под заглавие „Кръстопътна среща, документална новела, Багряна и Драйнац“ издадохме през 1999. Романът „Лице“ престоя в издателството няколко години, съкратени бяха цели пасажки, като на гърба на всеки лист бе поставен печат, за да не може авторката да прави промени. Но накрая беше отпечатан. На втория ден от появата му от книжарниците бяха иззети останалите екземпляри и ние смятахме, че са изгорени. Изненадата ни бе, когато през 1990 ги видяхме по сергиите на площад „Славейков“. Тогава узнахме, че са излежали 8 години затвор за книги в Сливен.

Интересна е историята на книгата „Люти чушки“ (1968) от Радой Ралин. Тя е отпечатана, пусната на пазара и веднага иззета от Държавна сигурност. Закарват томчетата в Полиграфическия комбинат в столицата и нареждат на огнярите да ги сложат в пещите. Момчетата тачат Радой и измислят нещо необичайно – пускат висока тяга, книгата се разпада на листове, които само обгарят по краищата и се разлетяват над квартала около ул. „Николай Ракитин“. Хората ги събират и четат. Притежавам такава страница, подари ми я познат, който живее там.

А Радой беше наистина странна птица – не си постави домашен телефон и когато веднъж при многобройните му гостувки в нашия дом го попитахме с Блага защо не иска телефон, той отвърна кратко и ясно: „Да им плащам, та да ме подслушват“. И сега тъжен финал за него. През пролетта на 2004 у дома се звъни. Отварям – Радой. Каня го, той влиза и аз очаквам, че както обичайно е намислил нещо да вършим. Но той поговори пет минути за ланския сняг и си тръгна. След месец-два го изпратихме. Той е дошъл за сбогом, усещал е явно. А на опелото в църквата „Свети Седмочисленици“ имаше огромна опашка за поклонение. Една непозната жена се приближи към мен, подаде ми малка торбичка и ме помоли: „На мен вероятно ще откажат, сложете това до него в ковчега“. В торбичката имаше люти чушки. Така историята на книгата „Люти чушки“ се затвори.

Сега за странното ми познанство с Георги Марков (Джери). Преди да емигрира той, учехме заедно английски при Надя Сотирова. Той добре е знаел, че в нейния дом всичко се подслушва (тя преподаваше и на дипломати) и затова започваше разговор, когато слезехме на бул. „Патриарх Евтимий“ пред нейния дом. Беше сърдечен, откровен, казваше ми да предупредя Блага да се пази, защото на среща

при диктатора Тодор Живков нейни колеги злословели срещу нея. Докато пишеше сценария за сериала „На всеки километър“, той имаше достъп до архивите на МВР и по цял ден е прекарвал в читалнята на ул. „Гурко“. Така се пусна слухът, че е бил агент на Държавна сигурност. Неговите знаменити „Задочни репортажи“ слушахме по чужди радиостанции, но у нас името му беше забранено, след което комунистическата власт изпрати в Лондон убиец, за да го накаже. Тези текстове излезли в книга на български в Швейцария, благодарение на наш емигрант, който ни изпрати един екземпляр и на нас с Блага. През 1990 от едно издателство ни поискаха книгата, тя се появи у нас, а ценния екземпляр забравиха да ни върнат. Георги е талантлив писател, който заслужава признание за текстовете си, не само заради съдбата си.

Всички автори, включени в Христоматията, са стойностни и интересни.

С Йосиф Петров (1909–2004) и Петко Огойски (1929) бяхме заедно депутати във Великото Народно събрание ВНС (1990–1991). Като най-възрастен депутат Йосиф Петров откри първото заседание на ВНС, а след това често обичаше да впише в изказванията си стихове. Бай Йосиф бе много любезен и отзивчив. Не мога да не отбележа, че той не е публикувал нищо от 1948 до 1990, когато издаде стиховете „Вик от каторгата“. Петко Огойски е от 1950 по затвори и концлагери. Сега е издал 6 книги. Георги Заркин пише стиховете си в затвора в Пазарджик, където загива. Димитър Инкьов е емигрант, журналист, оригинален автор. Стефан Стамов също заслужава признание, а за Яна Язова да не говорим – тя е фигура в нашата литература и култура в продължение на десетилетия, но е убита по време на комунизма в дома си, след като е работила упорито десетилетия върху ценните си творби, които не бяха издавани, докато беше жива.

Забранените писатели. христоматия по литература за 12. клас. състав. Ангел Николов, Васил Къдринов, Валентина Маринова. София: Център „Хана Аренд“, 2013. 304 с. с портр. и факс.

КАМЪКЪТ НА САМОТАТА

ТЕОДОРА ДИМОВА

Наричам такива книги като „Багряна и Словения“ живи същества. Такива книги разговарят, въздействат, очароват по същия начин, по който един жив човек те пленява и ти го обикваш.

Такива книги – живи – разговарят с всеки, до когото се докоснат. Не могат да го оставят безразличен и безучастен. Минават покрай някой човек и го променят. Затова ги наричам живи.

Тази книга промени в мен възприятието ми за Багряна. Да, обичала съм поезията ѝ и преди това, оценявала съм я, възхищавала съм се. Но сега стана друго – видях Багряна – нейната личност и нейната поезия в някаква друга дълбочина, в нейната автентичност, съдбовност и трагика. Все едно до този момент съм я познавала съвсем повърхностно, а изведнъж я видях с просветлени очи.

Гледката ме порази – толкова красива и Божия. Поезията ме порази – толкова красива и съкровена. Някъде бях прочела, че човек се измерва според любовта, която може да изпита. Любовта, която тече през личността и поезията на Багряна, ме порази.

Книгата „Багряна и Словения“ на Людмила Малинова-Димитрова и Людмил Димитров се фокусира върху връзката на Багряна със Словения и със словенския изкуствовед Изидор Цанкар. За тези, които познаваме авторите, знаем, че те прекараха няколко година в Любляна. Людмил преподаваше в университета български език (само мимоходом ще спомена, че студентите българисти по негово време бяха сто и двацет и девет!). За това време той успя да издаде на словенски антология на българската литература в два тома. Едно превъзходно и подробно издание, което е чест за българските писатели. През това време Людмил и Людмила попадат на някаква следа от Багряна. Без да са имали предварително намерение или план да изследват словенските връзки и приятелства на Багряна, те тръгват по тази следа. Попадат на други. Внезапно пред тях като ветрило се разтварят все нови и нови доказателства, снимки, архивни материали, хора, познавали онези кръгове, близки, роднини, като че ли се оплита цяла една недопознана мрежа от познанства, спомени, разкази, портрети, снимки, доказателства, писма, картички, замъци, места... Те тръгват упоени по тези непрестанно разклоняващи се пътеки.

Имах късмета и щастието да бъда в Любляна заедно с тях точно когато бяха открили един невероятен документален филм от кинопреглед, дълъг 45 секунди. На лентата е заснето пристигането на гарата в Любляна и посрещането на делегация български писатели през 1933 година. На филма е посветена цяла глава от книгата, няма да я преразказвам. Но на този като по чудо запазен и като по чудо открит филм са фиксирани образите на проф. Александър Балабанов, председател на българския ПЕН клуб, Елин Пелин, Елисавета Багряна, Ангел Каралийчев, Йордан Стубел, Георги Райчев, Асен Разцветников, Ана Каменова, Яна Язо-

ва. Представете си детинското им изумление, детинския им възторг да открият в една чужда държава такова съкровище. Говореха един през друг, като че ли се надпяваха от въодушевление.

Всъщност цялата книга е написана под знака на това въодушевление. Събирали са късче по късче, парче по парче от тайнствения пъзел на този период от живота на великата поетеса. Когато тъканта на тази картина е възстановена, те се отдръпват от читателя и го оставят сам да я съзерцава. И това е едно от големите достойнства на книгата. Те нито за миг не налагат на читателя своя интерпретация. Оставят го той сам да стигне до същността, до сърцевината на онава, което разказват. Правят го свой съавтор.

Това, което аз чух от техния разказ, е голямата, съдбовна, трагична любов между Елисавета Багряна и Изидор Цанкар. Мащабът и трагизмът на тази любов са неподозирани и до този момент, непознати за нас. И това е другото голямо достойнство на книгата – че осветлява по един изключително фин, деликатен и любвеобилен начин тази любов. Като че ли самата Багряна е проговорила през тази книга, като че ли самата тя е поискала да разкаже през тази книга за своята любов към Изидор. Като че ли самата тя ги е водила в Словения през разклоняващите се пътеки на документалното изследване, за да се стигне до картичка, до писмо, до спомен за разговор, до вслушване и вглеждане и в най-дребния, в най-ненужния на пръв поглед детайл, за да може да се възстанови с такава нежност дълбинната и съдбовна връзка, която разплаква всеки, който се докосне до нея.

Стиховете, които е написала Багряна в този период, а това са трийсетте години, са за мен най-силните. Защото тя е позната за широката публика предимно през „Вечната и святата“, а следващите ѝ две стихосбирки „Звездата на моряка“ и „Сърце човешко“ остават като че ли в сянката на първата.

Людмил и Людмила са извлекли от последните две стихосбирки нова и са я нарекли „Словенски опус“. Това са стиховете, посветени на любовта ѝ към Изидор. Вие ще ги прочетете. Те са вътре в книгата. Когато се поемат, всъщност когато се изпият наведнъж, въздействието им върху читателя е опияняващо.

Още в началото на книгата авторите разказват следния епизод. Срещат се с поета Найдено Вълчев, който е бил в дома за възрастни хора в Горна Баня, където е настанена Багряна. Той се е срещнал с нея три дни преди 97-ия ѝ рожден ден. И той им разказва за онзи много известен пръстен на Багряна, пръстена с александрит, за който се знаело, че ѝ е подарен от Изидор и който тя винаги носела. Ръцете ѝ били почти ледени, пръстите ѝ били съвсем изтънели, пръстенът ѝ се бил извъртял и той ѝ го поставил правилно, а тя казала:

– Моят александрит! Камъкът на самотата...

Ще завърша с един стих от стихотворението „Декемврийско утро“, което тя е написала в разгара на тази любов, който за мен звучи молитвено, литургично:

*...не искам друго от съдбата.
Не искам...И не питам колко дълго още
ще ме обвива в пух – като след буря птичка.
Но днес благодаря за всички дни и нощи,
За зло и за добро, за всякога, за всичко.*

Малинова-Димитрова, Людмила, Димитров, Людмил. Багряна и Словения. документално изследване. ред. Елисавета Шапкарева. София: Факел, 2013. 349 с., сн. и факс.

ПИСМА – ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

ПОЛИ МУКАНОВА

Биографичните книги са най-индиговият досег на литературата до жанра живот. Книгата на Людмила Хр. Малинова „Писма – Елисавета Багряна“ ни приютява в съкровено пространство на Елисавета Багряна. Докато си мислим, че вече всичко е известно за голямата поетеса, това изследване напълно ни опровергава. Така по случай 120-годишнината от рождението на Багряна се докосваме до неизвестни щрихи от нейния дълголетен път в литературата.¹

Безспорен е приносният биографичен и документален характер на книгата, който разкрива над 200 писма и пощенски картички, обхващащи периода 1913–1988 г., като преобладават тези, писани между двете световни войни. За събирането на материалите са използвани основно фондовете на Българския исторически архив (Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“) и Централен държавен архив.

Прави впечатление изключителната прецизност, с която в смислов план са организирани архивните документи от Людмила Хр. Малинова². Те са систематизирани по следния начин: всяка от кореспонденциите, адресирана до знакова личност от българската културна история, е съпътствана от въведение. От него разбираме за свързаността на най-голямата ни поетеса с публични личности, които са оставили дълбоки следи в нейната биография (Владимир Василев, Николай Лилиев, Дора Габе, Петър Динеков и Иван Бочев). По техните житейски маршрути може да се проследи историята на българската интелигенция.

Първата фигура, с която ни срещат писмата, е на литературния критик Владимир Василев. Както е известно познанството на поетесата с него датира още от периода 1917–1919 г. в Кюстендил, където тя е учителка в гимназията.

¹ Представянето на книгата беше на 4 юли 2013 г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

² Нейна е заслугата за предговора, съставителството, редакторството и коментарите в книгата.

Преплитането на техните съдби чертае по-нататъшния творчески път на Елисавета Белчева, получила своята поетична инициация с псевдонима Багряна и предано сътрудничила за най-авторитетното литературнокритическо списание „Златорог“. Част от писмата до Владимир Василев се публикуват за първи път.

Своеобразният портрет на поетесата може да се проследи и в кореспонденцията ѝ до големия поет – Николай Лилиев. Непринуденият характер на писмата показва всекидневието на творците, от което лъха неподправен духовен аристократизъм: „Дорогой Николайчик, пием си кафето, слушаме Чайковски и гледаме чайките. – И при всичко хубаво, което виждаме и чуваме, спомняме си и за вас. Лиза“.

Друга знакова фигура, с която се свързва житейският и творчески път на Багряна, е поетесата Дора Габе. От писмата им може да се проследят техните отношения, което свидетелства за общия литературен път на големите български поетеси. Както отбелязва Малинова във въведението към раздела, те са сред основателките на Клуба на българските жени, в една и съща година са приети за членове на СБП (1924), пътуват по линия на ПЕН клуба и т.н. Може би най-силните думи, които говорят за съдбите на двете поетеси, откриваме в стихотворението на Багряна „Нестинарска съдба“ (1968), посветено на Габе: „Не затова ли и до днеска, /от атавизъм тъмен дар,/е вечната ни участ женска –/ танц нестинарски върху жар?“.

Литературен наставник в творческия път на Багряна може да открием в лицето на академик Петър Динеков. Ученият написва над 20 статии за поетесата и започва процедура по присъждането ѝ на Нобеловата награда за литература (1970)... до произнасянето на надгробното слово в деня на погребението ѝ. В архива на Динеков са запазени писма и пощенски картички от поетесата, обхващащи периода 1952–1988 г. Географията им включва екзотиката на Рио де Женеиро, Рим, Атина, Братислава, Хисаря, Брюксел, Черноморието. От тези архивни материали разбираме за професията на пишещия, който неотлъчно трябва да следва и развива своя талант. Важни свидетелства за културния живот в чужбина добиваме от изявите на Багряна на многобройните литературни фестивали, творчески престои и чуждестранни познанства. За рецепцията на поезията ѝ в странство може да съдим от думите на професор Роже Бернар, които ясно показват величината на Багряна: „Но Вие, госпожо, ще живеете дотогава, докато бъде жив българският език“.

Последният раздел на книгата е съпътстван от 98 писма и пощенски картички, адресирани до интелектуалеца адвокат Иван Бочев. Съкровеният мигове от кореспонденцията на поетесата стават достояние за първи път на читателя и обхващат периода след появата на стихосбирката ѝ „Вечната и святата“ (1927) до 1939 г. Писмата до Бочев са спасени от съпругата му, която ги взима със себе си по времето, когато я изселват от София, а той излежава присъди в лагерите „Росица“ и „Куциян“. Годици по-късно документалните свидетелства са предадени в ЦДА от племенницата на Бочев – писателката Олга Кръстева³. Малинова отбелязва, че това е най-богатата известна ни кореспонденция, писана от Багряна. От автентиката на писмата разбираме за 11-годишната любовна връзка на поетесата с адвоката („Целувам те горещо, мое скъпо момче“). В едно от писмата поетесата реторично

³ Вж. Малинова, Людмила Хр. Писателката Олга Кръстева. – В: Библиотека, 2013, № 6, с. 22–23.

пита: „...поезията не е ли кондензираната есенция на прозата?“ – въпрос, на който дава отговор с целия си жизнен и творчески път, а именно, че поезията е *кондензираната есенция на живота*. Това ни разкрива нейната бликаща, разпръскваща се и изненадваща природа, за чието съществуване любовта и свободата са неизменни спътнички и вдъхновителки.

Епистоларното наследство, което ни оставя Багряна, чертае още един път през *дните черни и бели* на твореца. С ценността на тази документална хроника, разкриваща интимния свят на голямата поетеса, се дава отговор на въпроса какво е литературата. А именно – животът да не се оставя сам. Защото при големите творци животът и литературата носят една плът. Животът е литература и литературата е живот. Писмата на Лиза откриват пътя на една съкровеност, която плътта на времето прави част от литературната история.

Малинова, Людмила Хр. Писма – Елисавета Багряна. София: ИК „Огледало“, 2012. 227 с.

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ

14 Философски системи и направления

Философия на религията. Имануел Кант и неокантианство. Книги и статии. 70 загл. Бълг., рус., англ. и нем. ез. Януари 2014. НБКМ

159.9 Психология

Мотиви и потребности за професионално развитие при безработни от малки населени места. Книги и статии. 2000–2012. 30 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

2 Религия. Атеизъм

Скандалът в Троянския манастир. Статии и електронни медии. Август–декември 2013. 16 загл. Бълг. ез. Януари 2014. НБКМ

316 Социология

Публикации, свързани с наркотици в периодичния печат през 2008 година. Статии. 2008. 1766 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. НБКМ

316.3 Общество. Социална структура

Представи за успеха в България и Унгария. Книги, статии и интернет ресурси. 1980–2013. 89 загл. Бълг. и англ. ез. Ноември 2013. РБР

316.6 Социално поведение. Социална психология

Деиндивидуализация и анонимност в групите. Поведение и агресия при футболни хулигани. Книги и статии. 1995–2013. 26 загл. Бълг. ез. Юли 2013. РБ Пл

32 Политика

Политическа отговорност на правителството. Книги, дисертации и статии. 80 загл. Бълг. и рус. ез. Февруари 2014. НБКМ

327 Международни политически отношения. Световна политика. Международна политика. Дипломация

Създаване на държавата Израел. Български евреи. Ционизъм. Книги и статии. 1992–2014. 135 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2014. НБКМ

327(497.2) Международни отношения и външна политика на България

Външна политика на България при Президента Желю Желев. Книги и статии. 1990–2007. 33 загл. Бълг. ез. Май 2013. РБ Пл

328 Парламенти. Представителни органи. Правителства

Заедно срещу корупцията. Корупцията – аспекти и противодействие. Книги и статии. 2000–2012. 28 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

331.5 Разпределение на трудовите ресурси. Заетост. Пазар на труда
Управление на кариерата в теоретичен план. Книги и статии. 1990–2012.
51 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

332 Регионална икономика. Териториална икономика. Поземлена икономика. Земя. Поземлена собственост. Недвижимо имущество

Оценителски практики в световен аспект. Книги и статии. 2000–2012. 40 загл. Бълг., рус., англ. ез. РБ Пл. Януари 2013. РБ Пл

334.72 Форми на предприятията в зависимост от отношението към собствеността, източниците на финансирането и сферата на дейностите (частни предприятия, обществени, международни и арендни)

Източници на финансиране при стартиране на бизнес. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2013. 57 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

Особености при стартиране на бизнес с привлечен капитал. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2013. 44 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

336 Финанси. Митническо дело. Банково дело. Пари
Дефицитно бюджетно финансиране. Книги и статии. 2008–2013. 34 загл. Бълг. ез. Юли 2013. РБ Пл

338 Икономическо положение. Икономическа политика. Управление. Планиране. Производство. Услуги. Цени

Кризисно управление на взаимодействието между фискалната и монетарната политика. Книги и статии. 2000–2013. 51 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2013. РБ Пл

Повишаване ефективността на аутсорсинг услугите в Българската армия. Книги и статии. 1992–2014. 34 + 4 загл. пълен текст. Бълг. и англ. ез. Март 2014. НБКМ

338.48 Туризмът от стопанско гледище. Политика по отношение на туризма в България

Възможности за развитие на културно-познавателен туризъм в гр. Плевен. Книги и статии. 1962–2012. 128 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

Селски и екологичен туризъм. Екопътеки в Южна България. Книги и статии. 1999–2013. 24 загл. Бълг. ез. Юни 2013. РБ Пл

339 Търговия. Международни икономически отношения. Световно стопанство

Анализ на поведението на организационен пазар. Книги, статии и интернет ресурси. 1991–2013. 52 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

Международни маркетингови проучвания. Книги и статии. 1993–2013. 24 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. РБ Пл

Търговска марка. Книги, статии и интернет ресурси. 1999–2013. 65 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. РБР

343 Наказателно право. Наказателен процес. Учение за престъплението. Криминология

Контрол и превенция на проблеми, свързани с трафик на хора, застрашаващи националната сигурност. Книги и статии. 2000–2013. 68 загл. Бълг. и англ. ез. Ноември 2013. НБКМ

Пострадали от престъпления. Жертви на престъпления. Видове насилие. Книги и статии. 2006–2013. 65 загл. Бълг. и англ. ез. Ноември 2013 НБКМ

355 Военно дело в цялост

Повишаване ефективността на управление на жизнения цикъл на отбранителни продукти. Книги и статии. 1992–2014. 42 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2014. НБКМ

37 Възпитание. Образование. Просвета. Организация на свободното време

Девическото образование в Плевен през Възраждането. Книги и статии. 1869–2007. 25 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

37.01 Основи на възпитанието. Педагогика

Адаптация на млади учители към учителския екип на детска градина. Книги и статии. 1992–2013. 58 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

Развитие на идеята за свободно възпитание. Книги, статии и интернет ресурси. 1907–2012. 92 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Декември 2013. РБР

37.015.3 Педагогическа психология

Възпитанието и детето по време на комунизма. Книги и статии. 1944–2010. 36 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

371.3 Методи и форми на обучение

Индивидуална и колективна педагогика. Книги, статии и интернет ресурси. 1969–2013. 44 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

372 Съдържание и форми на работа в предучилищното възпитание и в основното образование. Учебни предмети и учебници за начални и основни училища

Комбинаторни задачи в системата на развиващо обучение в началното училище. Книги и статии. 1975–2010. 43 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

Сензорно възпитание. Статии. 2008–2012. 19 загл. Бълг. ез. РБ Пл Януари 2013. РБ Пл

Техническо и художествено творчество в началните класове. Книги, дисертации и статии. 1980–2013; 1992–2013. 56 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. НБКМ

372.3 Занимания в предучилищна възраст

Играта в детската градина. Статии. 2008–2012. 17 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

Изследване на здравословното състояние на децата от 3 до 7 години. Книги и статии. 2000–2012. 23 загл. Бълг. ез. Април 2013. РБ Пл

Народното творчество – един по-различен аспект към светогледа на съвременния човек. Книги и статии. 1998–2013. 25 загл. Бълг. ез. Юли 2013. РБ Пл

372.4 Основно образование

Функции на обучението по роден край за осигуряване на здравословен начин на живот. Книги и статии. 1992–2013. 46 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. РБР

372.8 Други учебни предмети. Методика на обучението на отделните учебни предмети

Особености на музикално-образователния процес в урока по музика и музикалните интереси на учениците. Книги и статии. 1997–2011. 19 загл. Бълг. ез. Март 2013. РБ Пл

374.28 (497.2) Организация на културно-просветната работа в България

Читалище „Просвета – 1903“, с. Горни Дъбник. Статии. 1959–2003. 19 загл. Бълг. ез. Април 2013. РБ Пл

376 Възпитание. Образование и обучение на специални групи и лица

Социално-педагогически характеристики на центровете за деца в риск. Книги и статии. 1992–2013. 81 загл. + 15 загл. пълен текст. Бълг., рус. и англ. ез. Януари 2014 НБКМ

377.4 Продължаване на образованието и преквалификация на работници специалисти

Продължаващо обучение. Книги, дисертации и статии. 2008–2013. 112 + 30 загл. пълен текст. Бълг., рус. и англ. ез. Февруари 2014. НБКМ

378 Висше образование. Висши учебни заведения

Акредитиране. Книги и статии. 2010–2013. 18 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2014. НБКМ

379.8 Организация на свободното време. Културен отдих

Ресурси за културно-исторически туризъм в Плевенска област. Книги и статии. 1967–2010. 66 загл. Бълг. ез. Февруари 2013. РБ Пл

39 Етнология. Етнография. Нрави. Обичаи. Бит. Фолклористика

Български национален костюм (носия). Книги и статии. 1900–2013. 143 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2013. НБКМ

631.1 Организация и управление на селскостопанското производство (Предприятие)

Самозадоволяването в селското стопанство. Книги и статии. 1974–1999. 17 загл. Бълг. ез. Май 2013. РБ Пл

639.2/3 Рибно стопанство

Рибарството и неговото развитие. Български народен морски сговор. Книги, статии, периодични издания и интернет ресурси. 1921–2007. 54 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

65.012 Методи на управление

Идентифициране на мотивационните фактори, въздействащи върху служителите от сектор Нефтепреработване. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2013. 55 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. РБР

65.013 Управление на предприятията. Психологически въпроси

Комуникацията в управлението. Книги и статии. 1992–2013. 51 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

658.3 Работна сила. Кадри. Производствени взаимоотношения. Трудови условия

Ценностни различия в мотивационните практики в България, Франция и Белгия. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2013. 59 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2013. РБР

73/76 Изобразителни изкуства и художествени занаяти

Кирил Мескин. Книги и статии. 1974–2012. 92 загл. Бълг. ез. Февр. 2013. РБ Пл
Топено стъкло. Технология, дизайн и развитие. Книги и статии. 1878–2014. 60 загл. Бълг., рус., англ., нем. и чеш. ез. Февруари 2014. НБКМ

Художествено лято стъкло – естетически и технологични аспекти. Книги и статии. 1878–2014. 61 загл. Бълг., рус., англ., нем. и фр. ез. Февруари 2014. НБКМ

781.7 Теория и форми на националната музика на отделните народи. Народна музика

Валя Балканска – за нея. Книги и статии. 24 загл. Бълг. ез. Януари 2014. НБКМ

783:281 Източноправославна църковна музика

Петър Динев – богослужебно творчество. Книги и статии. 1934–2009. 18 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБ Пл

792.07 Театрални професии

Никола Чиприянов (1945–2010). Книги, статии и интернет ресурси. 1983–2012. 49 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

80 Езикознание. Филология

Литературно-интерпретативно съчинение и есе: Теория и методика. Книги и статии. 2000–2008. 21 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБ Пл

Съвременните процеси на езиково и културно заемане в България, САЩ и Русия. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2013. 83 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Октомври 2013. РБР

808.67 Български език

Проблемът за езиковата личност в съвременната българска лингвистика. Книги, статии и интернет ресурси. 1990–2011. 29 загл. Бълг. ез. Октомври 2013. РБР

820/899 Литератури на отделните нации, народи и езици

Романи на световни класици, издадени на български език. Книги. 44 загл. Бълг. ез. Февруари 2014. НБКМ

839.8 Датска литература

Преводи на Ханс Кристиан Андерсен в България. Книги. 1878–1944. 66 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. НБКМ

Преводи на Ханс Кристиан Андерсен и литературата за него. Книги. 1945–1989. 37 загл. Бълг. ез. Март 2014. НБКМ

882 Руска литература

Книги от руски автори. Книги. 300 загл. Рус. ез. Ноември 2013. НБКМ

886.7 Българска литература

Димитър Атанасов – писател и омбудсман на Пловдив. Био-библиография. Книги и статии. 1981–2013. 557 загл. Бълг. ез. Септември 2013. РНБ Пл

Книги и статии от и за Симеон Радев. Книги и статии. 62 загл. Бълг. ез. Януари 2014. НБКМ

Националната тема в творчеството на Христо Черняев. Книги, статии и интернет ресурси. 1966–2013. 61 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБР

Петьо Петров Петков. Книги и статии. 38 загл. Бълг. ез. Януари 2014. НБКМ

Цветан Ангелов, от и за него. Книги и статии. 1946–2012. 108 загл. Бълг. ез. Ноември 2013. РБР

895.1 Китайска литература + 895.6 Японска литература

Преводи от китайски и японски език в НБКМ. Книги и статии. 2012–2013. 38 загл. Бълг. ез. Януари 2014. НБКМ

908 Краезнание

Деян Емилов Белчев. Книги и статии. 1987–2010. 24 загл. Бълг. ез. Май 2013. РБ Пл

Д-р Николай Чорбаджиев. Книги и статии. 1998–2013. 29 загл. Бълг. ез. Юни 2013 РБ Пл

Елена Мачковска. Книги и статии. 1985–2012. 12 загл. Бълг. ез. Април 2013. РБ Пл

Осъдени от Народния съд в Плевен и Плевенска област 1944–1945 г. Книги и статии. 1945–2012. 54 загл. Бълг. ез. Март 2013. РБ Пл

Юнското въстание в Плевенския край. Книги и статии. 1923–1999. 39 загл. Бълг. ез. Декември 2013. РБ Плс

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РБР – Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе

РБ Пл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“ – Плевен

РНБ Пл – Регионална Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

Редактор В. Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg

КОЙ НОРМАЛЕН ЧОВЕК СЕ ИНТЕРЕСУВА ОТ ДОСИЕТАТА... ДРЪН-ДРЪН. РАЗСМИВАТЕ МЕ¹

АСЕН ГЕОРГИЕВ

Ами ето аз се интересувам. Седя в читалнята на КомДос пред двата листа с бледи и размазани ксерокопия на онова, което е останало от следенето на проф. Петър Динеков². На единия лист справка, от която се вижда, че от 1955 до 1957 срещу проф. Петър Николов Динеков се води ОД (вероятно „оперативно дело“), защото го подозират във връзка с немски разузнавач. Дело III, раз. 28984 от 1955, е прекратено през 1957. Унищожено е с протокол № 59/1988 г.

Стигам до прословутото „картонче“.

ОР (оперативният работник) Младенов открива дело с рег. № 14016. По линия на управление VI, I, III, през юли 1977. И ето Петър Динеков е „взет на ДОП – Дело за оперативна проверка „Тартор“. Делото е регистрирано на I.VIII.1977 г.

Причината? – За „окраска“ е посочена: Привърженик на буржоазни теории. Други буржоазни настроения. Унищожено е с писмо вх. № 910 на 21.III.1990 г. и протокол от № 88/1990 г. – по това време професорът е още жив.

Какво още има в копията от картончето, което е можело да тласне живота на всеки от нас в едната или другата посока? Тук веднага се сещам за Вера Мутафчиева и Георги Данаилов. Струва ми се два от най-ярките примери за гнусотата на живота в живковската България.

ОР (оперативните работници) работили по „Тартор“ са Милко Лозанов, вече споменатият Младенов, В. Стоянов, Н. Ананиев. В картончето са посочени и телефоните на ОР в ДС: първо 87–12, по-късно 21–71.

В мащабното изследване на Таня и Стефан Стоянови „Радой. Смутителят на реда и тоягата на властта“³ се цитира следният документ:

План Относно

Провеждане на агентурно-оперативни мероприятия по Дело за оперативна проверка (разработка) наблюдение „Козел“.

Авторите обясняват, че псевдонимите на следените са задължително епитети с отрицателна окраска или обидни и унизителни прякори на животни или свързани

¹ Отговори на Сергей Станишев, водач на БСП, бъдещ председател на ПЕС, на въпроси за досиетата през IX.2007 г.

² Пиша професор, защото той е предпочитал титлата, дадена от Университета, пред тази от БАН.

³ Стоянова Таня, Стоянов, Стефан. Радой. Смутителят на реда и тоягата на властта. София: „Изток–Запад“, 2013, стр. 268 и следващите.

с произхода на човек: „Истеричка“, „Мършавия“, „Усойница“, както и този на Динев, наречен „Тартора“.

Интересното е, че обидни псевдоними имат и посолствата: на Великобритания е кръстено „Пансион“, на САЩ – „Бърлогата“, на Швейцария – „Бункера“ и т.н.

Псевдонимите на агентите, според представите на десарите, са възвисяващи. Докато са кандидат-агенти, присъстват в документацията със собственото си име, презиме или фамилия: „Гочо“, „Пеко“, „Мако“, а след назначаването им като агенти получават за агентурни псевдоними царски имена: „Омуртаг“, „Тервел“.

По-нататък авторите разглеждат оформлението и структурата на съответното дело. След посочването на името и адреса на обекта започват да се изреждат греховете му (в случая на Радой Ралин), включително заклинания за вяност към Партията от рода: „Нашата общественост осъди този вреден материал. (Става дума за разговор на Радой Ралин и Борис Димовски, публикуван във в. „Народна младеж“, в който те „изказаха неясни и двусмислени твърдения за отношението на партията и държавните институции към младежта. Статията бързо нашумя и отделни нелоялно настроени лица я размножаваха и разпространяваха. Бяха взети съответните партийни и други мерки.“) Редакторите бяха извадени (*т.е. уволнени – бел. А. Г.*) от вестника, а партийните членове наказани партийно и преместени на други места.“

Планът продължава с изброяване на основните задачи:

Пълно разкриване и документиране на вражеската дейност на обекта. Установяване на кръга лица, с които „Козел“ поддържа връзка и ограничаване на вражеското му влияние.

Подготовка на условия за пресичане дейността на обекта.

Следва изброяване на мероприятията, включително следене и подслушване, насъскване на агенти срещу обекта и т.н.

„Да се изучи обстановката по местоживеене с цел провеждане на оперативно-технически мероприятия.“

„Как са осъществявани на практика, откриваме в архивите, документиран в:

Ф. 22, оп.1, а.е. 45
СТРОГО СЕКРЕТНО!

СТЕНОГРАМА, екз. Единствен! ПРОТОКОЛ от служебното съвещание на Отдел 1, управление VI ДС, проведено на 10.VIII.1976 г. (проблемите, които са стояли за решаване пред извършителите на незаконните – без съдебно разрешение, действия):

Кирил Евгениев:

...Или пък вземаме отпечатъци за ключове. Занеса долу отпечатъка, а те ми казват: не се знае дали ще стане. А ако не стане? Нали трябва да стане. Аз

искам много неща да знам, а няма откъде да ги науча. Нали за тези неща има служебен курс.

и

Младен Младенов

...Мобилността на обектите на разработка: те пътуват не само извън страната, но и вътре в страната. Нямахме ключ от дома на обект „Тартор“, не можехме да вземем отпечатъци. Използвахме една негова командировка и ключа го взехме във Варна. Трябва да реагираме на тези командировки активно, да използваме тези възможности.“

Вероятно това е същият ОР Младенов, който открива дело с рег. № 14016. По линия на управление VI, I, III, през юли 1977. И ето Петър Динеков вече е „Тартор“. Делото е регистрирано на I.VIII.1977 г. Любопитно е, че ключът е откраднат преди август 1976, а Динеков е „взет на ДОП“ едва през следващата година... Толкова за „социалистическата законност“.

През 1978 според плана на отдел 01 при VI управление на ДС за „работата по контингента“ за Петър Динеков и останалите е предвидено следното:

– ДОП „Тартор“ – Петър Динеков, академик, безпартиен. Ще се провеждат мероприятия за ограничаване на влиянието му върху обектите „Монахиня“ и „Монах“ и изобличаването му в двуличие.

Срок: II шестмесечие на 1978 г.

Отг.: майор Г. Сандев

ДОП „Монахиня“ – Блага Димитрова, писателка, безпартийна. Ще се работи за изясняване на причините и подбудите за провежданата от обекта антидържавна дейност, за предотвратяване на някои нежелани нейни постъпки, за ограничаване на контактите ѝ с граждани и дейци от капиталистическите страни и за оказване на положително въздействие. По делото ще бъде вербуван агент, който ще проведе М-„Родопи“-ЖС⁴ по местоживеене, ще се направи опит за ангажирането ѝ чрез отдел „Пропаганда“ – МВР, ще се предложи да се проведат беседи от авторитетни пред нея дейци.

Срок: 30.VI.1978

Отг.: майор Г. Сандев

ДОП „Монах“ – Йордан Василев, литературен критик, безпартиен. Ще се работи за изясняване провежда ли сам или в съучастие вражеска дейност, нейния

⁴ Подслушване в дома.

характер, причини, форми. Ще се изготви и проведе оперативна комбинация за компрометиране на обекта пред обект „Монахиня“ с оглед пресичане на вредното му влияние върху нея.

Срок: 30.VII.1978
Отг.: майор Г. Сандев

За 1981 г. задачите са обобщени така:

„...На базата на ревизионистични, нихилистични, националистически и про-западни позиции, както и на неудовлетворени кариеристични амбиции, в някои творчески съюзи, журналистически кръгове, научни среди се формират отделни групи, участниците в които нарушават благоприятния климат на съзидателна дейност, срещат се и коментират по повод международни и вътрешни политически и културни събития, изработват „свое отношение“ към тях и се стремят да популяризират своите позиции, критикуват партийната линия в културната политика, проявяват песимизъм по отношение на социалното и икономическото развитие на страната, мерките на БКП, оказват въздействие на млади творци в обкръжението си („Монахиня“, „Говорител“, „Опонент“, „Глиган“, „Тартор“, „Либерал“, „Козел“...)“.

С падането или по-точно свалянето на Тодор Живков ДС решава да унищожи инкриминиращите ги досиета, водени срещу истинските и въображаеми политически противници на комунистическата власт с нейните правешки метастази. По докладна записка на ген. Нанка Серкеджиева № IV-68:

„Другарю Семерджиев, тревожа се за хората, с които работя, и не мога да се отнеса безразлично, тревожа се за нашето имущество, което е събирано с години, и ден, и нощ мисля как да постъпим. Ние не можем безразлично да се отнесем към бъдещето на нашите служби. Това не ни позволява нито партийната съвест, нито като комунисти и служители. Ние няма да се предадем, защото тази власт сме я взели със скъпи жертви, с много кръв и в никой случай няма да се предадем.“

По време на колегиумите на МВР през януари-февруари 1990 г. трескаво се обсъждат съкращенията в репресивния апарат на комунистическата партия, трансформирането на ДС в нови специални служби под контрола на БКП и въпросът с архивите на Държавна сигурност – „нашето имущество, събирано с години“, както се изразява генерал Серкеджиева, която и тогава не смее да назове това „имущество“ с истинското му име – досиета – агентурни и на жертвите. В резултат на тайната чистка в ДС по заповед на ген. Ат. Семерджиев са унищожени около 42% от досиетата, предимно на агентурния апарат, както и различни разработки, които компрометират „щита и меча“ на партията. По този начин наследниците на БКП и ДС запазват контрол върху агентурния апарат през годините на прехода, като го държат в зависимост, манипулират го и го шантажират.⁵

⁵ [прегледан 2.IV.2014]. <http://desebg.com/2011-01-06-11-23-01/995-2012-12-08-09-40-32>

През 1992 г., когато става известно за чистката на досиетата, Серкеджиева е привлечена като обвиняема заедно с бившия министър на вътрешните работи ген. Атанас Семерджиев⁶.

Ген. Стоян Савов, третият висш служител в МВР, който има роля в чистката, се самоубива, броени дни след като в пресата гръмва новината за чистката на архива на ДС и в навечерието на съдебния процес за унищожаване на разработките срещу писателя Георги Марков⁷, дело, по което Савов е подсъдим заедно с последния началник на Първо главно управление на ДС ген. Владимир Тодоров.

През 2002 г. състав на Върховния касационен съд призна за виновна Серкеджиева по обвинение в злоупотреба с власт и служебно положение и я осъди на две години по делото за унищожаването на досиетата. Ген. Семерджиев получи 4 години затвор.

Присъдите обаче бяха обжалвани. През август 2003 г. петчленен състав на ВКС⁸ отмени първоинстанционното съдебно решение и върна делото за доразследване. То не е внесено за повторно разглеждане от прокуратурата и до днес...

Любопитното е друго. Повечето от онези врагове на Партията, които толкова плашат ДС, всъщност са готови да ѝ бъдат верноподаници, ако тошовският социализъм си сложеше едно малко по-човешко лице, както се опитаха да сторят чехословашките комунисти начело със словака Александър Дубчек.

Когато започнах да работя с архива на проф. Динеков, да чета акуратно водените му записки още от специализацията във Варшава, винаги съм се чудил, как така бележките за „епохалните събития“⁹ след комунистическия преврат на 9.IX.1944 г. и последвалите след това години на свиреп терор ги няма. Бележките му свършват през 1938 г. и започват отново през 1955. Това е необичайно, защото определено редовно си води дневника, станало му е вече навик, а и е човек с леви убеждения, който повече за развитието именно на „социалистическа България“. И ето, че е изхвърлил онова, което е писал по това време. Може би е разбрал, че ченгетата са проникнали незаконно в дома му и тогава е направил чистка в бележките си? Никога няма да разберем. Жалко. Би било любопитно да се види България, разтърсвана от най-зловещата диктатура в нейната история (по нищо неотстъпваща на турското робство), и чистките в университета през очите на един ляв интелектуалец.

Още по-удивително е, че ДС го смята за враг, за „тартор“, който подкокоросва Блага Димитрова и други интелектуалци. Спомням си негов разговор с Емилиян Станев по време на вечерна разходка, когато писателят му се оплаква, че партията им няма доверие, а не е нужно.

⁶ Пак там.

⁷ Наскоро изтече давността и физическият убиец на писателя, дирижиран от ДС, отърва кожата по време на министър-председателя Иван Костов и президента Петър Стоянов. Никой не понесе отговорност и за отвличането от Дания на Борис Арсов и убийството му тук, в затвора. Нито пък за нападението срещу Владимир Костов. Както впрочем за убийствата в лагерите. Ръжгева и Газдов си умряха тихо и кротко, а убийството на Надя Дункин остана „неразкрито“ от великия Ботьо Ботев & Со.

⁸ Вероятно бъкш от ченгета, както впрочем всички висши съдебни инстанции.

⁹ Константинов, Константин. Неиздадени спомени. София: НБКМ, 2013, с. 55.

В изследването на Таня и Стефан Стоянови има списък на следените, подслушвани и манипулирани от ДС лица през 1981 г., който направо те кара да се хванеш за главата:

ДОП „Тартор“ – акад. Петър Динеков¹⁰
ДОП „Монахиня“ – Блага Димитрова
ДОП „Монах“ – Йордан Василев
ДОП „Кокетка“ – Лиляна Боане
ДОР „Авантюрист“ – Никола Николов
ДОП „Мършавия“ – Борис Димовски
ДОП „Лешник“ – Тодор Цонев
ДОП „Философ“ – Желю Желев
ДОН „Приятелка“ – Елка Константинова
ДОП „Пират“ – Георги Панов
ДОП „Опонент“ – Методи Ликов
ДОП „Скорпион“ – Борис Малашевски
ДОП „Свирчо“ – Борис Априлов
ДОП „Продажник“ – Иван Рудников
ГДОР¹¹ „Лакей“ – Михаил Величков и Невена Стефанова
ГДОР „Лалугери“ – Радко Радков и Стоян Бакърджиев
ДОП „Слон“ – Дончо Цончев
ДОП „Критикар“ – Йордан Хаджиев
ДОП „Неудачник“ – Ради Карастоянов
ДОП „Гларус“ – Димитър Езекиев
ДОР „Емисаря“ – Морис Арнет Боше
ДОП „Бобър“ – Сърбилслав Цекич
ДОП „Либерал“ – проф. Атанас Натев¹²
ДОП „Бухал“ – Константин Халачев
ДОП „Алчния“ – Боян Ранков
ДОП „Турист“ – Стоян Ранков
ДОП „Изтърсак“ – Камен Маринов Големинов
ДОП „Плешивия“ – Арон Аронов
ДОР „Дисидент“ – Дора Николова
ДОР „Сафо“ – Татяна Георгиева
ДОР „Скитник“ – Георги Марков
ДОР „Слон“ – Петър Увалиев
ДОР „Ренегат“ – Петър Семерджиев
ДОП „Предател“ – синът на П. Семерджиев

¹⁰ ДОП, ДОР, ДОН – дело за оперативна проверка, разработка, наблюдение.

¹¹ Групово дело за оперативна разработка.

¹² Дълга му лична благодарност, защото веднага след 1989 г. използва връзките си в Германия, за да ме прати там на специализация. Стената току-що беше паднала и еуфорията беше невъобразима. Както впрочем у нас, преди Ж. Желев да извади досието на Петър Берон – само и единствено на него...

ДОР „Дракон“ – д-р Г. М. Димитров
ДОР „Зузи“ – Анастасия Мозер
ДОР „Хиена“ – Ценко Барев
ДОР „Бухал“ – Димитър Инкьов
ДОР „Плъх“ – Асен Игнатов
ДОР „Мерзавец“ – Евгени Силянов
ДОП „Рижавия“ – Игор Чаплински
ДОП „Палячо“ – Лили Пашкова
ДОП „Комбинатор“ – Йордан Ачков
ДОП „Кореспондент“ – Боян Обретенов
ДОП „Анархист“ – Иван Спасов Варчев
ДОП „Интелигент“ – Велин Георгиев
ДОП „Медуза“ – Ангелина Лаптева
ДОП „Хамелеон“ – В. Кунева
ДОП „Антиквар“ – Донка Илионова
ДОН „Католик“ – Иван Дуйчев
ДОП „Болния“ – Димо Калоянов
ДОП „Масон“ – Стоян Джудев
ДОП „Говорител“ – проф. Любомир Тенев
ДОП „Неудачник“ – Барух Шамлиев
ДОП „Печалбар“ – Владилен Попов
ДОР „Предател“ – Атанас Славов
ДОР „Изоставената“ – Снежана Славова
ДОП „Нихилист“ – Никола Петров
ДОП „Видра“ – Рангел Вълчанов
ДОР „Хитрия“ – Анжел Вагенщайн
ДОП „Змия“ – Марин Пенев
ДОП „Американец“ – Тома Томов
ДОП „Критикар“ – Йордан Хаджиев

Унищожаването на досиетата на жертвите и на работилите срещу тях е изключително тежко престъпление, което скри отблъскващата грозота на сициализма, хвърли булото върху престъпленията, извършвани срещу собствения народ, престъпления, които си бяха такива и според тогавашните закони. Нашето поколение сме виновни, че позволихме на престъпниците да се измъкнат, че не се създаде атмосфера те да бъдат заклеени за своите подлости. Напротив доносниците се подхилкват и бъкат във всички институции на държавата и във всички сфери на живота, намигвайки ти съзаклятнически. Дори менторстват за морал, чест, българщина и т.н., оправдавайки се, че трябвало да се оперират или че не искали да ходят войници. И най-удивителното – никой не се извини. Още кънти в ушите ми онова „пет пари не давам“. Не бяха укорени и т.нар. оперативни работници. И защо да бъдат, след като техните висши началници се измъкнаха по терлици. Наистина не си свършихме работата! Дано тези след нас успеят.

ДНЕВНИЦИ 1933–1992

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

*

Днес след дълго и отегчително заседание в Министерството на просветата отбивам се към 6 ч. в Руската книжарница на „Раковски“ и бул. „Руски“. Срецам там Радевски¹ с Анастас Стоянов². Тръгваме по булеварда и в мразовитата вечер навлизаме в Парка на свободата. Радевски във възбудено състояние; в тая възбуденост има още горчивина; отново е саркастичен и хаплив. Ан. Стоянов е огорчен от една статия в първата книжка на „Септември“. Но говори спокойно, умно.

Интересно е преобразяването на Радевски – застъпва се за допускане на мнения, произведения, за спорове и дискусии, за нови търсения и творчески експерименти. И той говори за Вл. Василев – беше необходимо да се кажат няколко думи на гроба му. Спомня си срещите си с него преди 9 септември и за спора си с Червенков³, който се произнасял много остро за него. Когато Радевски го защитил, казал: „Защитавайте го, защото ви е помагал“.

Вечерта чета в къщи току-що купената „Денъ поезии 1963“. Чудесно издадена книга-алманах. Много имена и много стихотворения, а също разкази, статии и спомени. Велика страна на таланти и възможности. От страниците те облъхва вълната на голямо и богато изкуство.

*

Днес на обед ме намериха в Литературния институт Д. Овадия⁴ и Л. Георгиев⁵ – носят ми да подпиша протестно писмо срещу рецензиите на Вес. Йосифов⁶ „Лит[ературен] фронт“ за няколко млади автори и срещу редакционната статия на вестника по този повод, в която имало неверни, отрицателни обобщения за творчеството на младите. Писмото беше вече подписано от К. Зидаров⁷. Отказах да го подпиша по две причини: първо, не съм чел нито рецензията, нито самите книги и второ – по принцип не съм съгласен да се излиза срещу едно мнение на критик

¹ Христо Радевски – бълг. поет, уж мразел Т. Живков, който му отвърщал със същата монета.

² Анастас Стоянов – бълг. поет, функционер на БКП.

³ Вълко Червенков – водач на БКП, руски поданик, агент на КГБ, зет на Георги Димитров, също руски поданик и агент на КГБ.

⁴ Давид Овадия – бълг. поет.

⁵ Любен Георгиев – бълг. критик.

⁶ Веселин Йосифов – Кучето – журналист, функционер на БКП, генерал от ДС, съветник на диктатора Т. Живков.

⁷ Камен Зидаров – псевд. на бълг. драматург Тодор Манов.

с колективно писмо – това може да бъде пречка за изказване на мнение, може да се превърне в спирачка за критиката (независимо от това какви са в случая рецензиите на В. Йосифов и отношението си към него). При това не обичам да се използва името ми за някаква чужда лична кауза – Овадия и Л. Георгиев са редактори на критикуваните книги.

София, 27.I.64, понеделник

Тая вечер рецитал на Катя Зехирева и Тодор Младенов – „Милят лъжец“ от Джером Килти по писмата на Бернар Шоу⁸ и артистката Патрик Кемпбл⁹. Пиесата представлява диалог, извлечен от автентични писма. В тях чудесно се открояват образите на бележития драматург и голямата актриса – с хумора, остроумието, парадоксите на Шоу, с капризите на Кемпбл, но преди всичко с дълбоката вътрешна взаимна преданост, с вълнуващите приливи на чувството.

Катя Зехирева и Тодор Младенов [са] много добри, разкриват образите тънко, с мярка, в истинско вникване в тях. Публиката ги прие с горещо одобрение.

„Милят лъжец“ – малък художествен оазис сред пустинята от гръмогласия, плакатни викове и пози в нашето съвременно изкуство.

София, 9.II.1964 г., неделя

Снощи Гръцкият драматичен театър от Пирея (директор-режисьор Димитрис Рондарис) представи в Нар[одната] опера Еврипидовата „Медея“. Великолепно представление, изработено с извънредно голям вкус. Сдържан реалистичен декор, чудесна музика, която въвежда и отселява действието. Най-хубавото в представлението може би е хорът от 14 жени (говорят хорово, понякога – рядко – подават реплики отделни хористки, пеят и танцуват) и играта на Медея – артистката Аспазия Папатанасиу. Очарователна със своето светло лице и светлокестеняви коси, с червена (убито червена) дреха, която изпъква на сивия тон на облеклото на хористките, тя играе с дълбоко разбиране, с голям талант. Удивителна е нейната гласова амплитуда – от шепота до силния вик, който никога не преминава в крясък. Изобщо нищо вулгарно-демонично няма в образа на нейната Медея, както някои са свикнали да виждат и тълкуват тоя образ (представям си натурализма на една Буюклиева или Дупаринова като Медея).

Представлението трае два часа, без антракт, на чужд, непонятен език (за съжаление човек не може да следи текста на Еврипид) и все пак никакво отегчение, залата слуша с топло внимание и без всякакъв шум. Удивлявам се от културата на режисьора, композитора, балетмайстора, актьорите (мъжете не блестят с нищо особено). Сякаш присъствам на някаква странна опера – всичко е подчинено на музикален ритъм, изпълнено е с музика, звучи като вълнуваща мелодия. Моето впечатление се споделя от Мария и Камен Калчеви, от артистката Ана Дамянова

⁸ Джордж Бърнард Шоу – брит. драматург.

⁹ Стела Патрик Кембъл.

(извънредно симпатична с милото си държане и очарователната си усмивка), с които дълго разговаряме след представлението в Руския клуб.

Неволно сравнявам с нашия театър. Не ни липсват нито талантиливи актьори, нито талантиливи режисьори и художници. И все пак нещо не достига. Винаги някакво грубо подчертаване – било в игра, било в декор, било в режисьорски ефекти, а най-често в безвкусица и липса на култура. До кога? [Кога] най-сетне ще излезем от тоя примитивизъм в разбиранията си за изкуството – примитивизъм идеен, примитивизъм естетически?

Още повече песимистични мисли ме налягат, когато разтварям днешния брой на „Р[аботническо] д[ело]“ – отново статия, как[то] във всички неделни броеве от няколко седмици насам, за опасността за нашата литература, изкуство, култура от „лъжливи“ новаторски опити, от „пробиви“ на буржоазната идеология и т.н. Статии на хора, които съзнателно заблуждават, за да правят кариера. Няма ли кой да разбере замислите им, няма ли кой да ги спре?

*

Обядвах преди няколко дни с Димитър Димов. Говори ми за решението си да напише роман за Яне Сандански¹⁰. Ще събира материали най-малко една година; ще прочете всичко за македонското освободително движение. „Почвам така, както се работи научна работа – с проучване на цялата библиография.“ Вече потърсил библиография в Нар[одната] библиотека¹¹. Ще ходи по тоя случай и при Орлин Василев¹² (новия директор на Народната библиотека). Препъръчвам му да се свърже с Бистра Цветкова¹³ – ще му даде материали за историята на Турция.

*

Радевски е напечатал цикъл от пет много хубави стихотворения в „Септември“ (по-слабо е четвъртото). Поздравявам го искрено по телефона.

С интерес се чете в „Септември“ новият роман на Калчев „Двама в новия град“ – жив и увлекателен; лош край – със своята динамичност, с бялата детска количка и общото преобразяване и утихване на страстите след раждането на детето. Самото разрешение на конфликта е приемливо.

¹⁰ Сестрата на дядото на Д. Димов е майка на Яне Сандански – водача на лявото, свързано с Коминтерна крило на ВМРО, подкрепящо неговата теза за Балканска федерация.

¹¹ Днес Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

¹² Орлин Василев – псевд. на бълг. писател и функционер на БКП Петко Василев.

¹³ Бълг. историчка.

*

В новата книга¹⁴ на „Вопросы литературы“ са напечатани последователно две абсолютно положителни статии за Хемингуей от Арк. Еляшевич и И. Кашкин: богати с наблюдения, написани много хубаво.¹⁵ Прочетох ги с голям интерес.

В „Новы мир“, кн. 12 – спомени от С. Мотовилова „Минувшее“. Изключително интересен материал. Но не само това: блестящ литературен талант у тая стара, 80-годишна жена, за която е неизвестно дали някога нещо е писала преди това. Дарба плюс литературна култура – само така човек може да си обясни свободата и умението, с които тия спомени са написани.

*

Няколко мисли в прочетени книги напоследък:

Расул Гамзатов¹⁶: „В ранните ми стихове имаше много думи, а малко мисли. Сам започнах да забелязвам, че на една пета брашно изливам цяла кана вода и от такова тесто се мъчех да направя хляб“ (Р. Гамзатов. Избрани стихове, 1963, с. 8).

Хемингуей: „Всички слаби писатели обожават епоса.“ (Вопросы литературы, 1964, кн. 1, с. 111). „Земята в края на краищата се изветря и прахът отлита с вятъра, хората умират, а онези, които са се занимавали с изкуство, остават във вековете... Икономиката с хилядолетна давност ни се струва наивна, а произведенията на изкуството живеят вечно.“ (там, с. 109). „Няма на света по-трудна работа, отколкото да се пише проста, честна проза за човека. Отначало трябва да изучиш това, за което пишеш, след това е нужно да се научиш да пишеш. За едното и другото минава целият живот. И мамят себе си онези, които мислят да спечелят загубеното чрез политиката.“ (с. 109). „Няма човек, който да е бил като остров сам за себе си; всеки човек е част от материка, част от сушата.“ (там, с. 119).

Т. Ман¹⁷: „Писателят е човек, комуто писането идва с мъка.“ (Twórczość, 1963, кн. 12, рецензия за книгата на Al. Rogalski *Most nad przepaścią*, с. 27).

„Има повести, които Ман е писал цели години; не само материята му се е опирала, но и той се е опирал на материята; отнасял се е подозрително спрямо всичко, което му е идвало лесно, захвърлял за известно време писането, когато му е вървяло без отпор.“ (с. 77).

¹⁴ Книжка, защото става дума за списание.

¹⁵ Нищо чудно, защото нобелистът Ърнест Хемингуей е завербуван от КГБ още през 1941 г. с псевдоним Арго. 7.X.2011 < <http://www.newsru.com/cinema/10jul2009/ernest.html>>

¹⁶ Рус. писател.

¹⁷ Томас Ман – нем. писател.

София, 29.II.1964, събота

Днес към 4 ч. дойде вкъщи Сава Чукалов¹⁸. Донесе ми книгата си „Сумерки. Песни сердца“ – стихотворения на руски език, издадени за първи път в Петроград 1916 г. Би желал да се преиздадат.

Разказва ми спомени от живота си в Русия. Заминал там през 1911 г. и останал до 1918 г. Следвал и завършил Духовната академия в Петроград¹⁹. През лятото на 1917 поради слабо здраве заминава на юг, в Ростов на Дон, и там го сварва Октомврийската революция. Там имало българи градинари. През 1918 г. в Киев, където има българска легация, с български представител проф. Шишманов²⁰. Дончо Иванов, чиновник в легацията (мъж на Дим. Иванова) му урежда завръщането. В Одеса се среща с Дим. Янакиев, който е български консул там. През 1922 г. отива отново за 1 месец в Одеса за доставяне на съветски книги. Отиването става със знанието на Райко Даскалов²¹, но без съветска виза, но със съдействието на двама български комунисти, дошли от Съв[етския] съюз (единият от тях Матей Попов, доскорошен директор на Синодалното издателство в София²²). На гръцки параморд; в Одеса го посреща съветски катер. Със знанието на Стамболийски е подготвлял второ пътуване през есента на 1923 г.

Интересни спомени за връзките му с руски писатели. Членува в Петроградското литературно общество Ars. Избран е за председател на редакционно-издателската комисия, която редактира сп. „На брегах Невы“. Работи също в кръжока на Антоний Сычев и сътрудничи в неговата „Литературная колегия“. В началото на 1912 г. създава издателство, което издава политически брошури. Сычев е искал да го запознае с Блок²³, когото виждал в Петроград – вървял изправен, гледал над главите на хората. Когато прочел неговата книга „Сумерки“, казал: „Трябва да се срещна с този българин“. Но заминал за дача и срещата по-късно не могла да стане.

Чукалов говори за връзките си с Бальмонт²⁴, Игор Северянин²⁵, от когото при-тежава писма.

¹⁸ Бълг. писател, издател на първия пълен руско-български речник.

¹⁹ По време на РСФСР Санкт Петербург патриотично е прекръстен на Петроград, а Кобургът на английския трон си променя фамилията на Уиндзор и отказва да спаси братовчед си Николай II и семейството му, за да не се разсърди Лойд Джордж.

²⁰ Проф. Иван Шишманов – бълг. филолог, баща на убития след преврата на 9.IX.1944 г. от „народния съд“ писател и политик Димитър Шишманов.

²¹ Политик от БЗНС, близък сътрудник на Ал. Стамболийски.

²² Забележително – нещо като ковачница „Тишина“.

²³ Александър Блок – рус. поет символист.

²⁴ Константин Балмонт – рус. поет символист.

²⁵ Игор Северянин – рус. поет символист, след болшевишкия преврат на 24.X.1917 г. емигрира в Естония.

Снощи гледах в Учебния театър „Случка в Уест Сайд“ от Артър Лоурентс²⁶, постановка на Гр. Островски²⁷. В режисурата много трикове и ефекти – при по-спокойно третиране пиесата би въздействала по-силно, при все че няма никакви особени идейно-художествени качества. Но талантлива[та] игра на няколко млади актьори, преди всичко Жоржета Чакърова като Мария и Климен[т] Денчев като Тони.

Много по-интересно представлението тая вечер – „Страхът и мизерията на Третия райх“ от Брехт²⁸. В пиесата има няколко извънредно силни сцени: Тебеширеният кръг (в кухнята), Предателят (детето), Еврейката. Те са написани с голямо умение. Постановката е на студента Никола Петков, съдържана и сериозна. Младежите изобщо играят много добре, особено Стефан Димитров – бащата в сцената с детето, Жоржета Чакърова – майката, Климент Денчев – есесовецът, в отделни моменти Мая Владигерова (прислужницата в кухнята), Васил Михайлов (работникът, братът), Невена Симеонова (еврейката).

Ако всички тия талантливи хора биха получили по-добри възможности – да специализират в чужбина, да добият по-висока култура, ако биха попаднали на по-добри режисьори – пред тях могат да се разкрият чудесни перспективи – да израснат като големи творци. Мъчно е, когато човек си помисли за съдбата им – в провинцията, с ограничен репертоар, с невъзможност за продължителна работа в ролите, в една среда, в която няма простор за размисли, за сблъскване на концепции, за израстване. След няколко години ще ги видим затънали в собствените си щампи и с похабени възможности за развитие. Не е ли такава съдбата на огромна част от нашите талантливи актьори?

София, 29.III.1964 г., неделя

„Зеко“ – току-що излязла книга с разкази на Иво Андрич. Един от най-хубавите е „Мостът на Жепа“, с типичната за Андрич любов към миналото, съзерцателност и вгълбеност. Чудесен е и разказът „Велетовци“ – самотната борба на въстаника в кулата и простия, безшумния подвиг на стария Милоя.

Творчеството на Андрич още веднъж показва значението на културата за писателя. Боя се за бъдещето на нашата днешна литература – срещу културата на писателя е подет организиран поход.

Една мисъл у Андрич ме порази:

„Така, без да забелязва, той навлизаше в онова състояние, което е първата фаза на умирането, когато човек започва да наблюдава с по-голям интерес сенките на нещата, отколкото самите неща“.

²⁶ Става дума за мюзикъла „Уестсайдска история“ на Артър Лорънс и Ленард Бърнстейн.

²⁷ Гриша Островски – бълг. режисьор.

²⁸ Бертолд Брехт – нем. драматург, комунист, много популярен през 1960 и 70-те години. След ВСВ живее в ГДР, защото му предоставят театър, превежда сумата от Сталинската си награда в швейцарска банка, осъжда въстанието на 17 юли 1953 г. в Берлин и си урежда австрийско поданство. 7.X.2011<<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43063797.html>>

„Мостът на Жепа“, стр. 168.

Прага, 19 юни 1964, петък

Завчера, в неделя, в 7 05 ч. тръгнахме с Цанев²⁹ за Прага. Пътуваме с влак. Скалите надвесени над пътя след Димитровград (Цариброд). В Ниш ни съобщават, че по пътя има дерайлирал влак. Пътуваме по околен път – на югозапад. Подуево – малки села, шосе, което се вие между хълмове и горички. Мисли за Ванчо³⁰ – тук някъде е паднал преди двацет години. Все повече се мяркат мъже с албански кепета. Много макове и бели пеперуди. Минаваме покрай Прищина, без да спираме. Броим минаретата на джамиите – четири, пет, седем... съчетание на старото с новото – модерни сгради в западната част на града. След двадесет минути спираме на Косово поле. Шумна гара. Много народ на гарата, където е спрял и международният влак Атина – Солун – Скопие – Ниш – Белград, също изменил пътя си. Във влака много македонци – личат по разговорите, шума, таблата, която играят. Косово поле е обикновен, провинциален, безличен град. Някъде в дъното на полето се издига бял паметник – може би това е паметникът на историческата Косов[ск]а битка.

След това тръгваме на север. Наскоро навлизаме в дълбока долина с твърде шумна и голяма река, много планини, непрекъснати тунели. Долината е извънредно красива – със зеленината си, склоновете, скалите реката. Отговорникът на нашия спален вагон чича Божо (много жив, вече възрастен човек, със засукани нагоре мустаци, много услужлив, говори и български) ни съобщава, че реката е Ибър³¹ и назовава още куп имена на планините, от които аз запомням само Копаник³².

След няколко чаша излизаме на широко поле; отвсякъде планини. Минаваме Кралчево, след това отново сме на главната линия и късно вечерта, с огромно закъснение, пристигаме в Белград. На гарата, където влакът остава само 15 минути, ни посрещат Стефан Елевтеров³³ и Сава Херцман.

Влакът минава Сава, Земун. Нощ. По някое време ни будят на унгарската граница за паспорти. Сутринта в Будапеща. Обработената унгарска равнина със зелените си килими, спретнатите села, наредени край пътищата, ведрото небе, чудесните отделни къщи, които приличат на вили, е особено приятна. Към обед минаваме Комарно на унгарско-словашката граница при Дунав и навлизаме в Чехословакия. Братислава – градът е много пораснал; погледът минава през квартали с модерни сгради. Още един час и сме в Бржецлав, където откатват нашия вагон и влакът заминава за Полша.

Правим опит да заминем в 3:15 за Прага с друг влак – изпускаме го. В 5:30 тръгваме. Чудесно пътуване през Бохемските гори. Влакът минава през зелени лъки с

²⁹ Вероятно акад. Георги Цанев – бълг. литературовед.

³⁰ Братът на П.Д. загина на фронта в края на 1945 г. в т. нар. „отечествена война“.

³¹ Приток на Сръбска Морава.

³² Най-високата планина в Сърбия между р. Ибър и Морава.

³³ Бълг. литературен критик и преподавател.

прекрасни летни къщи. Много зеленина и влага, необзорни лесове. Казват, че тук някога са бродили разбойници. Редуват се села, малки и големи градове, силно индустриализирани.

Пристигаме в Прага към 11 ч. Чака ни Хронкова с мъжа си. Настаняваме се в хотел Alcron.

Днес обикаляме прага. Обядваме в Клуба на писателите. Връщаме се из тесните улици на Стария град.

По време на пътуването интересни разговори с Л. Пипков³⁴, който пътува за Хамбург и Мишо Хаджимишев³⁵, който отива в Берлин с двама режисьори от старозагорската опера. Пипков говори за „Антигона – 43“³⁶, за задачата, която си е поставил – опера от нов тип, ново използване на хора – нещо от театъра на античността и на Брехт. След това за отношението у нас към изкуството... С Хаджимишев разговаряме за „Боянския[т] майстор“³⁷ – либрето[то] от него – казвам му, че не са използвали всички възможности на музиката, сценографията, постановката.

Прага, 17 юни 1964, сряда

Снощи гледахме в Тиловия театър³⁸ (стар, от XIX в., с 6 или 7 реда балкони, голяма сграда, заблъскана в тесните улици на Стария град) „Затворниците от Алтона“ от Жан Пол Сартр³⁹. Пиесата много силна, дълбок и умен диалог, силни драматични сцени, постоянни връщания към епизоди от войната.

Постановката много хубава. Сменят се само две сцени – долу хол, където се събира семейството, с дълга стълба, която води горе към тавана; таванската стая на Франц. Всичко е съдържано в режисура и игра. Играят много добре: бащата – Ян Пивец, синът хитлерист Франц – Мартин Ружек, сестрата Лени – Дана Медружицка, снахата Йоханна – Иржина Петровицка. В театъра срещаме стария Волман – доста бодър (друг път ми се е струвал доста отпаднал), с набита фигура, хубава побеляла глава. Казваме му за какво сме дошли; чува имената на авторите, които подготвят еднотомната „История на българската литература“. Отговаря остро: „Идиоти... нищо няма да излезе. Само Хоранек е учен, но не е добър организатор... Урбан е микролог...“

Вечеряме в българския ресторант „София“ – на „Вацлавски намести“, обстановката неуютна, гола.

³⁴ Любомир Пипков – бълг. композитор, функционер на БКП.

³⁵ Бълг. оперен режисьор.

³⁶ Опера от Пипков със сюжет от партизанството. Авторы на либретото са Вл. Башев и П. Панчев.

³⁷ Опера от Константин Илиев.

³⁸ Така се казва по времето на комунизма, сега се нарича Stavovské divadlo (на Starém Městě).

³⁹ Ляв фр. драматург, екзистенциалист, мечтаещ за марксистка революция, отказва Нобеловата награда за 1964 г.

*

В последните две седмици в София няколко срещи с Anna Kamienska (между изпитите). Една събота я посрещаме с Руж⁴⁰ на летището. През седмицата ѝ се обаждам. В 5 ч. се срещаме в сладкарницата на „Берлин“, след това отиваме с такси до Панчарево – всичко е потънало в зеленина, езерото е много хубаво. Обикаляме към Симеоново, през Лозенец – в Клуба на журналистите, където вечеряме. В неделя на обед я завеждаме с Блага в Бояна, разглеждаме Боянската черква, след това обядваме в „Рила“. След обяд отиваме у Л. Стоянови. С нас идва Емилиян Станев (изпратил е жена си в Полша и се отбива вкъщи). В събота (13 юни) обядваме с Каменска и Блага в Руския клуб (на масата на Емилиян Станев и Спас Кралевски⁴¹), след това отиваме с такси на Златните пясъци⁴² – вали дъжд, буря, но планината е извънредно свежа.

Дълго разговарям с Каменска за полските писатели. Горчиви мисли около последните събития. Трудности около подготовката на българската антология за Полша – в избора на писателите, творбите, пропорцията.

*

В Прага срещнахме Надя Ем. Станева. Поради липса на хотел – ношувала в легацията. Вечерта ни разказа за ужасното държане на един от легационните чиновници.

Обядваме с Долански. Преди това разглеждаме Шекспировата изложба в голямото изложбено помещение на площада близо до Прашна брана⁴³. Чудесно уредена. Огромни зали на първия и втория етаж. Изложбени материали: снимки на постановки и актьори, които постоянно се осветяват и сменят, и се чуват рецитирани монолози от Шекспировите пиеси. Издания на Шекспир, театрални афиши, макети на постановки. Специални кътове – Шекспир в музиката. Изложбата, насочена преди всичко към мястото на Шекспир в чешката култура. На горния етаж – освен изложбените материали – зала за сказки, каквито се произнасят по специална програма, и кинопрожекции. Гледаме и слушаме сцени от „Ричард III“.

Следобед при пан Зденек Урбан. Говори за големия успех на прозата на Бог. Райнов⁴⁴. Талев⁴⁵ не се посреща с интерес.

Вечерта в Тиловия театър гледаме пиесата на Макс Фриш⁴⁶ „Андора“. Извънредно интересно представление, във всички отношения безупречно. Чудесна ре-

⁴⁰ Иван Руж – псевд. на бълг. литературен критик Хрисим Коеджиков.

⁴¹ Бълг. писател.

⁴² Става дума за Златните мостове.

⁴³ Барутената кула на Прага.

⁴⁴ Богомил Райнов – бълг. писател, сталинист, функционер на БКП. Криминалните му романи представляват умело подражание на Реймънд Чандлър и Д. Хамет. Р. Ралин сполучливо го прякороса Погодил Номерайнов.

⁴⁵ Димитър Талев – бълг. писател, според Б. Делчев по случайност избегнал смъртта след преврата на 9.IX.1944 г. заради „великобългарски шовинизъм“.

⁴⁶ Швейцарски писател, драматург и архитект.

жисура на Яромир Плескор. Сцената оформена модерно: постоянно играят роля две плоски стени, фонът е тъмнозелено, напръскано по маниера на абстракционистите платно; пред зрителите се спускат електрически очи – особено, когато се отделят сцените. Забележителна игра на сина Андр[и] – Ян Прушка, бащата Учител – Карел Хьолер, дъщерята Барблин – Ярослава Тврзникова, свещеника – Мирослав Долежал, войника – Владимир Брабец, лекарят – Ладислав Пешек, идиота – Радован Луковски и др.

Самата пиеса е много силна: съдбата на един млад човек, обявен за евреин. Всички имат вина за неговата гибел – и всички се извиняват и оправдават. Дълбоко разобличение на буржоазното общество и дори черквата. За съжаление нашата неоправдана ограниченост не позволява на българския зрител да види такава силна пиеса.

Прага, 18 юни 1964, четвъртък

Сутринта – разходка до Храдчани.

Обядваме в Клуба на писателите. Виждам Йехова от Оломоуц.

В 2 ч. във факултета – защита на докторска дисертация върху Достоевски от доцента Паролек – сравнително млад човек, тънък и слаб, с очила. Посреща разискванията с твърде голямо вълнение. Рецензенти: Крейчи (подарява ни новата си книга за героично-комичната поема; говори обширно и хубаво), Долански (изказва се кратко); третият рецензент се изказва доста обширно. Извънредно интересни разисквания върху проблемите на типологията – сравнителното литературознание. Най-обстойно и критично се изказва Хоралек. Много интересно изказване на професора по немска литература Goldstücker. Кратки изказвания на Сихра (професор по естетика; едър, висок, твърде подвижен) и Водичка.

След изказванията гостите излизат (те са всъщност твърде малко) – остават само ръководителите на катедри – да разискват и гласуват.

Вечерта гледаме американския филм „Среднощ“ с чудесната артистка Новак⁴⁷. Самият филм неинтересен – влюбването и бракът на 65-годишен мъж с 24-годишна жена. При това цялата история се развива при банални обстоятелства.

Прага, 19 юни 1964, петък

Днес сутринта с Цанев и Хронкова в Литературния архив в Страхов. Работихме там до 1 ч.

Работната стая е на партера, не е голяма. Широка полукръгла маса, около която са наредени читателите. Аз се намествам в дълбоката ниша на прозореца, който гледа насреща към Храдчани и долу към Прага. Гледката е чудесна. Тук е много тихо (за разлика от шумния двор с тълпи туристи и посетители) и едновременно с това човек не е откъснат от града.

⁴⁷ Ким Новак.

Преглеждам архива на Кирил Христов⁴⁸ – писма, бележки, дневници. Несъмнено най-интересен е дневникът „Време и съвременници“. Чета т. VIII от 1921 г. Мисля – той след години ще бъде издаден и би могъл да бъде най-интересното, което е написал К. Христов. Защото – освен няколко чудесни стихотворения и поеми, всичко друго ще се забрави, въпреки високото мнение, което поетът има за своето дело. Днес попаднах между другото на такава бележка, написана върху отделно листче с молив: „Когато след моята смърт мъдри покажат величието на моето дело – зли врагове, не бързайте да кажете със задоволство: „Нали него го няма!...“; приятели мои, недейте и вие казва със съжаление: „Бедният, трябваше да живее, за да види сам, какво е създал!“ Аз съм винаги съзнавал цената на своето дело, до последния си миг, и чуване признанието не би прибавило нищо.“ Или другаде: „Стойността на моето дело ще расте така, както расте стойността на един закопан в земята художествен предмет. Над него не само няма власт времето, но напротив [–]то работи за него.“

Разбира се, не високото самочувствие на К. Христов е трагичното в неговата личност. Това е преди всички крайният му субективизъм, чудовищната му мнителност и завист, невероятната злоба и несправедливост към другите. Това личи в дневника му най-добре. Тъкмо затова човек се чуди – как ще бъде издаден? Ще може ли някакъв коментар да неутрализира безкрайния му субективизъм и многобройните неверни осветления на писатели и събития? Ето, в тоя осми том има ужасни характеристики на Вазов: „дребнав егоист“, „старият интригант Айвазов“, „тоя бунак“, „тоя дрът егоист“, „обезумял влюбен старец“ и т.н.

А иначе все пак в дневника има интересни неща, предадена е в много случаи атмосферата на епохата, появяват се наистина съвременниците на писателя в твърде богата галерия...

Контактът ми с Кирил Христов е бил много ограничен. Срещал съм се с него, когато се върна в България в навечерието на войната и по време на войната. Помня високата му фигура – все още бодра, побелялата глава, изразителните черти на лицето. В разговорите той беше по-скоро благ, спокоен, отколкото рязък и злъчен (или може би не съм бил в неговата компания в моменти на раздразнение?). И все пак имам някои неприятни впечатления. По време на войната отиваме една вечер с него, Конст. Гълъбов⁴⁹, Жана Николова⁵⁰ в кръчмата „Хладна почивка“ (мисля, че беше така – тая кръчма още стои на „Граф Игнатиев“ между „Цар Шишман“ и „Маловица“). През деня беше напечатал във в. „Днес“ възторжено стихотворение за хитлеристка Германия – а вечерта извади от джоба си друго стихотворение за Германия, прочете го – критично и разобличително...

Винаги съм ценял ранните стихотворения и поеми на Кирил Христов. Написах, предимно въз основа на тях, възторжена статия за поезията на Кирил Хри-

⁴⁸ Бълг. поет, автор на интересни спомени, които още не са издадени в цялост.

⁴⁹ Константин Гълъбов – бълг. германист.

⁵⁰ Бълг. германистка, първата преподавателка в Софийския университет и първата жена доктор хонорис кауза (1999 г.), съпруга на К. Гълъбов, репресирана след преврата на 9.IX.1944 г.

стов в „Златорог“⁵¹. Той обаче се разсърди люто след излизането на моята антология „Българска лирика“ – бил съм го подценил и представил зле. Разбира се, тук бяха помогнали и интригите на Д. Б. Митов⁵². К. Христов излезе в „Лит[ературен] глас“ с остра, крайно субективна и злобна статия срещу мене. Тя възмути мнозина. По-късно научих, че дори Вапцаров⁵³ е бил възмутен, както се вижда от един негов отзив за друга отвратителна статия на К. Христов – статията му срещу П. Славейков⁵⁴.

Очевидно, една несправедливост, една злобна нападка, поставя човека в особено положение: той едва ли би могъл да бъде вече обективен към онзи, който го е нападнал. В критичното си отношение към голяма част от творчеството на Кир. Христов (особено белетристиката му) аз често си мисля – няма ли тук следа от нанесената обида? Не се ли проявява тук субективизъм в резултат на огорчението? Не мога напълно да реша, макар че се старая да преценявам нещата без оглед на личните отношения. Мога да твърдя, че и преди статията на К. Христов винаги са ми били ясни големите слабости на неговото дело, никога не съм харесвал разказите и романите му, не съм приемал голяма част от стиховете му – особено от последните години. Но горчивият вкус от обидата е останал и до сега – от него мъчно човек може да се освободи...

Неочаквано тия мисли за Кирил Христов възкръснаха в мене днес – и ето, в тая късна нощ, в хотела, когато Цанев отдавна спи в съседната стая, аз продължавам да ги прехвърлям в съзнанието си.

*

Вечерта бях на откриването на две изложби – на скулптура Зденек Шимек и живописеца Иржи Мразек. Изкуството и на двамата е твърде своеобразно. Живописиста на Мразек е абстрактна, но не линеарна. Цветни плоскости и форми, понякога много интересен колорит. Човек гледа платната като симфония от цветове, без да се интересува от надписите на картините – те са напълно излишни и не казват нищо.

По-интересни са творбите на Шимек. Силен, изразителен талант, но странен скулптор. Използва предимно старо, почерняло, опушено, попукано дърво – сякаш взето от нашите стари селски или възрожденски къщи. Формите се съвсем обобщени, сведени до някакъв примитив. Имаш впечатлението, че тия дървени форми, които не наподобяват реални предмети (само няколко паници правят изключение), са просто намерени някъде, донесени от селищата на някое племе, изровени от някоя стара къща или селски двор. Това придава на творбите на Шимек известна реалност и човечност.

⁵¹ Списанието, издавано от „фашиста“ Вл. Василев.

⁵² Д. Б. Митов – бълг. театрален критик, издател на конкурентния на сп. „Златорог“ в. „Литературен глас“. След преврата ректор на Театралното училище (НАТФИЗ).

⁵³ Никола Вапцаров – бълг. поет, комунист, разстрелян за терористична дейност като ръководител на Централната военна комисия на ЦК на БКП.

⁵⁴ Пенчо Славейков – бълг. поет.

Вечерта в „Театъра на парапета“ (Divadlo Na zábradlí) (малка, продълговата, не особено уютна зала в Стария град, на тих, старинен, обграден от стари високи домове площад, недалече от Вълтава) гледаме острата съвременна пиеса „Градинско тържество“ от Vaclav Havel⁵⁵. Стари на фразеологията, шаблона, ограничеността и лицемерието, проникнали в редица съвременни обществени прояви. Публиката реагира шумно и живо. Пиесата напомня нашата „Импровизация“⁵⁶. За нея в Прага се говори и дискутира много.

Прага, 21.VI.64, неделя

Вчера сутринта отново четохме дневниците на Кирил Христов в архива в Страхов. Същата тягостна атмосфера от нападки, клевети, субективизъм, мнителност. Обядваме с проф. Карел Крейчи в ресторант „Москва“. Весел, жив, разговорлив. Спомени от студентстването в Прага към края на двадесетте години, от многобройните посещения в Полша.

Вечерта на гости у Долански: Цанев, унгарецът Добоши, който чете лекции по чешка литература в Будапещенския университет, Крейчи, Дана Хронкова, Зденек Урбан, г-жа Доланска (доста подвижна, макар застаряла, музикантка, дъщеря на Холечек). Апартаментът е обширен (пет стаи), светъл и изпълнен с книги, потрети и картини. Брудершафт с Крейчи, който е твърде оживен.

Прибираме се в хотела след полунощ.

Прага, 22.VI.64, понеделник

Снощи в Сметановия театър⁵⁷ гледаме балета на Прокофиев⁵⁸ „Ромео и Жулиета“ – Олга Скалова – посредствена, вече възрастна за ролята, игра много добре само в последното действие (без първата картина – спалнята). Много добри мъжете – Яромир Петржик (Ромео), Тибалт (Ото Шанда), Меркуцио (Станислав Бузек). Декорът опростен – дава свобода на въображението.

Но най-хубавото е музиката. Прокофиев е предал по изключителен начин Шекспировата легенда за любовта. В тая музика вълнува всичко. Човек би трябвало да я слуша многократно – епизод след епизод, за да я погълне и почувства изцяло.

И по време на представлението, и когато се връщам, се питам: музиката и балетът равнозначни ли са на Шекспировата пиеса? Могат ли да изразят богатото съдържание на литературната творба – в жизнени детайли, в психологически преживявания, в мисли, в дълбочината, красотата и духовитостта на думите? Очевидно тук задачата е друга и средствата са други, затова цялото разнообразие на

⁵⁵ Вацлав Хавел – чеш. драматург и политик, активист на Пражката пролет, говорител на „Харта ’77“, последен президент на Чехословакия и първи на Чехия след нежната революция и падането на комунизма.

⁵⁶ Пиеса на Радой Ралин и Валери Петров, алюзия за „размразяването“ след смъртта на Сталин, спряна от цензурата.

⁵⁷ На името на чеш. композитор Бедржих Сметана.

⁵⁸ Сергей Прокофиев – рус. композитор.

Шекспировия текст е изчезнало; по-точно – то се е превъплътило в нещо друго – в есенция на темата, в есенция на любовта и трагедията, в есенция на мисълта. И музиката, и балетната игра насочват цялото си внимание към същността на нещата – и тая същност, освободена от детайлите, прибавките, багрите на средата, обстановката, словото (при това при един опростен декор и костюм), получава силен релеф, поглъща в себе си цялата красота и целия трагизъм на историята на двамата веронски влюбени, [и] човек излиза потресен от театъра.

Такова чувство изпитах снощи в Сметановия театър. Няма съмнение, към музиката и балета се прибавят впечатленията от литературната творба; „Ромео и Жулиета“ на Прокофиев е немислима и неделима от „Ромео и Жулиета“ на Шекспир. И като че ли балетът и музиката идват по-скоро да допълнят и да изразят това, което вече ние знаем от пиесата. Но все пак впечатлението е извънредно силно (някога казваха потресаващо). Само едно може да се съжалева, че съвременните български композитори не само че не са се домогнали до нещо подобно (най-сетне Прокофиев е гений и е израснал върху почвата на една голяма национална музикална традиция), но са твърде далеч от стила на подобно изкуство – съдържано, човечно и дълбоко, без външни ефекти, но способно да изразява силни човешки чувства, да вълнува слушателя.

И други мисли имах на същото представление. Нашата ложа беше надвесена над оркестъра. Наблюдавах един оркестрант с голяма, стара, бяла глава, почти облегнат към стената, в групата на ударните инструменти. Рядко участваше в работата на оркестъра – повече седеше наведен над пюпитъра, уморен, замислен, преди края на представлението изчезна – вероятно неговото участие беше се свършило.

Налегнах на мисли за старостта. Струваше ми се, че пред уморения поглед на този побелял музикант минаваха непрекъснато картини от миналото и той виждаше, как всичко хубаво в неговия живот вече не принадлежи на настоящето, а е отишло в някаква друга, невъзвратима действителност. Може би в тия мигове, когато той беше без участие в оркестъра, се замисляше точно над живота си – а може би просто мислеше за най-обикновени неща – за къщи, за семейството си, за всекидневните си грижи, за пътя до дома в тая влажна вечер.

Мисли за старостта – за неизбежната и уви, вече близка старост...

Днес в 9,30 в Института за чужди езици и литература на ул. „Валентинска“. Разговор с Долански, Хронкова, Батна (полонист), Киршера (югославистика), Блажкова (с една ръка), Черна (югославистика). Най-много спорове за съотношението между обобщителните очерци и монографичните глави в една история на литературата. Изтъквам разликата между история на л[итерату]рата, която се пише в собствената страна и подобен труд, писан в чужбина. Наблягам на синтетичния поглед – той е необходим за истории, писани в чужбина.

Обядваме в Съюза на писателите; кратка среща с Пиларж.

След обед от 2 ч. пак в Института – разговор с Хоралек, Урбан, Хронкова, Херцман, Квашник за еднотомната история на българската литература. Още сериозна работа не е започнала, историята влиза в издателския план на Чешката академия за 1969 г. Проф. Хоралек поставя няколко интересни въпроса за византийското влияние, за липсата на светски художествени произведения в старата

българска литература (в сравнение с чешката и полската), за турски влияния в българската народна приказка. Заслужава си да се помисли по тия въпроси. За нас е интересен погледът на един чужденец върху българската литература – очевидно ние я надценяваме. Това е неизбежно при оценката на всяка национална литература. Но същевременно съществува и друга опасност – една чужда литература да се подценява поради неумение да се вникне в нея. Тенденцията да се сравнява българската литература с други, по-напреднали, литератури е опасна. Възражам: в какво положение би изпаднала чешката литература, ако напр. би била съпоставена с италианската и тогава оценена?

Интересни мисли за преводите на Ботев – не предават силата на неговата поезия и чешкият читател остава неубеден. Голям проблем за уелото превеждане на Ботев – не само в чешката литература. Другата страна на въпроса!

Вечерта с Милена Киршнерова до късно в Клуба на писателите. Жива, естествена, разговорлива, много духовита и извънредно искрена. Разказва ми за своя интерес към югославските литератури, за работата си върху югославската драма между двете войни, за неотдашните си разговори с Ели Финци⁵⁹ в Нови Сад, за положението в чешката литература, за личната си съдба.

Изпращаме я с Цанев късно към „Летна“ и се връщаме из пражките улици, освежени след краткия вечерен дъжд.

Прага, 24 юни 1964, сряда

Вчера сутринта отново в архива. Неизменно впечатление от дневника на К. Христов. Няколко интересни наблюдения от Първата световна война едва се прокрадват сред многобройните тиради на бясно германофилство и русофобство.

Искам да си отбележа една мисъл, която и мене често ме е занимавала. К. Христов пише по повод на смъртта на румънския поет, българин от Добруджа, Панайот Станчев – Черна, починал през 1914 г. в Лайпциг: „Но румънски поет ли е Панайот Станчев? (с други думи тъй много ли важи езикът, на който пише един поет? Не трябва ли да поставим над всичко оня расов апарат в душата, с който се възприемат световните явления и с който се реагира? Аз мисля, че това е по-важно и че по отношение на него езикът е нещо много случайно и несъществено. Ако това е така, когато Панайот Станчев намери своя конгениален преводач на български, той ще престане в същност да бъде румънски поет и ще се върне към своето същинско отечество“.

В тия мисли едва ли всичко е вярно, напр. това, че Черна ще престане да бъде румънски поет. Но все пак заслужава неговото творчество да се проучи по-подробно с оглед на българския му произход, както някога това направи проф. Циейски с Джоузеф Конрад. Този въпрос мене специално ме занимава с оглед на двете поеми на Пърличев на гръцки език.

Вчера следобед потърсих Янечкова в „Матей“. Това е интересна (външно не особено привлекателна сграда) над Вълтава, недалече от Народния театър. Чудесно е разположена над реката, с ресторант, тераса, градина. Изобщо тая част на

⁵⁹ Срѣб. литератор.

Вълтава е много красива с малките острови, с високите сгради сецесион по кея, с движението на хора, трамваи и коли по крайбрежната улица, с красивия фон на Храдчани и парк Петржин. Човек има впечатлението, че се намира някъде по кейовете на Сена в Париж.

Янечкова идва по-късно в хотела. Отслабнала, някак си изменена, по-жива и разговорлива. Говорим дълго за чешките художници и изкуство.

Вечерта гледаме „Ромео и Жулиета“ в Народния театър. Своеобразна, в редица случаи (костюми и декор) осъвременена постановка. Отделни образи много добри – монахът Лоренцо (Радован Луковски) и дойката (Олга Шайнпфлугова). Не ми харесва постоянното тичане и скачане на Ромео (Ян Тржански) по сцената. Всъщност скачането (може би признак на динамика?) е използвано широко при всички герои; дори Лоренцо скача (той се явява със запретнати крачоли – като рибар).

Въпреки всички интересни хрумвания на режисьора, предпочитам традиционното разбиране на пиесата – в рамките на епохата, с цялата поезия на тогавашната действителност.

Прага, 25.VI.64, четвъртък

Връщаме се на обед от Страховския архив през малостранските улици. Старинни къщи, малки площи, криволичещи улици, които придават необикновена красота на града. Сякаш някакъв театрален декор, направен с необикновен вкус. Всичко е красиво – и очертанията на сградите, и улиците, и украсата на прозорци, врати, стени. И патината на времето и тишината в тая част на града.

След обед заседание в Института за чешки език с Хавране[к], Ягодич, Славомир Волмар – за следващото заседание на Международния славистичен комитет. Към 6,30 излизаме – в градината на двореца Валдщайн. Подготвят двореца за представление на открито на „Венецианския търговец“ – сцената е в широката лоджия, стил барок, украсена с фрески. Лошо впечатление прави мрачният черен тон на зидовете – пак в стил барок, изкуствено наподобяващи скали. Тия черни пластове виждате и вътре в сградата.

Минаваме през другия двор и излизаме на чудесния малък площад пред Валдщайн. Красива тясна улица ни води към Малостранския площад.

Вечеря в клуба на архитектите: Хавранек, Ягодич, Едитка, Достал (разказва за Америка, където е бил два и половина месеца – страшно внимание се обръща на хуманитарните науки), Хоралек, Курц, Иванчев⁶⁰ с жена си, Урбан, Слав. Волман.

Късно отивам у Янечкова, където ме чака Цанев. Жишков – грозен, овехтял, опушен квартал, с грозни сгради и тежки трамваи.

Прага, 26 юли 1964, петък

Вчера целия следобед и вечерта прекарахме в Дана Хронкова – в Черношице, на половин час с влак от Прага. С нас са Милена Киршнерова и Милада Блажкова.

⁶⁰ Вероятно става дума за проф. Светомир Иванчев – бълг. бохемист, преводач на Хашек.

Чудесно местоположение – хълмове, гори, в полето между много зеленина блисти река, в дъното височините на Карлштейн. Дълго седим в градината – зад гърба ни гора, наоколо овощни дървета, насреща погледът потъва в зелената на хълмовете и полето. Тишина. Свежест. От време на време се дочува далечно преминаване на влак.

Някога това е било курортно селище на пражката буржоазия. Сега тук живеят постоянно, отиват на работа в Прага или околните градчета. Къщите са красиви, удобни, в дървета и зеленина. Почваш да мечтаеш за такъв дом в полето, за спокойствие, което ще ти даде възможност за работа, за красотата на вечерния здрач, за далечните очертания на дълбок и светъл хоризонт.

Вечерта в една от стаите се четат стихове. Милена чете без външен ефект, но истинско разбиране Jan houslista на Йозеф Хора⁶¹. Изведнъж като че ли започвам да разбирам чешкия език – думите прозвучават ясно, топло, искрено – с цялата сърдечност на поета и с цялата музика на чешкия език. После се четат Нойман, Бржезина, Незвал, Ханчев – в превод на Хронкова... Не знам дали би могла да съществува по-добра обстановка за възприемане на поезия.

Прага, 27.VI.64, събота

Вчера сутринта в Страховския архив. Чета втория том на „Време и съвременници“⁶²; намирам някои материали за Пенчо Славейков, разбира се – от ново ругатни, нападки.

Вчера следобед в Съюза на писателите среща с кръжока на преводачите от български: Хана Райнерова (току-що се върнала от Виена), Зд. Урбан, Д. Хронкова, Мара, С. Херцман, Мира Сваткова. Водят се разговори не особено интересни.

Снощи у Милена Киришнерова. Голяма библиотека с югославски книги. Отново четем стихове. Милада Блажкова чете Кръклец⁶³. Милена прочита няколко стихотворения на Драйнац. Мисля си за връзките на неговата поезия с нашата – и то не само с поезията на Багряна, защото Драйнац в началото на 30-те години бе добре приет в нашите писателски среди, дружеше с мнозина. Висока фигура (почти атлетическа, а е умрял от туберкулоза), открито лице, широки жестове. Идваше в редакцията на „Литературен глас“, но най-често съм го виждал в „Цар Освободител“. Спомням си, през декември 1956, когато с Емил Манов⁶⁴ бяхме в Югославия – като първата българска писателска делегация след коминформската⁶⁵ история, на приема в българското посолство дойде при мене един от по-въз-

⁶¹ Чеш. поет, комунист, който след посещение в СССР през 1925 г. зарязва пролетарската поезия и е изключен от компартията през 1929, защото изразява несъгласие със сталинското ръководство начело с Клемент Готвалд.

⁶² Спомените на К. Христов.

⁶³ Густав Кръклец – хърв. поет.

⁶⁴ Бълг. писател, функционер на БКП.

⁶⁵ Коминформбюро – комунистическа организация създадена на мястото на Комунистическия интернационал, със седалище в Белград, но след скъсването на отношенията между Тито и Сталин заради т. нар. Балканска федерация, е преместено в Букурещ.

растните югославски писатели (мисля Стеван Яковлевич) и ми каза: „Имах един приятел, който почина в моите ръце и който [в] смъртния си час ме натовари с една поръчка. Едва сега мога да я изпълня, защото се срещам с български писатели. Това беше Раде Драйнац. Умирайки по време на войната, той ме помоли да предам по някакъв начин след тая кървава война – лично или чрез някого – на Елисавета Багряна, че последната му мисъл е била за нея.“

Когато се върнах в София, предадох на Багряна тия думи.

Прага, 28 юни 1964 г., неделя

Вчера архивът бе затворен в 12 ч. Разхождаме се из парковете под Страхов. Попадаме на паметник на Врхлицки⁶⁶. Слизаме към града. Нов паметник, в цял ръст, почти без пиедестал на Новак⁶⁷ (струва ми се композитор). Цанев разказва за единствената си среща с Шалда⁶⁸ по времето на своето студентване в Прага. Пристига Ал. Добринов⁶⁹ и иска да нарисува карикатура на Шалда. Отиват на негова лекция. След лекцията Цанев се приближава към Шалда и му казва, че иска да поговори с него. – „На какъв език?“ – „На чешки.“ – „Лъжете се, господине, ако мислите, че можете да говорите на чешки.“ Когато чува, че е от България, забелязва: „А, от страната, където всеки ден ставата убийства“. Отказва да позира на Добринов с думите: „Какъв е тоя художник, който го е наблюдавал цял час на лекция и не е могъл да му направи карикатура. Ако е въпрос да позира за две минути, аз ще го нарисувам“. И отминава.

Снощи отново в Тиловия театър. Гледаме пиесата на Франтишек Павличек „Борба с ангела“ (Zápas s aněm). Съвременна тема; противоречията в едно семейство; възпитанието на младежта; борбата със сектантството. Великолепна игра на няколко артисти: Иржина Петровицка – младата жена, журналистка; сдържана, смислена игра, очарователна усмивка; Ян Тржинска, нейния малък брат, който се явява на матура; Густав Маршалек, народен артист – притежателят на кръчмата; Юст – сектантът – Радован Лукавски; шампионът – Ярослав Марек.

Днес отидох да разгледам по-подробно Шекспировата изложба. С интерес разглеждах постановките на редица нечешки театри и преди всичко английските. Репродукциите и фотосите дават слаба представа – и все пак се вижда, че Шекспировите образи се възсъздават от големи актьори.

Изслушах целия филмиран спектакъл на „Ричард III“ от театъра в Острава.

Богатството на изложбата и умелата подредба отново ме поразиха. Разбира се, шекспировските традиции в Чехословакия са много стари, материалът е изобилен, но и при нашите условия нима не би могло да се направи нещо хубаво?

Следобед у Мира и Марек Сваткови на Смихов. Симпатично семейство, симпатична обстановка. Спомних си посещенията, когато беше жива Зденка Хейзова.

⁶⁶ Ярослав Врхлицки – чеш. поет.

⁶⁷ Витезслав Новак – чеш. композитор.

⁶⁸ Франц Шалда – чеш. литер. историк и крити.

⁶⁹ Александър Добринов – бълг. художник.

Шестдесетте тома нейни преводи, които стоят на полицата, ме карат да чувствам нейното присъствие.

Вечерта гледаме в Театъра на армията пиесата на Ян Дърда „Далскабати – Грешно село или забравеният дявол“. Весела сатирична игра, насочена срещу черквата. Пасторът се оказва всъщност по-голяма дявол от самите дяволи. Дори забравеният дявол се очовечава между хората – в дома на воденичарската вдовица, а пасторът се проявява като истински съюзник на дяволите. Пиесата се играе живо, при опростен, стилизиран декор, с известни циркови елементи. Не случайно в антрактите между отделните картини на авансцената излиза цирков духов оркестър.

Сградата е също старомодна, но само с два балкона. Намира се на широк и твърде строго очертан площ[ад] на Винохради – „Площадът на мира“. В средата се издигат готическите кули на черквата „Света Людмила“, осветени чудесно в тъмното нощно небе.

Прага, 30 юни 64 г., вторник

Вчера на обед в клуба на писателите на съседната маса ни показаха Ернст Фишер⁷⁰ и жена му. Висок, слаб, с продълговато лице, рядка коса, доста възрастен. С него обядваха Хайек⁷¹ и младият Незвал⁷². В Прага се намирал и Дюренмат⁷³ – снощи присъствал на представлението на „Физици“.

На обяд видяхме Вьто Раковски⁷⁴ и Слав Хр. Караславов⁷⁵ – в неделя са присигнали от Братислава с колите си.

Вечеряме със Зденек Урбан и жена му, току-що излязла от болницата. Говорим за успеха и неуспеха на превежданите български книги. Напоследък се посрещат с голям интерес разказите на Б. Райнов „Човекът на улиците“. Като един от най-добрите преводачи се очертава Мара.

Днес вечерта гледаме в Театъра на армията „Посещението на старата дама“ [от] Дюренмат. Първата част на представлението много хубава и много силна. Режисьорът Ярослав Дудек е потърсил реалистичния аспект на пиесата, показал е живи, релефни, непосредно въздействащи образи. Условното и алогичното се явява само като някакъв символ – върху фона на един действителен живот. Тая линия се пречупва само в последните картини, където условността се явява на първи план. Чудесна игра на Ил – Честмир Ржанда. Той дава обикновения еснаф – собственик на колониален магазин великолепно – спокойно, уравновесено, с човешка тревога и с човешко примирение. Много добър е и пасторът – Отмар Корбеларул.

Още в началните картини човек се замисля върху идеята на творбата. В софийската обстановка идейният замисъл до известна степен се загубва в някаква

⁷⁰ Австрийски писател, комунист.

⁷¹ Може би става дума за Иржи Хайек – мин. на външ. работи на ЧССР по това време.

⁷² Витезслав Незвал – чеш. поет.

⁷³ Фридрих Дюренмат – швейц. Драматург, автор на „Физици“.

⁷⁴ Бълг. поет и преводач от чешки.

⁷⁵ Бълг. писател.

хаотичност; тук той се налага по-ясно и по-настойчиво. От една страна – търсене на справедливостта и избухване на личната и обществена съвест; извършеното някога престъпление иска своето възмездие. От друга страна – безогледността на буржоазния свят, който унищожава всяка човечност. Могъществото на парите е безмилостно. То се прикрива зад стремежа към някакво благоденствие, но пак безпощадно се разрушават човешките характери. Съдбата на Ил – самотния човек – е потресающа. И артистът показва това много добре.

Прага, 1 юли 1964, сряда

Последен ден в Литературния архив Страхов. Завърших с ръкописите на Кирил Христов – прегледах и третата кутия. В нея най-интересното са бележките, писани с молив върху малки листчета по време на бомбардировките през 1944 г. под заглавие „Сгромолясване“. Някои верни наблюдения за изгледа на софийските улици, за настроенията на хората; интересни сведения и за болестта на Кирил Христов и предчувствия за близката му смърт.

Общото впечатление от дневниците на Кирил Христов „Време и съвременници“ е тежко, буди недоумение, много често предизвиква гняв. Не става дума само за егоцентризма и субективизма на писателя, но преди всичко за страшната му озлобеност срещу колегите му, близките и приятелите, хората, целия български народ. Кирил Христов е движен през цялото време от чувство за мъст – да си отмъсти на всички, като ги обругае в дневника си и по този начин запечата образа им завинаги. Получило се е обаче тъкмо обратното: писателят е заклеил пред поколенията преди всичко себе [си]. Той си е издал документ за страшна злоба и завист – документ, който винаги ще свидетелства срещу самия него. И човек съжалява: каква великолепна възможност е изпусната да се даде интересна, жива, релефна картина на епохата. За тая възможност свидетелстват отделни моменти и страници в дневника.

Започнах да чета писмата на Шишманов⁷⁶ до чешки учени. Най-интересна е преписката му с Поливка. Тя особено ме занимава във връзка с историята на нашата фолклористика и особено с оглед на историята на „Сборник за народни умотворения“. Взех си отделни бележки – ще ги използвам за своята бъдеща книга върху историята на българската фолклористика.

След обяд отиваме у Хана Райнерова⁷⁷. Показва ни своите преводи. Превеждала е почти изключително сериозни автори, изискващи много усилия (Загорчинов⁷⁸, Талев⁷⁹). Родена е в Чехия, на 1 година е доведена в България, десет години живее в Русе, след това отново се връща в Прага. Някога дядо ѝ (след освобожде-

⁷⁶ Проф. Иван Шишманов – бълг. литер. историк, основател на „Сборник за народни умотворения.“

⁷⁷ Преводачка от бълг. език.

⁷⁸ Стоян Загорчинов – бълг. писател.

⁷⁹ Димитър Талев – бълг. писател, обявен за „великобългарски шовинист“ от комунистите и изпратен на лагер, изселен в Луковит, и по-късно след провала на т. нар. Балканска федерация реабилитиран.

нието) заминал за България като железничар. Баща ѝ бил банков директор, но дошъл в Прага, оженил се за чехкиня и отново се върнал в Русе. В началото на 30-те години, при голямата стопанска криза, [бил] съкратен, и се върнал в родината си.

Новият апартамент на Райнерова е обширен, с големи светли стаи. Приятна обстановка за работа. Райнерова ни разказва за своята работа с тиха и почти стеснителна усмивка, с обич и увлечение.

Вечеряме с проф. Долански в „Еспланада“. Приятна и весела беседа. Говори за положението в чешката литература. Научни проекти. Разделяме се късно в много хубаво приятелско настроение.

Белград, 4.VII.1964, събота

В четвъртък вечер напуснахме Прага. На перона ни изпращат проф. Долански, Дона и Иржи Хронкови, Зденек Урбан, Сава Херцман, Милена Киршнерова, Милада Блажкова.

В петък пътуваме през Унгария и Югославия. Дълго и мъчително пътуване. Влакът дойде от Берлин със закъснение. В Белград се настаняваме в хотел „Москва“. Ще останем два дни от неделя след обяд. Вечерта разходка из белградските улици. Новите модерни сгради все повече променят облика на града.

Днес е празник – на борците срещу фашизма. Въпреки ваканцията – твърде голямо движение из града. Срещаме на улицата случайно проф. Р. Лалич – днес и той заминава на почивка. На Калемегдан. Минаваме край хубавия паметник на Франция. След това гледаме дълго към Сава и Дунав.

Следобед в 5 ч. у Десанка Максимович⁸⁰ на ул. 1 маја 16, между бул. „Тича“ и бул. Революије. Къщата се ремонтира; минаваме по стълбище, изцапано с вар. Работници ни питат: „Десанка ли търсите?“ – и един от тях звъни на I етаж. Отваря ни самата Десанка, неизменна, както съм я виждал през последните години – малко похабено от годините лице, но усмихнато, приветливо и живо. До нея е сестра ѝ Мара – по-пълна, също усмихната и приветлива; идва да ни посрещне и съпругът ѝ Сергей – болнав от години, с малко приведена фигура, не особено разговорлив. От коридора минаваме в приемната стая; през отворената врата насреща се виждат етажерки с книги – вероятно работната стая на Десанка. В стаята, в която седим, много картини по стените; портрет на Десанка в тъмно; дори една картина от Маша Узунова⁸¹.

Първото нещо е да честитим на Десанка наградата – днешните вестници съобщават държавните награди на Република Сърбия: пет за хора на изкуството и пет за хора на науката. Десанка е награденият писател. Шегуваме се, че вече е милионерка (наградата е един милион динари). По-късно, когато се разхождаме из града, тя ни разказва, че е получила награда на Народния съвет в Крагуевац – за своето стихотворение за избити ученици. Сърцето не ѝ дало да вземе сумата – подарила я на гимназията.

⁸⁰ Сръб. поетеса.

⁸¹ Бълг. художничка, родена Живкова, бивша съпруга на Дечко Узунов, остава да живее в СФРЮ и е обявена за „невъзвращенка“.

Много спомени за срещи с български писатели. Мъжът ѝ донася снимки от 30-те години – с Магда Петканова⁸², Багряна⁸³, Яна Язова⁸⁴ и др. Разпит за общи познати. Цанев пита за Шоп⁸⁵. Десанка разказва за един епизод по време на войната – когато той не само не ѝ помогнал, когато отишла при него в Земун да мисли за свой близък, но ѝ казал: „Вие, сърбите, каквото търсихте, това ѝ намерихте...“

Сестриникът на Десанка, Бранислав, студент по електротехника, ни кани да ни направи снимки в съседната градина Ташмайдан. Правим много снимки. При черквата „Свети Марко“ едно момиченце пита какви сме. Десанка казва, че сме български книжевници. А Цанев добавя: „Ти чувала ли си за Десанка Максимович... Това е тя.“ Момиченцето отваря широко очи от изненада, не вярва и казва на Десанка: „Наистина ли? Дай си легитимацията да видя!“

Връщаме се отново вкъщи. Гощават ни. Разговаряме за преводите на Десанка в България. Тя много харесва нейната книжка – хубава, модерно оформена. Исква да дойде в България. Пита кога е най-удобното време. Разпитва за познати български писатели с най-добро чувство.

Излизаме с Десанка и мъжа ѝ. Вече е вечер. Улиците са изпълнени с хора. Дълго се разхождаме. Тя говори за възстановяващия се град – за хората, които живеят в него, за това, че българи и сърби са близки – еднакъв бит, еднакви културни влияния – те понякога ни чувстват по-близки от останалите народности в Югославия. И за това, че не трябва да има война и че народите трябва да живеят в мир.

Уговаряме се утре сутринта да ни разведе из града – заедно с една своя съветска гостенка.

ТЕТРАДКА № 18

София, 9.VII.64, четвъртък

Върнах се с Цанев в София през нощта в неделя. В неделя сутринта прекарахме заедно с Десанка Максимович. Идва да ни вземе от хотела – да обиколим някои галерии и музеи, закрити поради ваканцията. Разхождаме се из Калемегдан. След това се срещаме със съветската гостенка Илина, редакторка на сп. „Пионер“. С нея са директорът на Младежкото издателство Груич, един млад детски писател с жена си – много жив и разговорлив.

⁸² Псевд. на Смарагда Драгова – бълг. поетеса и съпруга на писателя Константин Петканов, авторка на емблематичното стихотворение, превърнало се в народна песен „Ако зажалиш нявга за Драмска ракия“.

⁸³ Елисавета Багряна – псевд. на бълг. поетеса Елисавета Белчева.

⁸⁴ Псевд. на бълг. писателка Люба Ганчева, умряла при неизяснени обстоятелства, след което Н. Хайтов прави опит да публикува нейния роман „Левски“ от свое име.

⁸⁵ Никола Шоп – хърв. писател.

Посещаваме музея на Обрадович⁸⁶ и Караджич⁸⁷. В старата белградска къща в двата етажа сега е разположена извънредно интересна изложба за Караджич. Действително необикновена личност, възплътила в себе си най-добрите черти на своя народ, неговия патриотизъм, неговия гений. Човек следи стъпка по стъпка живота на Вук – по снимки, документи, книги, вестници и списания. Цяла редица интересни експонати. Между другото виждам снимка на Дозон⁸⁸ и издадена от него книга с преведени на френски сръбски народни песни. Не си спомням, срещал ли съм по-рано този факт... Интересна снимка на Сремски Карловац от началото на XIX в. – може да се използва [в] книга[та] за Паисий.

Обядваме на терасата на Калемегдан. Насреща тече бавно Дунав. Груич се оказва великолепен разказвач – с чудесна интонация умее да предаде епизоди от народоосвободителната борба. И винаги с хубав хумор, чрез който още по-добре се очертават редица образи на хора от народа, героични участници в борбата. Всички сме възхитени от неговите кратки, но живи разкази. Понякога той проследява и съдбата на тия хора след войната. Един от тях, като председател на задруга, трябва да произнесе реч при посещението на Хайле Селасие⁸⁹; от смущение забравя всичко и се обръща към него: „Другарю цар...”

*

В понеделник вечер вечеряме с Калчеви в „Добруджа“⁹⁰. При нас идва и Димов. Между другото недоволен от рецензията на Ив. Бояджиева за „Арко Ирис“ – напада я остро. Защиствам правото на критика да си казва мнението.

Във вторник вечерта у Емилиян Станев. Превеждам му рецензията на Едв. Можейко в *Zycie Literackie* за полското издание на романа (*Walka z amiolem*). Доволен е. За първи път в критиката се казват някои добри думи за героя му Иван Кондарев.

Ем. Станев⁹¹ дълго говори за нашия литературен живот днес, за подема на кариеризма и ограничеността.

Вчера след обяд у нас идва Атанас Далчев⁹². Седнал срещу мене на креслото, за първи път ми се вижда остарял – по-скоро с лице на старец; иначе е много жив, говори постоянно, непрекъснато подхвърля язвителни, остри бележки. Препоръчва ми завършващия наш студент Атанас Тенев – написал дипломна работа за неговата поезия. Твърде задълбочено вникване и значителна начетеност. Слу-

⁸⁶ Доситей Обрадович – сръб. поет.

⁸⁷ Вук Караджич – сръб. езиковед.

⁸⁸ Огюст Дозон – френски консул в Пловдив издал през 1875 сборник с български народни песни, преведени на френски.

⁸⁹ Последният етиопски император, убит от комунистическия диктатор пол. Менгисту Хайле Мариам и заровен под собственото му писалище.

⁹⁰ Така е прекръстен Руския клуб по това време.

⁹¹ Емилиян Станев – бълг. писател.

⁹² Бълг. поет.

чайно разговорът минава върху Вл. Василев⁹³. Говори за неговите недостатъци като литературен критик. Притежава несъмнена художествена чувствителност и понякога стил, често обаче празен, външен, ефектен. Липсва му ерудицията на големия критик. – Сега превежда новия роман на Симонов⁹⁴ – втория от военната трилогия. Дава му висока оценка. – Получил френски книги, които няма възможност да прочете. „Когато почвам да чета, чувствам се като престъпник. Защото трябва да оставя превеждането, а на него разчита семейството...“

Идва Блага и донася своите направени преводи на Тувим⁹⁵. Отиват с Далчев на отчетното събрание на Секцията на поетите.

Виждам късно вечерта Блага в „Добруджа“. Изненадана е от развитието на нещата на събранието – всички похвалили нейната дейност като председателка на секцията. Била готова да отговаря на нападки – всичко минало много добре.

Тази сутрин Димитър Панталеев⁹⁶ идва у дома и ми доразказва за снощното заседание. Заминава на командировка в Добруджа – иска да види пролетен добруджански пейзаж (макар и с такова закъснение) с оглед на поетическите неща, които пише.

На заседание при Вл. Георгиев⁹⁷ по Славистичния конгрес. Рязко реагирам на тона му – това е тон, с който може да се отнася към своите чиновници. Млъква и заседанието протича нормално.

София, 16.VII.64, четвъртък

Вчера целия ден заседава Комисията за Димитровски награди. Поначало комисията е твърде строга и взискателна, с изключение на наградите за литература. Единствено награда заслужава „Иван Кондарев“ на Ем. Станев – като значително произведение, за което ще се говори в нашата литература; другите предложения за литературни награди имат конюнктурен характер.

След заседанието вечерта отиваме с Талев и Ем. Станев да пием кафе на открито в „Бамбука“. При нас идва Николай Кирилов и дълго ни занимава със свой филм. Пристига и Ивайло Петров⁹⁸. Разговаряме с Талев – завършил в първа редакция четвъртия роман от трилогията⁹⁹ – обхваща периода от Илинденското въстание до Балканската война. Извънредно труден и спорен период. Говори за големите жертви, които е давало селското население – нападения и насилия на сръбски и гръцки чети. Ако всичко би представил така, както е било – читателят не би повярвал. За по-голяма художествена убедителност ще смекчи редица неща от жестокостите... „Може би и по други съображения?“ – „Не, за сега тия съобра-

⁹³ Владимир Василев – бълг. литер. критик, издател на сп. „Златорог“, недолюбван от комунистите след преврата на 9.IX.1944 г.

⁹⁴ Константин Симонов – рус. писател.

⁹⁵ Юлиан Тувим – пол. поет.

⁹⁶ Бълг. поет.

⁹⁷ Акад. Владимир Георгиев – бълг. езиковед.

⁹⁸ Псевд. на бълг. писател Продан Кючуков.

⁹⁹ Всъщност е тетралогия: „Железният светилник“, „Преспанските камбани“, „Илинден“, „Гласовете ви чувам“.

жения още не играят роля – може би по-нататък, просто заради читателя.“ Известно време ще остави ръкописа да почива; след това ще се върне към него. Работата нататък вече ще бъде по-лесн[а].

Говорим за „Мостът на Дрина“ на Иво Андрич¹⁰⁰. Прочетох го в последните дни и му изказвам възхищението си – от идеята да разкрие живота на хората чрез съдбата на моста, от великолепните отделни епизоди и образи, от атмосферата на духовна търпимост, от пластичността на изображението, от мекотата, любовта, дълбокото съчувствие, с които се рисуват хората... Талев се възхищава също от Андрич – преди всичко от културата му. Би желал българските писатели да имат тая култура... Повече цени „Травнишка хроника“. В „Моста на Дрина“ композиционната задача по-опростена, не толкова интересна. Смята, че Кърлежа¹⁰¹ е по-интересен, по-задълбочен писател, с повече проблеми в творчеството. Добавям: „Но по-малко национален, повече интернационален...“ Изтъква, че Андрич е успял чудесно да представи съдбата на своя народ, мостът се е превърнал в огромен символ. Изтъква, че Андрич е имал много добър преводач на английски, което не е от малко значение, за да могат да почувстват писателя в чужбина. Що се отнася до българския превод на „Моста на Дрина“ (сега го дочита), намира доста слабости. Би искал да прочете романа в сръбски оригинал, за да изпита цялата прелесть на езика.

Емилиян Станев пътъм се намесва в разговора – от авторите, които напоследък е чел, трима са му направили най-силно впечатление: Андрич, Лампедуза¹⁰², Малапарте¹⁰³.

Продължаваме с Ивайло Петров разговора за Андрич – само Йовков може да се равнява с него; някъде е дори по-силен в изобразителната сила. Само че в езика на Йовков – според Ивайло – има вече нещо остаряло, защото езикът изобщо се развива: в първия момент неговият ритъм се оказва малко остарял, но след това навлизах в него и забравяш всичко.

20 юли 1964, понеделник

В петък вечер с Мери Грубешлиева и Людмил Стоянов в Клуба на журналистите. На масата седят Петър Пондев¹⁰⁴, Ланков¹⁰⁵, Ламар¹⁰⁶. Ламар и Пондев почти се напиват (навън вали дъжд, Л. Стоянови си отиват с колата, оставаме до полунощ – не можем да тръгнем) и си разменят остри реплики. Ламар говори за антологията на поезията, която редактира с Муратов¹⁰⁷. Много даровити млади поети, с интересна образност, изумителни хрумвания, но „стихотворенията им

¹⁰⁰ Хърв. писател, носител на Нобеловата награда за литература.

¹⁰¹ Мирослав Кърлеж – хърв. писател.

¹⁰² Джузепе Томази, дук на Палма и княз на Лампедуза – итал. писател.

¹⁰³ Курцио Малапарте – псевд. на итал. писател Курт Ерих Сукуерт.

¹⁰⁴ Бълг. литер. критик.

¹⁰⁵ Никола Ланков – бълг. поет, жесток обвинител на „народния съд“ срещу интелектуалците след преврата на 9.IX.1944 г.

¹⁰⁶ Псевдоним на бълг. писател Лалю Пончев.

¹⁰⁷ Александър Муратов – псевд. на бълг. поет Христо Мишев.

нямат гръбнак“. Много харесва стихотворенията на Левчев¹⁰⁸ – Пондев възразява. Ламар му отговаря остро и саркастично; подобни реплики се разменят и за стихотворенията на младия Васил Радевски.

В събота вечер се обаждам на Фурнаджиев¹⁰⁹ – уговаряме се да излезем на разходка. Отивам у тях да го взема. После извикваме Радевски¹¹⁰ и дълго се разхождаме из градината. На другия ден пак тримата отиваме на Витоша...

[Трябва да изляза и пропускам да отбележа интересни срещи и разговори – с Фурнаджиев и Радевски, Бартелски, който пристига от Варна с жена си и децата си и ми разказва много неща за Ивашкевич¹¹¹ и отношенията му с неговите колеги писатели, особено Слонимски¹¹²; също разговорите с Емилиян Станев за новия роман, който подготвя – „Сибин, княз преславски“ – иска от мен историята на Мутафчиев¹¹³.]

Варна, 10 август 1964, понеделник

От миналата неделя съм във Варна. Пристигам с Богомил Нонев¹¹⁴. Поради фестивала на българския филм, който се провежда в града, тук са се струпали кинодейци, писатели, музика[н]ти, с които всеки ден разговарям.

По-голям интерес представлява срещата с Квазимодо¹¹⁵. Тя стана миналия петък след обяд в почивния дом на писателите. Квазимодо изглежда по-млад за годините си (роден е 1901 г.), със силно полисяла глава, но без бял косъм, с изопнато лице и енергичен профил. Когато става, оказва се, че е твърде нисък. Говори бавно и напевно. Отначало рецитира свои стихове, които преди това Валери Петров¹¹⁶ чете на български, а след това говори и отговаря на въпроси. Поезията му е стегната, образна, силно изразителна, близка до вълненията, мислите, надеждите на обикновения човек. Обаче онова, което говори, не представя особен интерес. Обявява се срещу затворената, херметичната поезия; авангардизмът за него е преди всичко мода. На въпроса на Далчев от какви традиции на италианската поезия излиза неговото творчество, отговаря, че отначало се увличал от декадентизма, отчасти от д'Анунцио¹¹⁷, но в по-късното си развитие намира все повече връзки с поезията на XIX в., с Леопарди¹¹⁸. В една от паузите Далчев успява да ми пошушне: „Получаването на Нобеловата награда все още не е гаранция, че един писател е умен.“ Бурин¹¹⁹ се възхищава плоско от младата жена на Квазимодо – била излязла

¹⁰⁸ Любомир Левчев – бълг. поет, функционер на БКП.

¹⁰⁹ Никола Фурнаджиев – бълг. поет.

¹¹⁰ Вероятно Христо Радевски – бълг. поет, комунист.

¹¹¹ Ярослав Ивашкевич – пол. писател, по това време предс. на писателския съюз.

¹¹² Антони Слонимски – пол. поет.

¹¹³ Проф. Петър Мутафчиев – бълг. историк.

¹¹⁴ Бълг. писател, функционер на БКП.

¹¹⁵ Салваторе Квазимодо – итал. поет, носител на Нобелова награда за литература.

¹¹⁶ Псевд. на бълг. поет Валери Меворах.

¹¹⁷ Габриеле д'Анунцио – псевд. на итал. поет Гаетано Рапаниета.

¹¹⁸ Джакомо Леопарди – итал. поет.

¹¹⁹ Иван Бурин – псевд. на бълг. поет Иван Алексиев.

от картините на Ботичели¹²⁰. Всъщност това е едно светло, русо, високо същество, лишено от всякакво очарование и духовност, при това облечена безвкусно.

София, 27 август 64, четвъртък

Снощи разговарях с Муратов и Далчев – недоволство от кариеризма на мнозина наши писатели. Вървим по улицата с Далчев – изпраща ме до бул. „Толбухин“¹²¹. Покрай личните семейни грижи, говори ми с голямо огорчение, че животът му е изминал, без да направи онова, за което е бил призван. Сега, в зрелите си години, изцяло е зает с преводи – не може да чете; ако рече да прочете нещо, това значи кражба от залъка на децата. Възразявам му – че е един от най-осведомените наши писатели по съвременните литературни въпроси, че непрекъснато следи съвременната литературна мисъл. Повече с шега, отколкото с огорчение, ми разказва за страха на Б. Божилов¹²² да му отбележи името в посветеното на Далчев стихотворение „Квартира“ – дал съгласието си на сп. „Септември“ името да падне, а на Далчев казал, че бил по това време в Куба; не поставил името на Далчев и в стихосбирката си.

Муратов и Далчев изказват съмнение, що се касае до висшите качества на поезията на Квазимодо.

*

Бъв вторник ме извикаха в Съюза за среща с италианските писатели Валтер Мауро и Елена Клементели. Срещата се ръководеше вяло и безинтересно от Николай Стайков¹²³, който беше застанал начело на масата като владика – с благообразно и самодоволно лице, лишено от всякаква интелигентност. Присъстваше и Д. Димов, но почти не взе участие в разговора – като се изключат няколко комплиментата, направени на поетесата. По-интересни въпроси зададе само Д. Дублев¹²⁴. Питам за обществената роля на писателя в Италия, за обществения отзвук на неговата дума. Мауро ми отговори с известно стеснение – думата на писателя в днешна Италия не се чува, няма никакво обществено значение.

Мауро идва в България за втори път (спомням си го от първата среща преди няколко години). Литературен критик; една от студиите му – „Луната в поезията на Леопарди“. Пропагандатор на българската поезия в Италия. Говори за Ботев и Гео Милев; според него характерното за българската поезия е съчетаването на формалните търсения с идейните.

Елена Клементели е с красиви, изразителни черти, много живи очи, нежна и енергична едновременно. Сравнително млада. Авторка на три поетически книги. Чете няколко свои стихове – и веднага след това чуваме българските им преводи.

¹²⁰ Сандро Ботичели – итал. ренесансов художник.

¹²¹ Днес бул. „Васил Левски“.

¹²² Божидар Божилов – бълг. поет.

¹²³ Бълг. писател – комунист.

¹²⁴ Димитър Дублев – бълг. поет.

Кратки, с богата образност, с някаква вътрешна тъга. Хубаво е стихотворението, посветено на смъртта на Толиати¹²⁵. Но най-силно е любовното стихотворение, с което завършва четенето – има някаква далечна близост с поезията на Багряна – по всеотдайността, с която влюбената жена приема любовта и напълно ѝ се отдава.

София, 10.IX.64 г., четвъртък

През последните една-две седмици имах редица интересни разговори и срещи. За съжаление нищо не успях да запиша. Сега ще отбележа само някои бегли неща.

*

Срещнах на „Граф Игнатиев“ Катя Зехирева¹²⁶. Отбихме се да пием кафе в сладкарницата при моста. Потисната и отчаяна от всичко това, което става около театъра. Не е успяла да отиде при мъжа си в Берлин, както се канеше – немците не ѝ дали навреме виза. В „Трудов фронт“¹²⁷ пълно разложение и разцепление – Юлия Огнянова¹²⁸ се оказва човек крайно субективен, особен, капризен. Катя се опитва да стои настрана от борбите, но липсва атмосфера за работа. Виждам, че дори във външния ѝ вид има нещо отпуснато и уморено, макар че лицето ѝ е живо и е запазило цялото си очарование. Копнее за истинско изкуство, за творческо изявяване.

*

След няколко дни ми се обажда Славка Славова¹²⁹ – търсила ме предишния ден до късно. Исква да разговаря с мен. Срещаме се на обяд в сладкарница „Берлин“. Разговаряме дълго – дъждът ни принуждава да останем до много късно. Бързо преминаваме от сведенията, които ми иска около приемането на студентите в университета, към въпросите на театъра. Стегната, с енергично лице, облечена в кафява рокля от тънка материя (отива ѝ превъзходно), тя говори с дълбоко вътрешно възмущение. Мъчно ѝ е за колеги, които сега ще отпаднат при взетите нови мерки в театрите¹³⁰ – за основно прочистване на съставите. Оплаква се от малката възможност да се получат добри роли. Сега ще дойдат млади артисти, които ще кара[т] като нея – без да са изиграли всичко онова, което могат да направят... Говорим за онова, което чете. Възхищава се от Паустовски¹³¹ – това е най-любимият ѝ писател. Някога е искала да напише писмо до него – не го сторила поради стеснение. Не е имала възможност да види Паустовски, когато беше в България. Обещавам да ѝ дам новелите на Томас Ман.

¹²⁵ Палмиро Толиати – ген. секретар на ИКП.

¹²⁶ Бълг. актриса.

¹²⁷ Сегашният Малък градски театър „Зад канала“.

¹²⁸ Бълг. режисьорка.

¹²⁹ Бълг. актриса.

¹³⁰ Чистката е била за изкореняване на „мъжеложството“.

¹³¹ Константин Паустовски – рус. писател.

*

В Народната опера на балета „Спящата красавица“. Вера Кирова¹³² в централната роля е забележителна. Впечатлението от нейната игра е необикновено. Стройна фигура, гъвкаво тяло, великолепни ръце. Когато се появява на сцената, сякаш идва въплътеният дух на изкуството и красотата – всичко около нея избледнява, става посредствено. Очевидно, това е един от редките случаи, които ни карат да потръпнем от присъствието на голямото изкуство.

Случи ми се след това още два пъти да я видя по телевизията – в неделя и вторник. Телевизията далече не може да предаде онова очарование, което се явява при непосредствените впечатления. И все пак голямата дарба не може да не се почувства.

На тържествения концерт на 8 септември в Нар[одната] опера пее и Райна Кабаиванска¹³³. Виждам я и я чувам (по телевизията) за първи път. Стройна фигура, интересно лице, овладян и много хубав глас.

И пак си мисля: няма нищо по-хубаво от даровитата човешка личност. Даровитите хора на изкуството и науката единствено дават смисъл на света, те са неговата красота и неговото оправдание.

*

На обяд след дълга разходка из гората сядаме в Ловния парк – Калчев, Бог. Нонев, Т. Абазов¹³⁴. По едно време пристига и Ив. Бурин. Той насочва целия разговор към Македония – изтъква българския характер на македонското население с тая буриновска упоритост, с която няма да ме учуди, ако след време защитава обратната теза. Струва ми се, че той след 9 септември в един разговор ме упрекна, че съм написал рецензия за книгата на К. Мирчев¹³⁵ за сръбския шовинизъм. А в нея тъкмо за Македония ставаше дума.

Вечерта у дома идва Д. Пантелеев. Гледаме телевизия, след това отиваме в Руския клуб. На масата сме заедно с Ивайло Петров, М. Маринов, Серафим Северняк¹³⁶. Три неща заслужава да се отбележат от дългия разговор и спорове, които водим: Ивайло Петров през цялото време говори за Йовков с огромно възхищение. Йовков е за него писателят, който най-много и най-дълбоко е проникнал в характера на българина. М. Маринов съобщава, как е възникнал текстът на новия химн: първият куплет е изменен и допълнен от Г. Джагаров¹³⁷, Орлин Орлинов¹³⁸ и него; вторият е написан от Джагаров, а третият – от Д. Методиев¹³⁹. Припомням им автора на първоначалния текст – някогашния мой учител Цветан Радосла-

¹³² Бълг. примабалерина.

¹³³ Бълг. оперна певица и меценат.

¹³⁴ Тодор Абазов – бълг. журналист.

¹³⁵ Вероятно става дума за проф. Кирил Мирчев – бълг. езиковед.

¹³⁶ Псевд. на бълг. писател Серафим Серафимов.

¹³⁷ Георги Джагаров – бълг. поет, функционер на БКП.

¹³⁸ Бълг. поет, син на бълг. поет, функционер на БКП Орлин Василев.

¹³⁹ Димитър Методиев – бълг. поет, функционер на БКП.

вов¹⁴⁰. Сер. Северняк и М. Маринов говорят с възхищение за „Строителите“¹⁴¹ на Симеон Радев. Сега го откриват – и се увличат както от автора, така и от епохата.

*

В понеделник вечер в салона на Академията се състоя тържественото събрание на писателите за 20-годишнината на 9 септември. Шаблонна програмата: доклад, рецитации, музика. А биха могли да се направят много интересни неща – иска се само малко повече инициатива и находчивост. Докладът на А. Гуляшки¹⁴² – слаб, неинтересен, шаблонен. Никаква нова концепция, никакъв полет на мисълта.

Мярна ми се отдалече Блага – върнала се от Югославия, където бе за една седмица с група поети, за да посетят гроба на К. Маджаров¹⁴³. Вчера по телефона споделя с мен най-общо впечатленията си. Силно впечатление ѝ направила разликата между големите градове и провинцията – съвсем изостанала, овехтяла, мръсна. Напр[имер] хотелът в Куршумлия е представлявал просто примитивен хан, каквито бяха хановите някога у нас. Освен с Мира Алечкович, не се е срещала с писатели. Работи върху романа си – преписва отделни глави.

*

Тия дни чета книгата на Амброаз Волар „Спомени на един търговец на картини“. Тя представлява повече един сбор от анекдоти за художниците, отколкото дълбоко проникване в творчеството им; съдържа много интересни подробности за художествения живот на Франция края на миналия и началото на нашия век. Книгата те кара да се замислиш преди всичко върху едно: смяната на старото с новото, отношението към новото в изкуството. Примерът с френските импресионисти е изключително интересен – отричани, те само след няколко десетилетия преживяват триумф. Колко опасно е човек да бъде стар – може съвършено да се компрометира.

София, 27.XI.64 г., неделя

Довършвам романа на Емилиян Станев „Иван Кондарев“. Съжалявам, че от време на време попадам на скучновати глави – разговорите на представителите на интелигенцията по политически и философски въпроси. Обикновено имат твърде абстрактен характер – сякаш са семинарни спорове по предварително определени въпроси. И Иван Кондарев все още напълно не може да ме убеди – авторът търси

¹⁴⁰ Бълг. учител, композира песента „Горда Стара планина“ по пътя към фронта по време на Сръбско-българската война, която става химн на НРБ през 1964 г. Музиката е написана от Добри Христов през 1905 г. През 1990 г. песента е утвърдена отново за химн на страната.

¹⁴¹ „Строителите на съвременна България“.

¹⁴² Бълг. писател, функционер на БКП.

¹⁴³ Кирил Маджаров – бълг. автор, комунист, дезертира от армията и се присъединява към Титовите партизани.

образа му, психиката му, характера му, но не винаги успява – има напълно изкуствени сцени, като срещата на Кондарев с Райна в градската градина във връзка с уреждане на полицата. Има и някаква друга слабост в изображението, която още не мога да определя – някакво особено чупене, нащърбяване на образите, като се отбелязват покрай основните, най-характерните черти и някои дребни, незначителни особености, които ми наподобяват нещо като писателско, художническо „клюкарство“. Или може би това всъщност е пълнота на реалистичното изображение? Би ми се искало много образи да бъдат изваяни по-монолитно.

Поразява драматичният подход на Емилиян Станев към сюжета. Още от първата глава наблюдаваме, как се разгръща една голяма драма. И той умее да намери конфликтните положения, да отбележи драматичните акценти. В това отношение е показал особено майсторство в композицията. Майсторство, разбира се, се проявява далеч по-многообразно: в очертаване на образите, в пластичността на изображението, в тънкото отбелязване на природния фон (природата е дадена великолепно и при това с мярка – никъде пейзажът не се превръща в самоцел), в детайлите на описанията и т.н. Също така поразява самата задача: да се нарисува нашето общество след Първата световна война до Септемврийското въстание с всичките му стремежи, драми, надежди, борби, крушения. Главното внимание е съсредоточено върху интелигенцията. Задачата е трудна за изпълнение и може би не напълно сполучена. Има обаче несъмнено сполуки в обрисуването на Джу-пуните, дребните хорица в малкия град. Като мисля за композицията на романа, съжалявам, че у Ем. Станев няма така обособени глави, които да могат да се извадят сами за себе си като литературни творби (без да бъдат разбира се, откъснати от цялото). Вазов е майстор в това отношение – спомнете си „Представлението“ в „Под игото“. У Ем. Станев отчасти такива глави са описанието на лова с Райна и разказът за семейството на Саната.

Разговарям напоследък няколко пъти с Емилиян Станев – у тях, в Руския клуб, в „Берлин“. Понякога прекалява в самохвалбите. В разсъжденията си най-често е съвсем повърхностен. Като четеш романа, се чудиш – същата ли ръка е писала, същата интелигентност ли е отразена...

*

На два пъти слушам откъси от романа на Блага Димитрова „Железният Орфей“ (временно заглавие)¹⁴⁴. Първия път преди десетина дни, втория път – вчера заедно с Вилхелм Мах¹⁴⁵. Чете ни първата глава, а вчера откъси от една [от] по-късните глави. Романът е написан с амбиция за модерно романистично виждане. Разказът се води от първо лице – от името на героинята, девойка, която попада на строителството в Родопите, за да си извоюва правото да следва в Университета. Романът започва с края – бягството на девойката и ретроспективно се очертава целият ѝ живот в Родопите. (Мисля си, няма ли нещо в композицията от М. Бю-

¹⁴⁴ Става дума за романа „Пътуване към себе си“.

¹⁴⁵ Пол. писател.

тор¹⁴⁶ – неговият герой тръгва за Рим и се връща веднага?) Много есеизъм под формата на психологически анализи. Интересни и умни неща в особеното усещане и разкриването на времето. За цялото нямам представа. Може би ще бъде хубава книга – умният читател ще има какво да намери в нея. И все пак вечното съмнение – художник ли е Блага? Или може би в друга област, нейните несъмнени дарби, голямата ѝ интелигентност, необикновената ѝ култура биха се разкрили много по-пълно? Тя самата има тия съмнения. Преди да започне четенето (твърде беше потисната в оня момент) ми казва: „Виждам, че не мога... Нищо не излиза... Вероятно съм сбъркала, че се занимавам с творчество...“

Вчера Мах слушаше с голямо внимание. Блага бе в друго настроение – оживена, с по-голямо самочувствие. Мах хвали дълбочината на чувствителността, оригиналността на виждането, интересното разкриване на проблема за времето. И ритъма на езика. Аз съм на друго мнение за езика. И първия, и втория път имам впечатлението, че езикът на Блага няма свой ритъм, език без ритъм.

Когато говорим за тънкото усещане от героинята на времето, Блага отбелязва: „Писателят има право да включва в думите на героите си свои мисли, макар привидно да не отговарят на тяхното интелектуално равнище. Нима слугите в драмите на Шекспир не казват философски истини?“

Доколко Мах говори истината – не знам. Все пак имам впечатлението, че е искрен, възхищението му не е фалшиво.

Срещата с Мах е много приятна. Виждаме се в Полския център, след това обядваме – той и Блага – в Руския клуб, после на кафе у Блага. Върнал се от Наречен отпочинал, в България е вече повече от два месеца. И идва тая година за втори път¹⁴⁷. В очите му има хубав блясък, в лицето има нещо много чисто, косата е съвсем побеляла, но фигурата е стройна, подвижна, енергична. Искрено е възхищен от нашата страна, от нашите хора. Не бих могъл да възстановя думите му – намира у нас нещо, което го интересува и привлича – и непосредността, и демократичността, и готовността за близост, и суровостта. Обикнал е и нашия език – направил е огромен напредък, говори почти правилно, изразява мислите си много точно. Казваме му с Блага, че това ни трогва – един голям чужд писател да се заеме просто безкористно с изучаването на българския език. Мах така е напреднал в български, че вече говори за известни тънкости. Липсват му на български думи като *az* и особено частицата за прилагателните: *za słodki*, *za miły*...

Българското твърде сладък или пресладък не изразява пълното съдържание на полската частица *za*. Трябва да се съгласим с него.

Говорим за новия му роман *Agnieszka*¹⁴⁸. Блага е чела началото – много хубаво. Написал го е, за да отговори на многобройните си обикновени читатели, които му казвали: „Напишете и една книга за нас – традиционна, проста, ясна. Сам предпо-

¹⁴⁶ Мишел Бютор – фр. писател.

¹⁴⁷ С безплатни почивки и софри комунистите се опитват да печелят приятели и привърженици по света. Организирант се Международни писателски срещи, конгреси на мира, симпозиуми по какво ли не и се хрантутят най-обикновени използвачи като Анжела Дейвис, Мерсия Макдермот, Дийн Рийд, Жорж Марше и още хиляди други навлеци.

¹⁴⁸ Става дума за „Агнешка, дъщерята на Колумб“.

чита „Планините при Черно море“ – по-модерно виждане, по-сложни художествени похвати, отговарящи на изискванията на съвременния роман. Интересно – говори за филма, който е създаден по неговия роман. Филмът е много различен, и основният образ, и целият сюжет интерпретирани от режисьора много свободно. Но това не го сърди. Напротив, заявява, че във филма се е получило нещо много по-интересно, което му харесва – дори повече от романа.

Сега замисля книга с български материал. Като художник иска да даде реално съдържание на лозунга за българо-полската дружба: как израства тая дружба в реални жизнени ситуации, образи, преживявания... Материалът е вече готов, но още не е намерил ключа към него – онова, чрез което този материал ще зазвучи, ще се превърне в художествена действителност.

Сбогуваме се с Мах много сърдечно – той е извънредно мил. Дори свойствените за поляка комплименти, които права на Блага (всъщност заслужени) у него прозвучават искрено и хубаво.

*

В полския център попадам на спомените на Jadwiga Toeplitz Mrozowska. *Słoneczne życie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1963. Голям луксозно издаден том. Търсих ги да ги прочета отдавна. Нахвърлих се веднага върху тях вкъщи и четох до полунощ. Първата половина от спомените рисуват живота на Мродовско като артистка – а втората половина живота ѝ в Италия, женитбата с Тьоплиц и многобройните експедиции в далечни страни и континенти. Втората не ми е интересна – в нея има много описателен географски материал, разказът губи динамиката си.

В началото не мога да свикна с безпристрастния характер на спомените, с непрекъснатия диалог – като в роман, който в никакъв случай не може да бъде резултат на спомени – тук очевидно е играла ръката на Alfred Woycicki, който е автор на литературната обработка. Бих предпочел по-„сухо“, „нехудожествено“, по-автентично изложение. В края на краищата човек възприема литературната обработка като един своеобразен художествен орнамент и зад него търси същността на нещата.

Спомените са написани твърде искрено – без да се изпада в разюздано самопризнаване. Авторката е запазила мярката, като все пак ни е дала да почувстваме и интимната страна на личността ѝ. При това спомените са писани в една напреднала възраст – 82 години.

Всъщност, аз търсих тия спомени само заради един момент – Бой Желенски¹⁴⁹. Искях да видя Бой Желенски в тях – оня, който се беше възхитил някога от красотата и таланта на тая жена и беше вдъхнал това възхищение и на мен.

Спомням си, че прие едно от моите посещения у Бой (вероятно през 1935 г.), разговаряхме за *Słowka* – тия чудесни, весели и свободни, остри и сатирични стихотворения на неговата младост, му казах, че особено ми е харесала романтиката

¹⁴⁹ Тадеуш Бой-Желенски – псевд. на Тадеуш Желенски, пол. писател и преподавател на автора.

на „Маркиза“ (твърде естествено за един млад човек). Бях чел коментара на Бой към това стихотворение – че е било написано за Мрозовска, прочутата артистка на Краковския театър, за да може да бъде използван прекрасния ѝ костюм на френска маркиза. Костюмът е бил предназначен за пиеса, за която после се оказва, че е неподходящ – разлика в епохата, а и героинята е трябвало да се яви скромно облечена. Бой написва специално стихотворение, Мрозовска се явява на сцената като маркиза – в рамките на един портрет, бавно излиза от портрета, рецитира творбата и също тъй бавно се връща в рамките на портрета. Ефектът е бил много силен. Препрочитах многократно това стихотворение. И началото, и краят и цялото съдържание ме вълнуваха:

Z odległej kędyś krainy,
Z wieków, co dawno przebrzmiały,
Przyszłam do was w odwiedziny...
W ryzsztunku mej dawnej chwały.

И краят:

Idę już, tak, czas mi w drogę -
Żyćcie szczęśliwi, żegnajcie;
Ja jedno radzić wam mogę:
Kochajcie, tylko kochajcie...

Тия стихове са писани в 1913 г. Мрозовска разказва твърде подробно в спомените си обстоятелствата, при които са възникнали. Може би тук нещо не се напълно съгласява с бележката на Бой, но това не е най-важното.

Бой слушаше моите възхищения – малко мълчалив както винаги, дори малко стеснен, но същевременно и леко усмихнат. Аз го разпитвах за Мрозовска: омъжена за богат banker в Милано, тя живее в Италия, напуснала е сцената, понякога – но рядко – идва в Полша. Сега от *Śloneczne życie* научих всички подробности около откъсването на Мрозовска от театъра и живота ѝ в Италия.

Една сутрин Бой ми телефонира: „Заповядайте утре къщи, имам за вас една изненада“. В един късен следобед изкачвах стълбите на Smolna 11 – както много пъти до тогава. Помня тая улица добре – в центъра на Варшава, първата успоредна на *Aleje Jerozolimskie*, недалеко от големия кръстопът от *Jerozolimskie* с *Nowy Swiat*. Там винаги имаше голямо движение и шум. Но човек, когато влизаше в Smolna, сякаш се успокояваше. Сега частта между Smolna и *Jerozolimskie* не съществува, бомбардировките през войната са отнесли целия сбор високи тъмни къщи. Остана-ла е само едната страна на Smolna и от нея се открива площад към *Jerozolimski[e]*.

Спомням си вратата на апартамента с табелата *Biblioteka Boya*, с входното антре с натрупани книги от преводите и изданията на Бой. Посрещаше ме г-жа Желенска – твърде запазена, приветлива, сдържана, скромна или самият Бой, който ме въвеждаше в хола с много етажерки с книги. (Irena Krzywicka¹⁵⁰ в своите спо-

¹⁵⁰ Пол. писателка и феминистка.

мени описва обстановката твърде добре и точно). Тук всяка събота между 6 и 8 се събираха гостите на Бой: писатели и артисти. Разговаряха шумно. Бой обикновено мълчеше малко тъжен. Понякога идваше при мен – защото аз непознат студент чужденец, се стеснявах да се приближа до това шумно общество и обикновено сядах настрана при етажерките с книги. Понякога Бой посрещаше гостите си в смокинг, готов за премиерата в някой от театрите в 8 ч. същата вечер. В такива случаи малко преди 8 всички бързаха да излязат.

Тоя път не беше определения ден за гости и в салона беше тихо. Там седеше само една дама, седнала гърбом към нас, които влизахме. Тя се обърна и още в първия миг ми се мярна едно красиво, светло лице на възрастна дама – за това свидетелстваха изпъстрените ѝ със сребро коси. Имаше нещо много живо и много благородно в това лице – и струва ми се в цялата фигура. В облеклото – най-хубавият белег на елегантността: простотата. Бой ме представи, а на мен каза: „Госпожа Ядвига Мрозовска“ – и лукаво се усмихна. Разбрах изненадата и в своя смут и радост, които ми пречеа да приемам нещата по-нататък нормално, бях страшно благодарен на Бой. Мрозовска минавала през Варшава и както винаги – се обадила на Бой.

Разбира се, нищо не помня от разговорите, които се водеха тогава. Най-вече говореше Мрозовска – Бой по навик си беше мълчалив. Аз седях като омагьосан. Сякаш някаква особена светлина беше изпълнила тоя малко тъмен салон, потънал в тежки мебели, картини и етажерки с книги.

Интересувах се да узная всичко за Мрозовска чрез нейната книга спомени, но най-вече дирех в тая книга образа на Бой. Тя е написала за него на няколко места много топли думи. И е казала много хубаво за техните отношения.

(Пропуснати са цитатите с посочване на страницата от спомените на Ядвига Мрозовска. П. Д. пояснява, че споменатият в текста е Władysław Witwicki, посочва, че за Бой и Мрозовска „се говори също в спомените на Antoni Waśkowski).

*

Вчера сутринта случайно попаднах в стаята на Гуляшки в „Пламък“ (търсехме с Н. Зидаров Бож. Божилов, за да решим [какво] да направим за деня на поезията.) Дава ми новата си книга „Седемте дни на нашия живот“. Казах му, че съм чел първата част в „Пламък“. – „Прочети втората част – тя е коренно различна. Показах как трябва да се пише по новому. Със стари средства не може да се изразяват чувствителността и интелектуалният свят на съвременния човек. Трябва да гоним европейския съвременен роман.“

*

Отново изниква пред мен неразрешимия въпрос: как да се намери съотношението между четене и писане. Четенето поглъща всичкото ми време.

София, 15.X.1964 г., четвъртък

Връщам се късно от Руския клуб, където вечерях с Багряна и Дора Габе след вечерта за Йовков. Багряна изглежда много добре, в линията на профила ѝ има нещо избистрено и много красиво. От 1 окт[омври] е в пенсия; най-много са ѝ били дотегнали срещите със стихотворци-маниаци, които носели стихове за „Септември“.

Вечер за Йовков в Студентския дом. Студентите не са я организирали много добре, но салонът общо взето е пълен. Присъства цялото Йовково семейство. След моето слово много хубаво чете своите спомени за Йовков (в „Златорог“) Багряна, прочита и двете стихотворения за Йовков – „Жетварят“ и „Къщата на Йовков“. Публиката я посреща с голяма интерес и внимание. Дълго чете Конст. Константинов¹⁵¹. Отначало есеистични мисли за връзката между минало и настояще, за неделимостта на настоящето от миналото (с някои акценти на огорчение и недоволство). Дълго отклонение и за кафене „България“ и сладкарница „Цар Освободител“. Същинските спомени за Йовков чете от „Път през годините“. Много подчертава затвореността на Йовков, непроницаемостта на неговия вътрешен свят. Дора Габе импровизира хубаво и живо. Спира се на няколко момента: ранен спомен за Добруджа, когато Йовков е бил селски учител и приятел на брат ѝ; посещение в Букурещ – Йовков я завежда да спи в салона, за който се минава през черквата. На сутринта ѝ казва: „Спахте ли? Оставих ви там, за да изпитам вашата смелост.“ И след това спомен за Йовков като квартирант на Казанджиеви¹⁵² – двамата си поръчват туристически костюми, без да отидат нито веднъж на излет. Бела Казанджиева се шегувала, че били от дружеството „Стой, не мърдай“.

Рецитациите на М. Апостолова („Шибил“) и П. Пенчев („Другар“) са твърде слаби.

*

Няколко интересни срещи в последните две-три седмици. Миналия понеделник в „Берлин“ разговарях подробно с Гюрчинов¹⁵³, литературен критик и доцент по руска литература от Скопие. Срегнахме се в Париж (той ми напомни това). Среден ръст, строен, с малки мустачки, говори спокойно и умно, културен и мислещ. Ще готви антология на българската поезия за „Нолит“ в Белград. Харесва поезията на Яворов, Дебелянов, Траянов, Ем. п. Димитров, по-малко Лилиев и Л. Стоянов. Изключително високо поставя Багряна – говори за нея само с възторг. Обещавам да го свържа с нея – иска да я посети. И действително другия ден се обаждам на Багряна (тя е в Бояна) и им уреждам срещата.

Съжалявам, че по-късно не успях да се срещна с него.

Във вторник (7 октомври) срещам сутринта Д. Димов. Кани ме да отидем в Стара Загора на премиерата на „Жени с минало“. Тръгваме към 1 ½ ч. в 6 ½ сме в

¹⁵¹ Бълг. писател.

¹⁵² Проф. Спиридон Казанджиев – бълг. психолог и философ.

¹⁵³ Милан Гюрчинов.

Стара Загора. С нас е Лили Димова. По пътя главните разговори и грижи са около новата кола – „Волга“.

Премиерата минава добре, по-добри са жените, особено Лидия Вълкова, която, както ми казва Димов, е играла много добре и Пилар в „Почивка в Арко Ирис“.

Сутринта рано се разхождам из града. Преустройва се, но все още преобладава старият, едноетажен и овехтял град, който никога не е имал никаква своя, особена физиономия.

Спираме в Пловдив. Пътуваме в хубави дни, есента е спокойна, зелено-златна, полето е натежало от плодове, които са още неприбрани и кършат клоните на дърветата.

*

Няколко срещи с Емилиян Станев – у тях, в Руския клуб, в Клуба на журналистите. Една от тях твърде неприятна. В събота (10.X.) отиваме с него в Руския клуб, сварваме там Ивайло Петров. Идват и сядат на масата Веселин Ханчев, Веселин Йосифов с жена си. Емилиян Станев е оживен, говори, подхвърля остри реплики. По-късно идва и сядат на масата Каракостов¹⁵⁴. Емилиян загубва настроението си, престава да взима участие в разговора. След малко с напрегнат и остър тон се обръща към Каракостов и му казва, че трябва да напусне масата – никой не го е канил, не му е приятно да седне на неговата маса.

Общо смущение. Емилиян за известно време отива на друга маса. Когато Каракостов си отива, Емилиян се връща и обяснява: някога Каракостов написал статия, за да доказва руския произход на нашата азбука. Бил възмутен от постъпката му; още тогава имал дълъг остър разговор с него. И досега не може да му прости угодническото поведение.

*

Тия дни гледах и четирите представления на Вахтанговия театър: „Омъжената готвачка“ от Сафронов¹⁵⁵, „Живият труп“¹⁵⁶, „Принцеса Турандот“¹⁵⁷ (играно като пародия), „Идиот“¹⁵⁸. Много противоречиви оценки; повечето от оценките не са положителни – постановките не се харесват. Моите впечатления са противоположни: в слабата пиеса на Сафронов е направено извънредно много (великолепни образи, особено Плечников – стария пазач; Юлия Борисова искри със своето очарование). В „Живият труп“ ми хареса спокойната игра на Гриценко – съдържан, съсредоточен, чувства се душната атмосфера, която унищожава живота на Протасов. В „Турандот“ актьорите стигат до забележителни превъплъще-

¹⁵⁴ Вероятно Стефан Каракостов, когото Георги Марков в „Цензурна диалектика“ от „Задочни репортажи за България“ нарича „партиен театрал и критик“.

¹⁵⁵ Анатолий Сафроново – рус. драматург, функционер на КПСС.

¹⁵⁶ Пиеса от Л. Н. Толстой.

¹⁵⁷ Пиеса от Карло Гоци.

¹⁵⁸ По Ф. М. Достоевски.

ния – Гриценко, Юрий Яковлев... Но впечатлението от „Идиот“ е незабравимо. Юлия Борисова е великолепна (младите не я харесват). Гриценко е удивителен княз Мишкин – дълбок, абсолютно точен, почти призрачен, възплаващ цялата дълбочина и нравствено очарование на образа. Човек е потресен от трагедията на княз Мишкин. Не могат да се забравят последните му думи, когато мракът отново го обхваща и светлина пада само върху лицето: „Как ужасно е в тоя свят, как ужасно!“ Отдавна (може би от Париж, дето видях същото представление) не съм гледал нищо по-покъртително.

София, 29.X.1964¹ четвъртък

Ето някои извадки от онова, което четох вчера и днес.

В „Юманите“¹⁵⁹ са напечатани няколко статии и бележки по случай 40 години от смъртта на Анатол Франс¹⁶⁰.

(Пропуснат е цитатът на казаното от А. Франс пред аржентинската младеж в Буенос Айрес в 1909 г. Също така извадката от „Декларация“-та на Стефан Цвайг от 22.II.1942 г. преди самоубийството му¹⁶¹ и последното стихотворение, написано няколко часа преди смъртта му.)

Горки е казал за Цвайг, че е олицетворявал в себе си „рядкото и щастливо съчетание на талантите на дълбок мислител с таланта на първокласен художник“.

*

Бруно Ясенски¹⁶² пише пред[и] своя роман „Заговорът на равнодушните“ следните думи:

(Цитатът е пропуснат.)

София, 8.XI.64, неделя

В последните дни прочетох книгата на Юрий Казаков „Синьо и зелено“ (подари ми я Лиляна Минкова, която е направила превода). Много талантлив автор. Разказите му са изпълнени с чеховска болка и чеховски настроения.

*

Извънредно силно е впечатлението от спомените на О. Морозова „Одна судьба“ в „Новый мир“, кн. 9. Поразява съдбата на авторката и нейните близки по време

¹⁵⁹ Орган на ФКП, финансиран от СССР, който се продаваше в София като „западен“ вестник.

¹⁶⁰ Псевд. на фр. писател Жак Тибо, носител на Нобеловата награда за литература.

¹⁶¹ Австр. писател, евреин, се самоубива заедно със съпругата си в Петрополис, Бразилия.

¹⁶² Псевд. на рус. писател, евреин, Виктор Зюскинд, изпратен в ГУЛАГ, където загива.

на Октомврийската революция¹⁶³ и гражданската война. Книгата е написана с литературен талант. Жизнените факти са по-силни от всяка художествена измислица. Може би за първи път в съветския печат се явява работа, която да рисува гражданската война от страната на „белия“ или по-точно чрез впечатленията и наблюденията на човек, когото съдбата свързва с „белите“.

*

Две интересни статии за Шекспир в същата кни[жка] на „Новый мир“: „Шекспир и его эпоха“ от И. Конрад с интересна концепция за хуманизма, Средновековието и Възраждането и „Гамлет и мы“ от М. Туровская – с мисълта за „хамлетизма“ на някои герои на руската драматургия през 50-те години. Туровска търси в изпълнението и в тълкуването на Хамлет в съветските театри привнасянето на черти от тоя съветски „хамлетизъм“ или може би търсенето на онова в образа на Хамлет, което отговаря на настроенията и стремежите на съветската младеж през тия години. В последния брой на „Лит[ературная] газета“ това схващане се оспорва решително.

В Twórczość (кн. 10) нова статия за Конрад¹⁶⁴. Каз. Вика¹⁶⁵ търси отново полските елементи в неговото творчество чрез подробен анализ на публикувания неотдавна фрагмент от незавършен роман „Сестри“. Заглавието на статията говори за основната мисъл – Wyspa na polskiej zatoce: творчеството на Конрад е море, в което има много заливи; един от тях е полски – и полските елементи там избухват и създават полски остров в залива.

*

Гостува в София Teatr Współczesny от Варшава. С постановка на Фредро¹⁶⁶ поляците не направиха никакво впечатление, въпреки че в нея участваше Ломниц[к]и¹⁶⁷. Много сил[н]и са обаче двете едноактни пиеси на Славомир Мрожек¹⁶⁸ – „Чаровна нощ“ и „Забава“. Особено втората, със силен философски и обществен смисъл – човекът има нужда от забава, от радост, от щастие. Актьорите играят великолепно. И за да не засили абстрактната страна в съдържанието на пиесата, режисьорът е потърсил в декор, игра, жест, костюми, интонации, най-конкретното и всекидневното. „Забава“ се коментира от всички с голям интерес.

¹⁶³ Всъщност най-откровен преврат и Русия е яхната от червената диктатура – резултатите са видни и до днес.

¹⁶⁴ Става дума за Джоузеф Конрад.

¹⁶⁵ Казимир Вика – пол. историк и литературен критик.

¹⁶⁶ Граф Александър Фредро – пол. комедиограф.

¹⁶⁷ Тадеуш Ломницки – пол. актьор.

¹⁶⁸ Пол. драматург, абсурдист.

София, 24.IX.64, вторник

Днес следобед отидох да видя Емилиян Станев след автомобилната катастрофа, която претърпя миналата сряда. Вчера са го пренесли вкъщи. Лежи, дясната ръка, която е оперирана, е под юргана. Говори твърде оживено за случилото се. Тръгнал е към един часа сл[ед] об[ед] с Мако Даков¹⁶⁹ за Пловдив, Кърджали, Родопите – на лов на глигани. Няколко километра след Пазарджик тяхната кола „Зим“¹⁷⁰ задминава един камион. Малко след това насреща се задава един „Фолксваген“. Изведнъж се завъртява сред пътя. Шофьорът на зима удря спирачките, но колата блъсва фолксвагена. Емилиян се удря напред в железото на сгънатите столчета. В първия момент смята, че ръката – дясната – е само навехната. Излиза от колата. Картината на другата, разрушен[а] кола, с откъснат мотор, с трима младежи в кърви, двама от тях извънредно тежко (единият е починал след това в И[СУЛ]). Чакането няколко часа в болницата в Пазарджик; суетенето на лекарите. След това нощно пътуване до София; на сутринта операция в „Пирогов“. Срещнах същия ден пред къщи Надя¹⁷¹ – разстроена; извиква ми: „Вчера Емилиян катастрофира при Пазарджик. Днес го оперираха – извадиха ябълката на дясното рамо. Добре, че спаси главата...“

Тежки наблюдения на Емилиян от безпорядъка и нечистотата в болниците. На два пъти му предложили да отиде в Правителствената болница¹⁷² – отказал, предпочита вкъщи.

*

Миналата събота и неделя пътувах до Габрово – на 50-годишнината на Камен Калчев. Вечерта мина добре, със съдържани речи, със сърдечно посрещане. Присъстваха голяма група писатели от София: Л. Стоянов, Грубешлиева, Багряна, Д. Габе, Марангозов, Йор. Радичков, Н. Русев¹⁷³, М. Николов¹⁷⁴ (той произнася словото вечерта), Р. Ралин, П. Данчев, Мл. Исаев, Ив. Руж, Н. Янков, Незнакомов¹⁷⁵, Цонев, К. Драганов, Василев, съветските гости Д. Марков¹⁷⁶ и Шептунов¹⁷⁷, и др.

Извънредно интересни посещения на другия ден: в с. Боженци – възкръснала приказка сред планината – запазените стари къщи, възстановената механа, Дрянковата¹⁷⁸ къща, и паркът на старите занаяти край Габрово.

¹⁶⁹ Функционер на БКП, по това време шеф на горите.

¹⁷⁰ ЗиМ от Завод имени Молотова – съветски луксозен 8-местен автомобил за апаратчици.

¹⁷¹ Надежда Станева – съпругата на писателя.

¹⁷² Сега УБ „Лозенец“.

¹⁷³ Никола Русев – бълг. драматург.

¹⁷⁴ Минко Николов – бълг. литературен критик, сомоубива се в последния ден на 1966 г.

¹⁷⁵ Петър Незнакомов – бълг. писател.

¹⁷⁶ Дмитрий Марков – рус. литературен критик.

¹⁷⁷ Игор Шептунов – рус. етнограф.

¹⁷⁸ По името на собственичката Райна Дрянкова, дъщеря на Калчо Дрянков и сестра на първия съпруг на Лора Каравелова д-р Иван Дрянков.

София, 13.XII.1964 г., неделя

Три дни прекарах в Търново – вторник, сряда и четвъртък. Трябваше да замина, за да присъствам на годишното отчетно събрание на учителите от Търновски окръг. Събранието – в сряда – мина по обикновения шаблон. На другия ден среща със студентите във Висшия педагогически институт. Говорих импровизирано по проблемите на старата българска литература, след това студентите задаваха въпроси. По всичко личи, че младежта е много будна.

Най-интересно при това пътуване беше самото Търново. Покривите покрити с лек сняг, дърветата в скреж, като разцъфнали, полето и планините трептят в тънка мъгла, в прозрачни сивосинкави тонове. Градът е получил особена красота – очертанията са по-релефни, защото [я] няма зеленината на дърветата, която ги затулява. Къщите са надвиснали една над друга, всяка от тях се очертава сама за себе си и всичко се слива като в ярка графична рисунка. И отново окото е замаяно от стръмните калдъръмени улички, от тесните каменни проходи и стъпала, които свързват улиците, качили се една върху друга. Никога други път не съм виждал толкова много от тия стръмни кътчета на Търново и толкова ясно не се е очертавал хоризонтът на града – от където да го погледнеш, накъдето да се обърнеш – на ляво или на дясно. Сега Царевец и Трапезица са мъртви, изстинали в мраз; в мраз треперят и околните гори. Затова погледът бяга от тях и се насочва към града – и го вижда в цялата негова интимност.

В сряда вечер на гости в стара търновска къща, на ветеринарния лекар Георгиев. Намира се над главната улица в един кръговрат от тесни, малки, стръмни, каменисти улички. Още когато отваряме вратата (водят ме на гости Бурмов и жена му), лъхва ни един нов свят. Той е още по-странен и очарователен, защото е късна вечер. Дори да стигнеш до вратата, трябва да изкачиш няколко каменни стъпала и да стъпиш на малка площадка. Влизам в двор, обграден с висок дувар, тесен. Дуварът с лятна открита постройка. И веднага след това влизаме в самата къща – тясна, почти миниатюрна, но на няколко етажа, за които водят стръмни дървени стълби. И всеки етаж – една стая и тясно коридорче. Изкачваме се високо, като в някаква кула, едва успяваме да минем между струпаните мебели, които носят лъха на нещо хубаво българско, старо и национално – и същевременно еснафско-провинциално. Но иначе всичко е уютно, приятно, интимно. И не чувстваш теснотията, макар че компанията се увеличава и изпълва цялата стая.

И още едно преживяване в Търново – пътуване до Килифаревския манастир. Шосето върви сред поле, леко побеляло от скреж. Минаваме през големи села: Дебелец, Килифарево. Манастирът е ниско, под склона на планината, край твърде пълноводна река. Невисока, но дълга сграда, която загражда обширния двор. Влизаме в черквата, в параклиса на св. Теодосий Търновски тъкмо за когото се отслужва служба – попаднали сме на неговия ден. Тясна черква със старинен свод, фрески, икони. В тая обстановка наблюдаваме сцена, сякаш дошла от разказите на Елин Пелин: в олтаря чете и припява от време на време поп – той е гърбом срещу нас; в тесния параклис стоят три калугерки, сбабени, посърнали от годините, посинели от студа и от време на време припяват с пискливи гласове.

Свещеникът се сърди, между четенията се обръща с някоя забележка към калугерките. А когато се показва из олтаря, това е сякаш някакъв сатир, попаднал в тоя женски манастир. Пълна профанизация на религията, превърнала се в някакво диво суеверие или външна маска в едно време, което е отминало далече от всякакви подобни заблуди... Сякаш пред нас са лоши актьори, които играят пиеса, от която нищо не разбират и повтарят думи на някакъв чужд и непознат език. И всичко това ужасно карикатурно.

На връщане пътуваме с художника Иван Христов. Студеният влак не разполага към много разговори. Все пак Иван Христов охотно разказва за своите пътувания из страната – да рисува. През лятото е бил в Смолян, а сега повече от месец е прекарал в Търново и Търновско. Природата продължава да бъде основният му творчески извор, но сега, след като е навлязъл в зрелостта си, чувства по-голяма необходимост от претворяване на видяното, от задълбочаване и осмисляне на впечатленията. Все по-често се затваря в стаята си (няма ателие), за да възсъздаде нов свят на изкуството.

*

Тая сутрин ми се обади Багряна – говорим за новата ѝ книга, която вече се продава в Търново, а в София още не е пусната в книжарниците. Оплаква се от допуснатите технически и коректорски грешки. Много искания за превод в чужбина, но Съюзът не проявява никаква особена заинтересованост. Казвам ѝ, че вече е време да помисли за пълно издание на стиховете си. Неохотно говори за станалото в петък партийно събрание, което поради провалянето на Д. Методиев от вчера вълнува цялата писателска общественост.

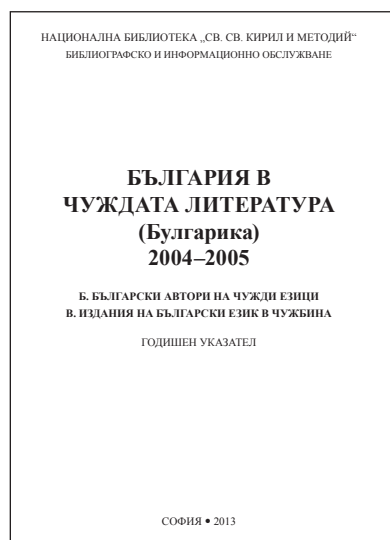
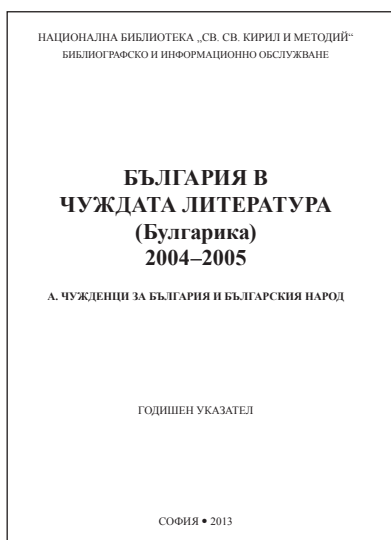
Разговарям с Блага по телефона – преписва романа; продължава да търси заглавие. Подхвърлям ѝ: „Къде свършва пътят“ – според заглавието на Мнячко¹⁷⁹: „Къде свършват полските пътища“.

Следва

¹⁷⁹ Ладислав Мнячко – словаш. писател.

БЪЛГАРИЯ В ЧУЖДАТА ЛИТЕРАТУРА (БУЛГАРИКА) 2004–2005 Г.

Уважаеми колеги, излезе от печат двутомният библиографски указател „България в чуждата литература (Булгарика) 2004–2005 г.“. В първия том са включени публикации на чужденци за България и българския народ, във втория – български автори, преведени на чужди езици, както и изданията на български език в чужбина.

Всички, които проявяват интерес, могат да закупят указателя от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Цената е 10 лв.

За справки: тел. 9183 223, 115 – М. Максимова, Е. Янакиева
или 9183 152 – Юлияна Павлова.

e-mail eyanakieva@nationallibrary.bg;
ey.pavlova@nationallibrary.bg